

Een nieuw begin?

Een studie van de remissieverlening tijdens de Blijde Intrede van aartshertogen Albrecht en Isabella (1599)

Promotor
Prof. dr. E. PUT

Masterproef
ingediend door

INGE VAN BAMIS

Leuven 2011

INHOUDSTAFEL

Dankwoord	3
Inleiding	4
1. Remissieverlening als voorwerp van historisch onderzoek: een korte <i>status quaestionis</i>	7
1.1 Verzoening en herstel: de gerechtelijke betekenis van remissieverlening in de vroegmoderne maatschappij	8
1.2 De uitbouw van macht en invloed: het remissierecht als politieke pijler van het vorstelijk gezag	13
1.3 De remissiebrief vanuit cultuurhistorisch perspectief: een spiegel van het dagelijkse leven?.....	17
2. Ander middel, zelfde doel? Het gratierecht en de Blijde Intrede van de aartshertogen	26
2.1 De Blijde Intrede als dialoog tussen vorst en onderdaan.....	27
2.2 Vrede en Vrouwelijkheid: de thematiek van de aartshertogelijke intrede in 1599.....	32
2.3 De remissieverlening tijdens de regering van de aartshertogen: een kwantitatieve analyse	40
2.4 Barmhartige of absolutistische vorsten? Het politieke belang van remissieverlening tijdens de blijde intrede	48

3. Een cultuurhistorische studie van de remissiebrieven uit 1599.....	53
3.1 ‘Remecter tout ce qu’il peult avoir meffaict a cause de la residence chez nos rebelles’: de remissiebrief als vrijgeleide om terug te keren naar de Zuidelijke Nederlanden	54
3.2 De oorlog met Frankrijk en de Vrede van Vervins (1598) in de remissiebrieven.....	60
3.3 ‘Eenighen vrybuyter ofte ander soldaet die de goede lieden bespieden’: angst als verzachtende omstandigheid voor een misdrijf	63
3.4 ‘Luy portant les armes ne voulait estre chastré d’ung paysan’: de waardigheid van de boer versus de eer van de soldaat.....	68
3.5 Een zuiver katholiek geloof als absolute voorwaarde voor remissie.....	73
Besluit	78
Bibliografie.....	83
Bijlage	93

Dankwoord

In de eerste plaats dank ik mijn promotor, prof. dr. Eddy Put, voor zijn goede raad, hulp bij de paleografische ontcijfering van de remissiebrieven alsook voor zijn vele verbeteringen van de door mij geschreven hoofdstukken. Verder ben ik ook het personeel van het Algemeen Rijksarchief te Brussel en het Rijksarchief in Gent zeer erkentelijk voor de geboden hulp bij het opzoeken van de bronnen. Daarnaast gaat ook mijn dank uit naar de andere docenten van het departement Geschiedenis en het personeel van de bibliotheken van de KUL. Tot slot bedank ik ook mijn familie en vrienden voor de steun en hulp die ze mij geboden hebben.

Inleiding

Paesschuer de Landtsheere vertelde in zijn remissieverzoek van 22 september 1599 hoe hij drie jaar voordien tewerkgesteld was als arbeider bij Louis Mesdach.¹ Op een bepaalde dag had die ‘allen den werckluyden vereert met een tonne biere die sy aldaer tsamen hebben vuytgedroncken.’ Toen de avond ten einde liep en het grootste deel van de werkmannen reeds was vertrokken, vroeg De Landtsheere ‘offer geen bier meer opt vat en was?’ Eén van de aanwezige knapen antwoordde dat er nog bier was, maar dat hij er geen meer zou krijgen. De suppliant repliceerde daarop ‘al lichtveerdelycken sonder eenich erch mochte seggen in walsche tale dat hy syn moeder liefst hebben soude’. De Landtsheere maakte in zijn brief ook duidelijk dat hij met deze woorden geen kwaad bedoelde en de ruzie zou ook niet geëscaleerd zijn ware het niet dat een andere jongeman, Loreyn de Wey, dezelfde woorden had herhaald, daarbij opmerkend ‘hadde ghy my dat ghedaen ghy en soudt buyten huys nyet geraken, waerop de suppliant, niet wel walsche verstaende, heeft gevraeght wat hy zeyde, ende middelretyt (sic) heeft de voornoemde Loreyn een spaen genomen ende daarmede den suppliant dapperlyck op de armen geslagen ende gequetst.’ De Landtsheere werd, nog steeds naar eigen zeggen, in het nauw gedreven en, om zichzelf te verdedigen, nam hij een mes en stak hij De Wey neer. Een paar dagen later overleed deze aan zijn verwondingen ‘tot des suppliants groot verdriet ende eeuwige bederffnis.’ De Landtsheere vermeldde in zijn verzoek nog uitdrukkelijk dat zijn slachtoffer hem, een paar dagen voor zijn dood, vergiffenis had geschonken voor zijn misdaad. Hij richtte ten slotte zijn smeekbede aan de aartshertogen Albrecht en Isabella: ‘Bidt seer ootmoedlyck dat uwe hoocheden in contemplatie van haere blijde incompsten gelieven den suppliant hierop te verlenen brieven van remissie.’

Wat meteen opvalt in dit voorbeeld is de dubbelzinnigheid van de remissiebrief als bron voor historisch onderzoek. Door een remissieverzoek in te dienen, vroeg De Landtsheere om gratie voor zijn misdaad nog vóór er een crimineel proces was opgestart. Het recht om genade te verlenen was exclusief voorbehouden aan de vorst, in dit geval de aartshertogen. Typologisch gezien balanceert de remissiebrief op de grens tussen een privaat- en publiekrechtelijke oorkonde. Het betreft enerzijds een persoonlijke regeling tussen een vorst en een individu maar anderzijds gebruikt diezelfde vorst wel zijn publieke macht om een onderdaan een juridische uitzonderingspositie te geven die de rest van de bevolking dan ook moet respecteren. Als

¹ Remissieverzoek van Paesschuer de Landtsheere, d.d. 22 september 1599, ARA, GRS, 909.

oorkonde bevat de remissiebrief ook steeds dezelfde inhoudelijke elementen en uiterlijke kenmerken. De smeekbede die de aanvrager op het einde van zijn verzoek aan de vorst richtte, kwam in de meeste remissiebrieven voor en kan beschouwd worden als een juridische formaliteit, en zeker niet als een uitdrukking van het persoonlijke verlangen naar gratie.

Deze formele kenmerken en juridische formuleringen buiten beschouwing gelaten, heeft de remissiebrief veel weg van een narratieve bron met meerdere personages en dialogen. De suppliant begint zijn verhaal een tijd vóór het eigenlijke misdrijf plaatsgrijpt en bewaart de clou van het verhaal voor het einde. De remissiebrief is bijgevolg een formele akte die aan bepaalde vereisten moet voldoen, maar heeft daarnaast een bijna tragikomische inhoud, waarbij fictie en realiteit als het ware in elkaar overlopen. Het debat over deze bron, dat in het eerste hoofdstuk aan bod komt, wordt beheerst door de spanning tussen deze subjectieve, verhalende elementen enerzijds en de objectieve, formele aspecten anderzijds. Rechtshistorici richten zich vooral op dat laatste en beargumenteren dat de remissiebrief alleen van nut kan zijn voor de geschiedenis van het recht en de rechtspraak. Door de afwezigheid van historische gebeurtenissen in het relaas van de brieven en het gebruik van stereotype formuleringen bij het beschrijven van een misdrijf – bijvoorbeeld het steeds terugkerende ‘je suis un homme mort!’ bij het plegen van een moordbesluiten zij dat de remissiebrieven weinig kunnen bijdragen tot een objectieve kennis over het culturele en sociale leven in de vroegmoderne periode. In het verlengde hiervan ligt een politieke interpretatie van gratieverlening als een instrument dat de vorst kon aanwenden om zijn macht te vergroten. Cultuurhistorici van hun kant kijken verder dan deze juridische formuleringen en nemen vooral de inhoud van de remissiebrief onder de loep. Door de bronnen historisch-kritisch te benaderen en vooral door ze op grote schaal te onderzoeken, stellen sommige cultuurhistorici dat remissiebrieven één van de belangrijkste bronnen zijn voor de geschiedenis van de ‘gewone mensen’ in de vroegmoderne tijd.

Deze studie wil, respectievelijk in het tweede en derde hoofdstuk, een bijdrage leveren aan het politieke en cultuurhistorische luik van dit debat met de remissiebrieven die Albrecht en Isabella ter gelegenheid van hun blijde intrede in 1599 verleenden als onderzoeksobject. Toen de aartshertogen hun plechtige intochten hielden in de Nederlanden werd er, zowel in binnen- als buitenland, getwijfeld aan hun bestuurlijke autonomie. Ook de meeste steden in de Zuidelijke Nederlanden, die zich traditioneel kantten tegen elke vorm van absolutisme, zetten zich af tegen een al te grote politieke bemoeienis van de vorsten. Albrecht en Isabella hadden er dus alle

belang bij om, bij de eerste ontmoeting met hun onderdanen, hun macht in de verf te zetten. Hugo Soly en Margit Thøfner leverden reeds het theoretische kader voor een studie van de blijde intrede, die ze interpreteerden als communicatiekanalen waarbij zowel de vorst als de stadsbesturen mekaar op wederzijdse rechten en plichten wezen. In deze studie wordt nagegaan of het publiekelijk toekennen van gratie door de aartshertogen tijdens een blijde intrede een symbolische uitdrukking was van hun macht ten aanzien van de toeschouwers. Verder wordt in dit tweede hoofdstuk onderzocht of het remissierecht tijdens de verdere regering van Albrecht en Isabella deel uitmaakte van een doelbewust verzoeningsbeleid.

Een cultuurhistorische analyse volgt in het derde hoofdstuk. Hier wordt getracht om de stelling van rechtshistorici als Marjan Vrolijk, dat historische gebeurtenissen amper aan bod kwamen in de remissiebrieven, wat te nuanceren. Het einde van de zestiende eeuw was een zeer turbulente periode voor de Lage Landen. Enerzijds werden ze geteisterd door oorlog, religieuze spanningen en politieke instabiliteit terwijl anderzijds de vrede van Vervins en de akte van afstand (1598) de hoop deden groeien op een nieuw begin. Een belangrijke onderzoeksvraag in deze studie luidt of deze tijdsgeest-de ontredde van de samenleving en de hoop op een nieuw begin- doorschemerde in de inhoud van de remissiebrieven. Had het vermelden van historische gebeurtenissen een functionele rol in de brieven? Maakten ze deel uit van een bepaalde strategie die de aanvrager hanteerde om sneller voor gratie in aanmerking te komen? Zag de bevolking de komst van de aartshertogen als een belangrijke aanzet tot het vragen van remissie? Bij het beantwoorden van deze vragen wordt vooral gebruik gemaakt van de inzichten van Natalie Zemon Davis. Zij stelt dat de inhoud van remissiebrieven een betrouwbare weergave van de realiteit kon zijn. Of de suppliant in zijn remissieverzoek al dan niet de waarheid sprak was voor haar van minder belang. Het feit dat de bevoegde overheid een gratieaanvraag geloofwaardig genoeg achtte om effectief een remissiebrief te verlenen is, aldus Zemon Davis, veelzeggender. Specialisten in culturele en sociale geschiedenis menen dat het zonde zou zijn om de remissiebrief als bron voor het dagelijks leven zonder meer af te wijzen. Ze zijn immers één van de weinige bronnen die historici iets meer kunnen vertellen over het leven van alledag in het verleden. Want ‘de geschiedenis is waaks waar het de kronieken betreft van de grote geesten, de heiligen of de slechteriken, maar we mogen smachten naar de kans eens iets te horen over mannen en vrouwen die zijn zoals wij: gewone mensen.’²

² A. WROE, *De Gek en zijn Geld: een veertiende-eeuwse kroniek*, Amsterdam, 1995, 12.

1. Remissieverlening als voorwerp van historisch onderzoek: een korte *status quaestionis*

Dat het verlenen van genade zowel belangrijke gerechtelijke, politieke en maatschappelijke gevolgen heeft, is merkbaar in het hedendaagse Franse taalgebruik. Het woord *grâce* kan ten eerste een synoniem zijn voor een pardon. Deze betekenislaag wijst erop dat het verlenen van gratie een rechtshandeling is die de begunstigde volledig vrijstelt van vervolging voor een bepaald misdrijf. Dit aspect van het genaderecht wordt vooral onderzocht door rechtshistorici als Hugo De Schepper en Marjan Vrolijk. Naast deze gerechtelijke betekenis kan het woord *grâce* ook slaan op een gunst, une *faveur*. Dit woordgebruik staat veel dichterbij de politieke dimensie van gratieverlening in het Ancien Régime. Het genaderecht was toen uitsluitend een vorstelijk prerogatief. Hoewel er een hele administratie te pas kwam aan de verwerking van een gratieverzoek werd de uiteindelijke remissiebrief toch beschouwd als een persoonlijke gunst van de vorst aan één van zijn onderdanen. Door op grote schaal remissie te verlenen, versterkte de soeverein niet alleen zijn politieke macht, hij bouwde ook op een directe manier een vertrouwensband op met zijn onderdanen. Vooral Mark Boone nam dit laatste aspect van remissieverlening onder de loep. Een zegswijze als *rentrer dans les bonnes grâces de quelqu'un*, zinspeelt tot slot op de maatschappelijke implicaties van het gratierecht. Wilde een dief of moordenaar in de zestiende eeuw voor gratie in aanmerking komen, dan was het vooral belangrijk dat hij een verzoening nastreefde met alle partijen die door zijn acties schade hadden geleden. Op deze manier werd het misdrijf op een eervolle manier aanvaardbaar gemaakt binnen de samenleving zonder dat er nood was aan verdere vervolging of weerwraak. Als de dader een remissiebrief verkregen had, en bijgevolg een verzoening had bewerkstelligd met de benadeelde partijen, kwam hij zelf letterlijk weer 'in de gratie' bij zijn dorps- of stadsgenoten. Vooral cultuurhistorici toonden interesse voor de impact van een remissiebrief op de bredere samenleving. Zij onderwerpen deze brieven uiteraard aan historische kritiek, maar achten het mogelijk dat ze als bron een waardevolle bijdrage kunnen leveren aan de kennis over het dagelijks leven in de zestiende eeuw.

1.1. Verzoening en herstel: de gerechtelijke betekenis van remissieverlening in de vroegmoderne maatschappij

Hoewel remissie in het hedendaagse taalgebruik een variant is op het woord gratie, had het binnen de zestiende-eeuwse gerechtelijke context toch een eigen specifieke betekenis. Wanneer een soeverein remissie verleende, betekende dit voor de begunstigde dat zijn straf kwijtgescholden werd nog voor er een strafrechtelijk proces begon. In een remissieverzoek bekende een suppliant een misdrijf, maar vroeg hier tegelijkertijd vergeving voor. Als deze aanvraag werd goedgekeurd, betekende dit niet dat de misdaad volledig vergeten werd, integendeel: de remissieprocedure voorzag steeds in een verzoening met het slachtoffer of diens familie en vrienden waardoor de rust kon terugkeren in de samenleving.³ Daarmee onderscheidde remissie zich van andere gratiemiddelen zoals amnestie en abolitie, die een misdaad wel volledig uitwisten.⁴ De vorst kon niet alleen tussenbeide komen in strafrechtelijke maar ook in civiele processen. Het verlenen van een placetbrief of naturalisatiebrief en zelfs het legitimeren van een bastaardkind behoorden hier tot de mogelijkheden.⁵

Het verlenen van remissie had een belangrijke invloed op de rechtspraak aangezien het een strafrechtelijke procedure kon voorkomen. Rechtshistorici onderzoeken de remissiebrief daarom vooral binnen de gerechtelijke context waarin die tot stand kwam. Hoe men rechtvaardigheid aanvoelde in een bepaalde periode, de werking van de lokale gerechtshoven en de rol van de vorst als opperste rechter komen in het rechtshistorisch onderzoek naar remissieverlening aan bod.⁶ Niet alleen de brieven zelf maar ook wetteksten en werken van

³ P. TEXIER, 'Rémission et évolutions institutionnelles', J. HOAREAU-DODINAU, X. ROUSSEAU en P. TEXIER red., *Le Pardon* (Université de Limoges. Cahiers de l'Institut d'anthropologie juridique. 3), Limoges, 349.

⁴ M. VROLIJK, *Recht door Gratie. Gratie bij doodslagen en andere delicten in Vlaanderen, Holland en Zeeland (1531-1567)*, Amsterdam, 2004, 21.

⁵ H. DE SCHEPPER, 'Justitie door Gratie' krachtens vorstelijke wetgeving in de Nederlanden, 1400-1621', E.J.M.F.C. BROERS en B.C.M. JACOBS red., *Interactie tussen wetgever en rechter vóór de Trias Politica. Handelingen van het congres gehouden te Tilburg op 12 en 13 december*, Den Haag, 2003, 120-126.

⁶ H. DE SCHEPPER en M. VROLIJK, 'Vrede en orde door gratie in Holland en Zeeland onder de Habsburgers en de Republiek, 1500-1650', M. BRUGGEMAN e.a. red., *Mensen van de nieuwe tijd : een liber amicorum voor A.Th. van Deursen*, Amsterdam, 1996, 112; F. LALIÈRE, 'La lettre de rémission entre source directe et indirecte : instrument juridique de la centralisation de pouvoir et champ de la prospection pour l'historien du droit', A. MUSIN,

rechtsgeleerden worden door historici gebruikt om een beter beeld te krijgen van het recht en de rechtspleging in een bepaalde periode.

De oorsprong van het gratierecht gaat terug tot het Middeleeuwse compositierecht dat de nadruk legde op verzoening tussen de betrokken partijen. Vorsten lieten niet na om gratie te promoten als een eervol alternatief voor weerwraak dat door onnodig bloedvergieten meestal rampzalige gevolgen had voor de bredere samenleving. Door te ‘componeren’ en de geleden schade te vergoeden, verzoende de dader zich met de familie van het slachtoffer. Marie-Sylvie Dupont-Bouchat spreekt in dit opzicht van een ‘justice réparatrice’ die gericht is op het herstel van vrede binnen de maatschappij. De Late Middeleeuwen werden echter gekenmerkt door de opkomst van de ‘justice criminelle’, die niet langer gebaseerd was op compositie maar wel op bestraffing. Hoewel deze strafrechtelijke procedure de overhand kreeg in de Nieuwe Tijd leefde de middeleeuwse verzoeningstraditie door in het gratierecht.⁷

Zo was het, in overeenstemming met het compositierecht, absoluut noodzakelijk dat de dader zich verzoende met de familie van zijn slachtoffer om in aanmerking te komen voor remissie. Hij was hen ook een geldelijke boete verschuldigd als tegemoetkoming voor de geleden schade.⁸ Het contrast met een strafrechtelijk proces, waarin de dader centraal stond en het slachtoffer geen rol van betekenis had, kon niet groter zijn. Daarnaast hield men in een normale criminele procedure geen rekening met verzachtende omstandigheden wat bij het gratierecht wel het geval was.⁹ Bij een remissieverzoek ging de centrale overheid meestal over tot een gedetailleerd onderzoek van de omstandigheden waarin het misdrijf plaatsvond. Pascal Texier beschrijft het remissierecht in dit opzicht als ‘une zone de nouveau droit, applicable dans un cas déterminé et pour une personne précise.’¹⁰ Hugo De Schepper en Marjan Vrolijk interpreteren het gratierecht dan ook als een humanisering van de strafrechtspraak. Net zoals bij het

X. ROUSSEAU, F. VESENTINI red., *Violence, conciliation et répression : recherches sur l’histoire du crime, de l’Antiquité au XXIe siècle*, Louvain-La-Neuve, 2008, 48 en 52.

⁷ M-S. DUPONT-BOUCHAT, ‘Le crime pardonné : la justice réparatrice sous l’Ancien Régime (XVIe -XVIIIe siècles)’, *Criminologie*, 32 (1999), 32-34.

⁸ DE SCHEPPER en VROLIJK, ‘Vrede en orde door gratie’, 102.

⁹ *Ibidem*, 98-100.

¹⁰ TEXIER, ‘Rémision et évolutions institutionnelles’, 348.

compositierecht stond niet de bloedwraak maar de vergeving centraal bij de remissieverlening.¹¹ Het verlenen van gratie was een efficiënte manier om, zonder zware straffen op te leggen, de rust in de samenleving te doen weerkeren.

Een aantal auteurs maakten op basis van deze remissiebrieven een reconstructie van de gratieprocedure in de vroegmoderne periode.¹² Volgens de Criminele Ordonnantie van 1570 was de aanvrager verplicht om zijn misdaad in zijn verzoekschrift zo gedetailleerd mogelijk te beschrijven. Er werd gestipuleerd dat het vergoeden van de benadeelde partij een noodzakelijke voorwaarde was om remissie te verkrijgen. Bovendien moest men van onbesproken gedrag zijn en vooral steeds het katholieke geloof behouden hebben.¹³ Het merendeel van de supplianten die om gratie vroegen hadden zich schuldig gemaakt aan doodslag.¹⁴ Uit vrees voor vervolging waren de meesten onder hen weggevlucht uit hun woonplaats. Slechts een klein aantal supplianten hebben bijgevolg persoonlijk, meestal vanuit de gevangenis, een remissieverzoek ingediend. Indien de voortvluchtigen voor gratie in aanmerking wilden komen, moesten ze binnen de drie dagen twee gevolmachtigden naar de bevoegde schepbank sturen. Meestal waren dit familieleden of vrienden van de dader die in zijn naam een bepaald misdrijf bekenden en daar gratie voor vroegen. Als de dader naliet dit te doen, werd het delict van ‘manslacht’

¹¹ DE SCHEPPER en VROLIJK, ‘Vrede en orde door gratie’, 103.

¹² M-S. DUPONT-BOUCHAT en V. NOËL, ‘Le crime pardonné’ Les lettres de rémission du Conseil Provincial de Namur au XVIIe siècle’, M-S. DUPONT-BOUCHAT en X. ROUSSEAU red., *Crimes, pouvoirs et sociétés (1400-1800) : anciens Pays-Bas et principauté de Liège* (Standen en Landen. 104), Heule, 2001, 225-230; G. MARNEF, ‘Verleid en bedrogen’: berouwvolle doopsgezinden in Brabantse remissiebrieven, 1543-1565’, *Doopsgezinde bijdragen*, 22 (1996), 70-71; A.M.J.A. BERKVENS, ‘...Want remicteren es princelic?’ Enkele opmerkingen over het remissierecht in het Overkwartier van Gelre ten tijde van de Aartshertogen’, M. OOSTERBOSCH e.a. red., *Om daarmede vrijelijk te doen naer wil ende welgevallen: rechtshistorische opstellen aangeboden aan prof. mr. A.Fl. Gehlen* (Werken uitgegeven door Limburgs geschied- en oudheidkundig genootschap. 16), Maastricht, 1998, 8-12; X. ROUSSEAU en É. MERTENS DE WILMARS, ‘“Concurrence” du pardon et “politiques” de la répression dans les Pays-Bas espagnols au 16e siècle : autour de l’affaire Charlet, 1541’, J. HOAREAU-DODINAU, X. ROUSSEAU en P. TEXIER red., *Le Pardon* (Université de Limoges. Cahiers de l’Institut d’anthropologie juridique. 3), Limoges, 1999, 401-409; H. DE SCHEPPER, ‘Het Gratierecht in het Bourgondische Nederland 1384-1633. Vorstelijk prerogatief en Machtsmiddel’, H. COPPENS en K. VAN HONACKER, *Tien bijdragen over de staat, de regering en de ambtenaren van de 16de tot 18de eeuw* (Standen en Landen, Bijzondere reeks 2), Brussel, 1995, 69-76; VROLIJK, *Recht door Gratie*, 43-48; DE SCHEPPER en VROLIJK, ‘Vrede en orde door gratie’, 101-103; DE SCHEPPER, ‘Justitie door Gratie’, 119-121; DUPONT-BOUCHAT, ‘Le crime pardonné’, 41-43;

¹³ DUPONT-BOUCHAT en NOEL, ‘Le crime pardonné’, 238 ; DUPONT-BOUCHAT, ‘Le crime pardonné’, 47.

¹⁴ DUPONT-BOUCHAT en NOEL, ‘Le crime pardonné’, 219-220. 90% van de remissiebrieven uit Namen gedurende de 17de eeuw hadden betrekking op onvrijwillige doodslag.

meteen omgezet in moord.¹⁵

Na deze initiële aangifte richtten de meeste supplianten hun gratieaanvraag tot de Geheime Raad. Een belangrijke uitzondering hierop waren de inwoners van Brabant. Zeer tot ongenoegen van de Geheime Raad, had de Raad van Brabant zichzelf het recht toegekend om eveneens remissiebrieven te verlenen. Hoewel Karel V de provinciale justitieraden reeds in 1520 had opgelegd om niet langer remissiebrieven te verstrekken, bleven de Brabanders doorgaan met deze praktijk.¹⁶ De Brabantse remissiebrieven vallen bijgevolg buiten het kader van dit onderzoek. Onder begeleiding van Xavier Rousseaux schrijft Bernard Dauven een doctoraatsproefschrift over de remissiepraktijken in Brabant onder de titel ‘Composition et grâce princière en Brabant du XVe au XVIIe siècles (1404-1633)’. Hij bestudeert de gratieverlening in Brabant daarbij als een politiek fenomeen maar ook als een vorm van conflictbeheersing.¹⁷

Normaliter mocht men een gratieverzoek voor doodslag pas een jaar na de feiten indienen, maar deze regel werd zelden nageleefd.¹⁸ Om een gratieverzoek op te stellen, benaderde de aanvrager meestal een procureur of solliciteur die al dan niet verbonden was aan de Geheime Raad.¹⁹ Zij waren gemachtigd om een gratieaanvraag op te stellen en konden deze ook in de juiste juridische bewoordingen formuleren.²⁰ Vervolgens werd het rekest aan de plenaire vergadering van de Geheime Raad gepresenteerd.²¹ In de meeste gevallen vroegen de leden van de Raad aan de lokale gerechtshoven en/of aan de provinciale justitieraad om de omstandigheden waarin het misdrijf plaatsgevonden had grondig te onderzoeken. De officieren van justitie of de schepenen verhoorden daarop de getuigen en namen verklaringen af van de dorpspastoor en van

¹⁵ DE SCHEPPER EN VROLIJK, ‘Vrede en orde door gratie’, 101.

¹⁶ E. PUT, ‘Grote parade, klein garnizoen? De soevereiniteit van de Raad van Brabant in de 17de en 18de eeuw’, R. HUIJBRECHT red., *Handelingen van het tweede Hof van Holland symposium gehouden op 14 november 1997 in de Trêveszaal te Den Haag* (Nederland. Algemeen rijksarchief publikatiereeks. 7), Den Haag, 1998, 58; E. POULLET, *Histoire du droit pénal dans l'ancien duché de Brabant*, Brussel, 1867, 405-406.

¹⁷ De titel van dit doctoraat luidt : *Composition et grâce princière en Brabant du XVe au XVIIe siècles (1404-1633)* (http://rch2011.adre.ucl.ac.be/browse/list_fac/INCA/complete/10016677/fr)

¹⁸ VROLIJK, *Recht door Gratie*, 43.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ DE SCHEPPER, ‘Justitie door gratie’, 119-120.

²¹ *Ibidem*.

familie of vrienden van de aanvrager.²² In gewichtige gevallen, zoals bijvoorbeeld in religiekwesties, werd ook de landvoogd geraadpleegd over de te nemen beslissing.²³

Indien de Geheime Raad besloot om een remissiebrief uit te reiken dan diende het originele verzoekschrift vaak als *vororkunde*. De aanspreking van de landsheer aan het begin van het rekest werd doorgehaald en vervangen door een *intitulatio* en een algemeen adres. Het relaas van de misdaad, de *narratio*, werd meestal in zijn volledigheid behouden. Daarna volgde de genomen beslissing met de slotbepalingen en de datum.²⁴ Het verkrijgen van een dergelijke remissiebrief volstond echter niet om blijvend vrijgesteld te worden van vervolging. Vanaf 1541 was de aanvrager verplicht om zijn brief binnen een termijn van zes maanden te laten interineren. Hij moest zich hiervoor vrijwillig aangeven bij de bevoegde justitieraad. Tijdens het interinement moest hij of zij blootshoofds en geboeid knielen voor de leden van de raad. In een kortgeding werd de inhoud van de remissiebrief getoetst aan de ooggetuigenverslagen en andere verklaringen die door de lokale gerechtshoven of door de justitieraad zelf waren verzameld.²⁵

Partijen die niet akkoord waren met een gratieverlening -dit kon gaan om de burgerlijke partij, maar ook om lokale gerechtsofficieren- konden op dat moment bezwaar aantekenen. Als bleek dat de suppliant in zijn rekest gelogen of bepaalde zaken verzwegen had, werd de remissiebrief meestal nietig verklaard. Kwam de inhoud van de brief wel overeen met het gedane onderzoek, dan werd de remissiebrief bekrachtigd en geregistreerd. Meestal legde de provinciale justitieraad ook een boete op en werd aan de aanwezige partijen een ‘eeuwig zwijgen’ opgelegd.²⁶

²² DUPONT-BOUCHAT en NOEL, ‘Le crime pardonné’, 224.

²³ VROLIJK, *Recht door Gratie*, 43.

²⁴ DE SCHEPPER, ‘Justitie door Gratie’, 120.

²⁵ DE SCHEPPER, ‘Het gratierecht’, 79-83; DE SCHEPPER en VROLIJK, ‘Vrede en orde door gratie’, 102-103.

²⁶ DE SCHEPPER en VROLIJK, ‘Vrede en orde door gratie’, 102-103.

1.2. De uitbouw van macht en invloed: het remissierecht als politieke pijler van het vorstelijk gezag

In de Criminele Ordonnantie uit 1570 stond niet alleen vermeld dat het gratierecht de strengheid van de wet moest verzachten maar ook dat de uitoefening ervan uitsluitend aan de vorst was voorbehouden.²⁷ Het gratierecht was niet alleen voordelig voor tal van particulieren die hierdoor konden ontsnappen aan een proces, ook de vorst had baat bij het verlenen van remissie. Het waren de Bourgondische hertogen die zich, naar Frans model, het gratierecht in Vlaanderen, Mechelen en Artesië hadden toegeëigend.²⁸ Lange tijd konden zowat alle hooggeplaatste ambtenaren en instellingen gratie verlenen wat leidde tot verwarrende en dubieuze praktijken. Zo zijn er gevallen bekend van soeverein baljuws die uit winstbejag remissiebrieven verstrekten voor een misdrijf dat nooit had plaatsgevonden.²⁹ Om aan deze wantoestanden een einde te maken –en ook wel om zijn schatkist opnieuw te vullen- ordonneerde Filips de Goede op 27 september 1448 dat het gratierecht exclusief aan hem toekwam. De centrale overheid stond onder de Bourgondiërs echter nog te zwak om dit ten volle te realiseren. Pas onder de regering van Maximiliaan van Oostenrijk verwierf de vorst, op een aantal uitzonderingen zoals het markiezaat van Bergen op Zoom na, een monopolie op het gratierecht.³⁰ Karel V en Filips II zouden hun exclusieve toegang tot dit recht steeds weer benadrukken in een groot aantal ordonnanties.³¹

Mark Boone beargumenteerde dat het remissierecht de macht en invloed van de vorsten op drie manieren kon vergroten.³² Vanaf de Late Middeleeuwen vormde het ten eerste een belangrijke ideologische pijler van de Bourgondische hertogen. Door een uitsluitend vorstelijk voorrecht als gratieverlening als hun unieke bevoegdheid te claimen, zetten ze hun vorstelijke

²⁷ H. DE SCHEPPER, 'Repressie of Clementie in de Nederlanden onder Karel V en Filips II', B.C.M. JACOBS en E.C. COPPENS red., *Een rijk gerecht : opstellen aangeboden aan prof. P.L. Nève* (Rechtshistorische reeks van het Gerard Noodt instituut. 41), Nijmegen, 354.

²⁸ M. BOONE, "Want remitteren is princelijck." Vorstelijk genaderecht en sociale realiteiten in de Bourgondische periode', L. STOCKMAN en P. VANDERMEERSCH red., *Liber Amicorum Achiel de Vos*, Evergem, 1989, 55; DE SCHEPPER en VROLIJK, 'Vrede en orde door gratie', 100; DE SCHEPPER, 'Repressie of Clementie', 341.

²⁹ BOONE, "Want remitteren is princelijck.", 53-54.

³⁰ *Ibidem*, 55; VROLIJK, *Recht door Gratie*, 48.

³¹ DUPONT-BOUCHAT en NOEL, 'Le crime pardonné', 236.

³² BOONE, "Want remitteren is princelijck.", 57.

aspiraties kracht bij. Daarnaast vormde het gratierecht ook een politiek instrument dat de hertogen in staat stelde om het stedelijke particularisme en de macht van de lokale schepenbanken te breken.³³

Ook de Habsburgers wilden hun politieke macht versterken door het verlenen van remissie als hun alleenrecht op te eisen. Toch zijn er genoeg aanwijzingen dat ze lang niet altijd in hun opzet zijn geslaagd. Zelfs al lag het laatste woord aangaande het verlenen van gratie bij de soeverein en zijn Geheime Raad, dan nog waren het de provinciale justitieraden die beslisten of de gratiebrief via de procedure van het interinement kon worden bevestigd. Zij konden de expansie van de vorstelijke macht op deze manier dus dwarsbomen. Verder bleven tal van andere instellingen naast de Geheime Raad remissie verlenen. Zo berekende Berkvens dat het hof van Gelre in de periode 1606-1622, toen gratieverlening reeds een duidelijk vorstelijk prerogatief was, 78 remissiebrieven had verleend.³⁴ Ook in het hertogdom Brabant was een gelijkaardige tendens merkbaar. Door zich op de Blijde Inkomst te beroepen, claimden de raadsheren van de Raad van Brabant dat ook zij het recht hadden om gratie uit te oefenen en dat zijn ze blijven doen tot in 1764.³⁵

Het derde en laatste voordeel van remissieverlening voor de vorst is het directe contact dat hij hierdoor kreeg met zijn onderdanen. Door een remissiebrief uit te vaardigen, richtte de soeverein zich, aldus Boone, ‘over de hoofden van intermediaire machtsstructuren tot concrete rechtszoekenden.’³⁶ Hoewel een gratieverlening het resultaat was van een administratieve samenwerking tussen lokale, provinciale en centrale instellingen, werd de uiteindelijke remissiebrief door de aanvrager gepercipieerd als een gunst vanwege de vorst aan één van zijn onderdanen. In een tijd waarin het centrale gezag anoniem en abstract functioneerde, kon deze informele machtsuitoefening van de vorst het vertrouwen van de bevolking in de staat alleen

³³ DE SCHEPPER en VROLIJK, ‘Vrede en orde door gratie’, 104.

³⁴ BERKVENS, ‘...Want remicteren es princelic?’, 2-3.

³⁵ P. ALEXANDRE, *Histoire du conseil privé dans les anciens Pays-Bas* (Mémoires couronnés et autres mémoires publiés par l’Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique. Collection 8. 52,4), Brussel, 1894-1895, 346.

³⁶ BOONE, “‘Want remitteren is princelijck.’”, 57.

maar doen toenemen.³⁷

Volgens De Schepper wisselden de soevereinen repressie steeds af met gratie, als complementaire onderdelen van dezelfde strategie. De vorst was de opperste wetgever, rechter en gratieverlener. Hij alleen kon wetten uitvaardigen maar, door middel van het gratierecht, ook afwijkingen daarop tolereren.³⁸ De idee van een almachtige soeverein die het verschil kon betekenen tussen leven en dood, tussen straf en gratie, sprak erg tot de verbeelding van de onderdanen.³⁹ Die werden er zo aan herinnerd dat er hun steeds een zware straf boven het hoofd hing indien zij een misdrijf pleegden. Overtraden zij de wet toch dan waren ze er zich van bewust dat alleen de soeverein de macht had om hen, in het geval van een remissieverlening, vrij te stellen van een crimineel proces. Indien de vorst een remissiebrief toekende en de geweldpleger bijgevolg een humane behandeling gaf, werd deze laatste impliciet tot trouw aan diezelfde vorst verplicht.⁴⁰

De Schepper beschrijft hoe Karel V deze strategie toepaste in religiekwesties. Ondanks de strenge antiprotestantse wetgeving stelde hij zich vaak vergevingsgezind op ten aanzien van de ketters. Filips II maakte in het begin van zijn regeerperiode veel minder gebruik van deze amnestiemaatregelen en koos resoluut voor een streng en repressief beleid.⁴¹ Dit bracht bij brede lagen van de bevolking een grote ontevredenheid teweeg. Filips II zou zijn eigenlijke koninklijke macht bijgevolg alleen maar verzwakt hebben door zijn gratierecht te verwaarlozen.⁴² Violet Soen beargumenteerde echter dat de reeks generale pardons die Filips II afkondigde een klein succes kunnen worden genoemd. Hoewel een niet onbelangrijk aantal protestanten zich toen reconcilieerde met de katholieke kerk hadden deze maatregelen geen algemene pacificatie tot

³⁷ BOONE, “Want remitteren is princelijck.”, 57; TEXIER, ‘Rémission et évolutions institutionnelles’, 350 ; DE SCHEPPER, ‘Repressie of Clementie’, 345.

³⁸ DE SCHEPPER en VROLIJK, ‘Vrede en orde door gratie’, 104.

³⁹ TEXIER, ‘Rémission et évolutions institutionnelles’, 345 ; DE SCHEPPER, ‘Justitie door gratie’, 113 ; DE SCHEPPER, ‘Repressie of Clementie’, 344.

⁴⁰ DE SCHEPPER en VROLIJK, ‘Vrede en orde door gratie’, 104.

⁴¹ DE SCHEPPER, ‘Het gratierecht’, 8; DE SCHEPPER, ‘Repressie of Clementie’, 356 en 364.

⁴² DE SCHEPPER, ‘Repressie of Clementie’, 356 en 364.

gevolg.⁴³ De aartshertogen hebben dan weer, althans wat betreft gratieverlening, de lijn van Karel V verdergezet en kenden op grotere schaal remissie toe dan Filips II.⁴⁴

Volgens Raymond Verdier vergrootte de gratieverlening de status van de vorst niet alleen op wereldlijk maar ook op spiritueel vlak. Vergeving werd beschouwd als een typisch christelijke handeling en die was nu net, althans op juridisch vlak, door de soeverein gemonopoliseerd. Volgens Verdier nam de monarchie op die manier het christelijke pardon over ‘pour faire aimer le souverain et en faire un attribut essentiel de son pouvoir absolu.’⁴⁵ Niet alle auteurs zijn het eens met de stelling dat de vorst zich het gratierecht toe-eigende om zijn invloed op de bevolking en de rechtspraak te versterken. Marie-Sylvie Dupont-Bouchat en Vincent Noël vinden dat het financiële voordeel van het systeem voor de centrale overheid de belangrijkste reden vormde waarom het gratierecht gedurende de hele Nieuwe Tijd is blijven bestaan.⁴⁶ Het verlenen van gratie was voor de vorst zelf volkomen kosteloos, terwijl de aanvrager de procedurekosten en eventuele boetes volledig voor zijn rekening moest nemen.⁴⁷ Aan de hand van het gemiddelde zeventiende-eeuwse Naamse salaris berekenden Dupont-Bouchat en Noël dat het verkrijgen van een remissiebrief gelijk stond aan het loon van niet minder dan 254 werkdagen.⁴⁸ Zeker in tijden van instabiliteit kon de centrale overheid deze extra inkomsten goed gebruiken.

Het vorstelijke gratierecht verenigt, zoals De Schepper het formuleert, ‘romeinsrechterlijke, christelijke en moderne elementen met traditionele elementen uit het middeleeuwse recht en de Germaanse volksrechten.’⁴⁹ De soeverein kon zijn unieke recht inzake de verlening van gratie op verschillende manieren aanwenden om zijn wereldlijke en spirituele

⁴³ V. SOEN, ‘De reconciliatie van ‘kettens’ in de zestiende-eeuwse Nederlanden (1520-1590)’, *Trajecta*, 14 (2005), 353-357; V. SOEN, *Geen pardon zonder paus! : studie over de complementariteit van het koninklijk en pauselijk generaal pardon (1570-1574) en over inquisiteur-generaal Michael Baius (1560-1576)* (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse academie van België voor wetenschappen en kunsten. Nr. 14), Brussel, 2007, *passim*.

⁴⁴ R. MUCHEMBLED, *La violence au village : sociabilité et comportements populaires en Artois du XVe au XVIIe siècle* (Violence et société), Turnhout, 1989, 23-24.

⁴⁵ R. VERDIER, ‘Note pour une étude anthropologique et historique du pardon’, J. HOAREAU-DODINAU, X. ROUSSEAU en P. TEXIER red., *Le Pardon* (Université de Limoges. Cahiers de l’Institut d’anthropologie juridique. 3), Limoges, 1999, 21.

⁴⁶ DUPONT-BOUCHAT en NOËL, ‘Le crime pardonné’, 268-271.

⁴⁷ DUPONT-BOUCHAT, ‘Le crime pardonné’, 46.

⁴⁸ DUPONT-BOUCHAT en NOËL, ‘Le crime pardonné’, 232.

⁴⁹ DE SCHEPPER, ‘Het gratierecht’, 54.

macht te versterken. Aangezien het gratieverzoek één van de weinige momenten was waarop een vorm van direct contact tussen de monarch en zijn bevolking kon ontstaan, ontwikkelde er zich bij de onderdanen een beeld van de vorst als barmhartig heerser. Omdat de centrale overheid bij een gratieverzoek de zaak tot in de details onderzocht, en rekening hield met verzachtende omstandigheden, vormde het gratierecht een tegengewicht voor het strenge strafrecht.

1.3. De remissiebrief vanuit cultuurhistorisch perspectief: een spiegel van het dagelijkse leven?

Om de politieke en rechtshistorische aspecten van remissieverlening in de zestiende eeuw te onderzoeken, beperkten de meeste historici zich tot de ‘objectieve’ kenmerken van remissiebrieven. Het gaat dan om een studie van de gevolgde procedure en het uitzicht van de brief of de kwantificering van de gratieverzoeken in een afgebakende periode. Hierbij wordt de remissieproblematiek ook sterk geanalyseerd vanuit het perspectief van de gratieverlener: de vorst en zijn entourage, in de eerste plaats de Geheime Raad. In deze benadering krijgt de gratieverzoeker eigenlijk weinig aandacht. Het zijn vooral de cultuurhistorici die dit doen door het maatschappelijke aspect van de remissieverlening onder de loep nemen. Voor hen vormen remissiebrieven één van de belangrijkste bronnen om de sociale en culturele geschiedenis van het alledaagse leven in de Nieuwe Tijd te beschrijven. De ‘onzichtbare volksmassa’ heeft maar weinig getuigenissen achtergelaten en komt maar sporadisch en fragmentarisch in het bronnenmateriaal voor. De remissiebrief vormt hierop één van de weinige uitzonderingen en geeft een belangrijke inkijk in het leven van de gewone man. Op de eerste plaats vormen remissiebrieven natuurlijk een essentiële bron om de geschiedenis van de criminaliteit in kaart te brengen, maar indirect komen cultuurhistorici in het relaas van een misdrijf meer te weten over bijvoorbeeld de ontspanningscultuur en de genderverhoudingen in de Nieuwe Tijd.

Om echter betekenisvol cultuurhistorisch onderzoek te verrichten naar de brieven is het noodzakelijk om een aangepaste methodologie te volgen. Het gebrek hieraan is een vaak geformuleerde kritiek uit de hoek van de rechtsgeschiedenis. Zo stippen De Schepper en Vrolijk

aan dat de gebeurtenissen die in de remissiebrieven beschreven staan *in se* éénmalig waren. De remissiebrieven kunnen pas waardevolle informatie geven over het dagelijkse leven in de Nieuwe Tijd als ze in grotere aantallen en binnen een bredere context worden onderzocht. Gebeurt dit niet, dan kan de cultuurhistorische studie van de remissieverlening het niveau van de anekdotische geschiedenis niet overstijgen.⁵⁰

Andere auteurs gaan nog een stap verder en stellen dat remissiebrieven ook met een aangepaste methode weinig bruikbaar zijn voor historisch onderzoek. Volgens Monique Pineau presenteren de remissiebrieven ‘des affaires de caractère personnel et quotidien absolument détachées de tout contexte extérieur élargi.’⁵¹ Het verhaal van de brieven blijft voor haar een vorm van *petite histoire* die niet verder reikt dan de wereld van het huisgezin, de werkplaats en de taverne. Echte historische gebeurtenissen komen, volgens haar, zelden voor in de remissiebrieven en ook de tijdsgeest van een bepaalde periode schemert slechts zwak door in dit soort bronnen. Het verloop van het delict beschreef men, aldus Pineau, steeds anekdotisch en op basis van stereotype formuleringen. De remissiebrieven worden in haar redenering herleid tot ahistorische bronnen die buiten de tijd staan en weinig zeggen over de bredere historische context waarin gewone mensen leefden.⁵²

Met deze bedenkingen in het achterhoofd hebben heel wat historici toch gebruik gemaakt van remissiebrieven. Daar waar ze in het begin van de vorige eeuw vooral door volkskundigen werden aangewend, kregen ze vanaf de jaren zeventig, mede dankzij de opkomst van de mentaliteitsgeschiedenis, een belangrijke plaats toebedeeld in het historische onderzoek.⁵³ Pierre Braun en later Pascal Texier waren belangrijke pioniers in het onderzoek naar Franse remissiebrieven aan het *Institut d’Anthropologie Juridique* te Limoges.⁵⁴ Texier stelde een

⁵⁰ DE SCHEPPER en VROLIJK, ‘Vrede en orde door gratie’, 112.

⁵¹ M. PINEAU, ‘Les lettres de rémission lilloises (fin du XVe- début du XVIe siècle) : une source pour l’étude de la criminalité et des mentalités ?’, *Revue du Nord*, 55 (1973), 232.

⁵² PINEAU, ‘Les lettres de rémission lilloises’, 239.

⁵³ W. PREVENIER, ‘Vorstelijke genade in de praktijk. Remissiebrief voor Matthieu Cricke en diens mede-acteurs voor vermeende vrouwenroof in oktober 1476, slechts geïnterneerd na kritische verificatie door de raadsheren van het Parlement van Mechelen’, *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, 176 (2010), 225.

⁵⁴ VROLIJK, *Recht door Gratie*, 13; DE SCHEPPER, ‘Justitie door Gratie’, 109.

specifieke methode voor om het waarheidsgehalte van de remissiebrieven te onderzoeken.⁵⁵ Allereerst moet de historicus de brieven situeren binnen hun juridische, sociale en historische context. Verder kan men achterhalen of de suppliant effectief de waarheid sprak door interne contradicties in de brieven op te sporen. Vaak is het zo dat getuigen van het misdrijf elkaar tegenspraken of dat bij het interinement bleek dat de suppliant al eerder een misdrijf had gepleegd dat hij niet vermeld had in zijn oorspronkelijke remissiebrief.

Pierre Braun is er zich van bewust dat de brieven in de eerste plaats gerechtelijke bronnen zijn waarin de suppliant erkent dat hij een misdaad heeft gepleegd. Alles wat in zijn nadeel kon spreken en niet nodig was om een samenhangend verhaal te vertellen, werd door de aanvrager bewust niet vermeld. Alle kenmerken die hem in een goed daglicht stelden, werden dan weer extra benadrukt. Braun beklemtoont bijgevolg dat historici ook aandacht moeten besteden aan datgene wat in de brieven wordt verzwegen. Met behulp van deze methode kunnen de brieven dus wel een waardevolle bijdrage leveren aan het historisch onderzoek, niet in het minst omdat ze zo dicht bij het leven van alledag staan.⁵⁶

Terwijl zijn onderzoek zich vooral richt op het onderscheid tussen de juridische formulering en de ware toedracht van een misdrijf is Natalie Zemon Davis daarentegen van mening dat de zoektocht naar de waarheid van minder belang is. Belangrijker is het besef dat het relaas van het misdrijf, zoals het in de brieven stond beschreven, door de tijdgenoten als geloofwaardig werd erkend.⁵⁷ Om remissie te verkrijgen, moest men met andere woorden geen waar maar een ‘waarachtig’ verhaal vertellen waarin de suppliant in een zo goed mogelijk daglicht werd beschreven. Zemon Davis spitst haar onderzoek vooral toe op het aandeel van de aanvrager in het opstellen van de remissiebrief. Daarbij bekritiseert ze de historici die van mening zijn dat, zodra er een jurist aan te pas kwam, de stem van de suppliant in de bron afwezig is. Zemon Davis ziet daarentegen het tot stand komen van een remissiebrief als het resultaat van een

⁵⁵ C. GAUVARD, «*De Grace Especial*»: *Crime, État et Société en France à la fin du Moyen Âge*, I, Parijs, 1992, 66.

⁵⁶ P. BRAUN, ‘La valeur documentaire des lettres de rémission’, *La faute, la répression et le pardon* (Actes du 107e congrès national des sociétés savantes. Section de philologie et d’histoire jusqu’à 1610. 107, 1), Parijs, 1984, 221.

⁵⁷ N. ZEMON DAVIS, *Fiction in the Archives. Pardon Tales and Their Tellers in Sixteenth-Century France*, Stanford, 1987, 47 en 113.

samenwerking tussen de suppliant en de procureur die het relaas neerschreef.⁵⁸ Ze acht deze laatste vooral verantwoordelijk voor de verwoording van de begin- en eindformules. Die kunnen inderdaad bestempeld worden als stereotype en juridische formuleringen die in de meeste brieven dezelfde zijn. Zonder deze zinnen zou het gratieverzoek van de aanvrager waarschijnlijk niet door de bevoegde instanties aanvaard worden.

Zemon Davis betwijfelt niet dat het relaas van een misdrijf door de supplianten tot *plots* werden omgevormd die aanvaardbaar genoeg waren om voor remissie in aanmerking te komen. Die *plots* zijn op de eerste plaats sterke verhalen met een degelijke structuur. Ook dat is waarschijnlijk een bijdrage geweest van de geschoolde procureur die vertrouwd was met literaire strategieën. Anderzijds mag men de rol van de suppliant als verteller niet onderschatten. Dankzij de levendige orale cultuur op het platteland wist de bevolking immers hoe een goed verhaal in elkaar stak. De remissiebrief was daarnaast in de eerste plaats een bekentenis. Ook met dat fenomeen waren christenen goed vertrouwd dankzij de biecht. Verder was informatie over het aanvragen van gratie, aldus Zemon Davis, wijd verspreid bij de bevolking. Het was niet onwaarschijnlijk dat aanvragers ook in contact kwamen met mensen die eerder al gratie verkregen hadden en die meer inlichtingen konden verstrekken over de te volgen procedure.⁵⁹

Verder wijst Zemon Davis erop dat de remissiebrief nooit volledig uit leugens kon bestaan. De juristen konden de waarheid niet vertekenen aangezien de inhoud van de brief een interinementsprocedure en een confrontatie met de benadeelde partij moest kunnen doorstaan. Het verhaal dat de suppliant aan hen had verteld, schaafden zij bij door onder meer regionale dialecten te vertalen naar het Frans, maar dialogen en expliciete woordenwisselingen werden vaak behouden.⁶⁰ Zemon Davis verwoordt het als volgt: ‘The notary gives the document its frame and writes the king and the supplicant into the narrative, but collaborative product though it is, the letter of remission can still be analyzed in terms of life and values of the person saving his neck by a story.’⁶¹

⁵⁸ ZEMON DAVIS, *Fiction in the Archives*, 25.

⁵⁹ *Ibidem*, 18-20.

⁶⁰ *Ibidem*, 15-24.

⁶¹ *Ibidem*, 25.

De argumenten die Zemon Davis in haar werk aanhaalde, zijn nu nog steeds geldig en ook rechtshistorici hebben haar cultuurhistorische benadering meer en meer geïncorporeerd in hun onderzoek. Zo vermoedt ook De Schepper dat de supplianten zelf een actieve rol hadden in het formuleren van hun gratieverzoek.⁶² Samen met Vrolijk stelt hij vast dat ‘rechtzoekenden zich niets aan lokale en andere privileges gelegen lieten liggen en zich via talloze verzoekschriften tot de hoge overheid wendden, als hun dat uitkwam.’⁶³ Ook de verhoogde aandacht voor getuigenverhoren en adviezen van provinciale justitieraden, naast de remissiebrieven, lijkt een gevolg te zijn van de cultuurhistorische benadering van de remissieproblematiek.

Marjan Vrolijk verrichtte zo voor de periode 1531-1567 onderzoek naar de adviezen van de lokale schepenbanken en provinciale justitieraden van Holland, Zeeland en Vlaanderen aan de Geheime Raad. Ze merkt hierbij op dat de lokale magistraten vaak de kwaliteiten van de suppliant in de verf zetten. Zo beklemtoonden ze onder meer dat de suppliant steeds trouw aan de vorst was gebleven en dat hij een akkoord had gemaakt met de tegenpartij. Vanaf de jaren 1560 kwam hier een ander belangrijk kenmerk bij; namelijk het behoud van het katholieke geloof. Het slachtoffer werd meestal in een negatief daglicht gesteld en kreeg het verwijt dat hij verantwoordelijk was voor de uitlokking van het conflict. Vrolijk besluit dat de adviezen van deze gerechtshoven niet gebaseerd waren op juridisch jargon, maar eerder getuigden van gezond verstand. Ook de persoonlijke omstandigheden waarin de aanvrager zich bevond zoals de verantwoordelijkheid voor vrouw, kinderen of ouders, maakte het misdrijf blijkbaar minder zwaarwichtig. Vrolijk merkt wel op dat, hoewel de provinciale rechters de levensomstandigheden van de suppliant bijzonder goed kunnen inschatten, die omstandigheden meestal niets te maken hebben met het gepleegde misdrijf.⁶⁴

Ook Xavier Rousseaux en Élise Mertens de Wilmars stippen het belang van de getuigenverhoren aan in hun artikel over ‘l’affaire Charlet’(1541). Zij bespreken hierbij hoe een

⁶² DE SCHEPPER, ‘Justitie door Gratie’, 129.

⁶³ DE SCHEPPER en VROLIJK, ‘Vrede en orde door gratie’, 104.

⁶⁴ VROLIJK, ‘Les avis au prince des juges locaux’ sur les lettres de rémission dans les provinces de Flandre, Hollande et Zélande (1531-1567)’, J. HOAREAU-DODINAU, X. ROUSSEAU en P. TEXIER red., *Le Pardon* (Université de Limoges. Cahiers de l’Institut d’anthropologie juridique. 3), Limoges, 1999, *passim*.

moord als een neutraal fenomeen werd beschreven: ‘En 1540, encore, en règle générale l’homicide est un cas, pas un crime’.⁶⁵ Ook dader en slachtoffer werden steeds objectief beschreven als suppliant en *déffunct*. Meer nog dan de brieven zijn de getuigenisverslagen – volgens hen- geworteld in tijd en ruimte. Meestal tonen zij ook aan hoe dicht de betrokkenen bij elkaar staan in het sociale leven. Rousseaux en Mertens de Wilmars merken op dat historici er zich van bewust moeten zijn dat de getuigen een verhaal niet uit zichzelf vertelden maar erover ondervraagd werden. De *enquêteurs* hadden bijgevolg een belangrijke rol in de vormgeving van deze verslagen en konden eventueel een vertekend beeld van de waarheid geven. Beide auteurs leiden uit deze bronnen af dat een conflict zich zelden afspeelde tussen twee losstaande individuen maar steeds zijn wortels had in het bredere sociale leven: het werk, de taverne, de straat.⁶⁶

Het pionierswerk dat Zemon Davis verrichtte in onderzoek naar remissiebrieven werd door andere cultuurhistorici zoals Claude Gauvard verdergezet. Zij reageerde onder meer tegen de stelling van een aantal rechtshistorici dat het verkrijgen van remissie een elitezaak was omwille van de hoge kosten die eraan verbonden waren. In die optiek heeft het weinig zin om de remissiebrief als spiegel van het dagelijks leven te beschouwen aangezien slechts een klein deel van de bevolking er toegang tot had. Gauvard relativeert dit argument echter door te bewijzen dat de autoriteiten zich ook genadig opstelden tegenover zij die te arm waren om bepaalde boetes te betalen.⁶⁷

Uit de studies die reeds verschenen zijn over de verwoording van de brieven, blijkt dat de supplianten duidelijke strategieën hanteerden om hun eigen naam te zuiveren en gratie te bekomen. In de meeste brieven beriepen zij zich op noodweer als rechtvaardiging voor de begane moord. Ook in ‘hitte van bloede’ of ‘tot gramschap geprovoceert’ zijn, kon gelden als verzachtende omstandigheden. Soms werd het slachtoffer zelf verantwoordelijk geacht voor zijn dood omdat hij zich niet degelijk had laten verzorgen.⁶⁸ Berkvens wijst erop dat de aanvragers in

⁶⁵ ROUSSEAUX en MERTENS DE WILMARS, “Concurrence” du pardon et “politiques”, 401.

⁶⁶ *Ibidem*, 402-406.

⁶⁷ GAUVARD, «*De Grace Especial*», I, 64-69.

⁶⁸ DE SCHEPPER en VROLIJK, ‘Vrede en orde door gratie’, 101-102.

hun rekwesten steeds het medelijden van de vorst en zijn raadsheren wilden opwekken. Meestal verwezen ze ook naar eerder gedane militaire diensten en hun trouw aan de soeverein.⁶⁹

Naast de cultuurgeschiedenis zijn de remissiebrieven ook zeer waardevol voor onderzoek naar sociale geschiedenis en geschiedenis van de criminaliteit. De gedetailleerde beschrijvingen van allerlei misdrijven laten niet alleen toe om de criminaliteit in voorgaande eeuwen beter in kaart te brengen maar ook het vervolgingsbeleid van de overheid en het effect van één en ander op de bevolking te onderzoeken. Robert Muchembled onderzocht de vroegmoderne Artesische samenleving zo aan de hand van 3468 remissiebrieven uit de periode 1386-1660.⁷⁰ Op basis hiervan bestudeerde hij het verloop van conflicten, de voornaamste redenen voor het gebruik van geweld en de reactie van de bredere samenleving hierop. Verder kon hij uit deze bronnen ook opmaken hoe de gewone man in de Nieuwe Tijd tegen het leven aankeek. Steunend op de remissiebrieven behandelde hij in zijn werk zowel de tegenstellingen tussen stad en platteland, de angst voor de vreemdeling als het gezins- en sociale leven van de Artesiër.⁷¹

Een belangrijke conclusie van Muchembled is dat het plegen van een misdrijf en het verkrijgen van gratie nooit een individuele aangelegenheid was. Wil de suppliant echt weer functioneren in de samenleving dan is het nodig dat hij ook in zijn eigen sociale omgeving vergeving krijgt voor zijn misstap. Ook volgens Dupont-Bouchat speelt gratie zich af op verschillende niveaus. : 'Les conditions de la paix se négocient donc, comme par le passé, en communauté, et non individuellement, avec une certaine solennité.'⁷² Het verkrijgen van gratie speelde zich dus niet alleen af op juridisch maar ook op sociaal vlak. Marjan Vrolijk is het hier echter niet mee eens. In vergelijking met de Middeleeuwen, waar verzoening belangrijker was dan bestraffing, had de familie van het slachtoffer in de Nieuwe Tijd amper nog een rol te spelen

⁶⁹ BERKVEN, '...Want remicteren es princelic?', 26.

⁷⁰ MUCHEMBLED, *La violence au village*, 16.

⁷¹ *Ibidem*, 14-21.

⁷² VERDIER, 'Note pour une étude anthropologique et historique du pardon', 17 en 19 ; DUPONT-BOUCHAT, 'Le crime pardonné', 44.

in een strafrechtelijke procedure. Bij het interinement was de mate van schuld van de dader, aldus Vrolijk, belangrijker dan de schade die de benadeelde partij had geleden.⁷³

Aude Musin en Michel Nassiet gingen in hun onderzoek nog een stap verder. Zij zijn, in tegenstelling tot auteurs als Robert Muchembled, de mening toegedaan dat het geweld in de Nieuwe Tijd niet voortkwam uit emoties of kwaadheid, maar meestal met voorbedachte rade gebeurde. Wanneer iemand zijn buurman doodde, gebeurde dit dus niet uit ‘hitte van bloede’ of door een teveel aan alcohol, zoals vaak in de remissiebrieven geschreven staat, maar na een lang conflict en als weloverwogen daad. De inhoud van de remissiebrieven moest, nog steeds aldus Musin en Nassiet, wel beantwoorden aan de verwachtingen van de vorst en verbergt bijgevolg een wereld van bloedwraak en voortdurend sluimerende conflicten. Musin en Nassiet stellen de supplianten dus in staat om een verhaal volledig te verzinnen om zo de echte aanzet tot de moord te verbergen.⁷⁴

⁷³ M. VROLIJK, ‘Verzoenen en beteren in de XVIde eeuw. De zaak Meulebeke versus de Goudsmet’, A. MUSIN, X. ROUSSEAUX, F. VESENTINI red., *Violence, conciliation et répression : recherches sur l’histoire du crime, de l’Antiquité au XXIe siècle*, 2008, Louvain-La-Neuve, 89-90.

⁷⁴ A. MUSIN en M. NASSIET, ‘Les récits de rémission dans la longue durée. Le cas de l’Anjou du XVe au XVIIIe siècle’, *Revue d’Histoire Moderne & Contemporaine*, 57 (2010), 68-69.

Het actuele historisch onderzoek wordt gekenmerkt door een toenadering tussen de rechtshistorische en cultuurhistorische interpretatie van remissieverlening. De gedachte dat de remissiebrief, onder meer door haar repetitieve en ahistorische karakter, weinig kon bijdragen tot de kennis van het verleden lijkt nu definitief verdwenen. Er bestaat consensus over dat de brieven wel degelijk een goede basis kunnen vormen voor een historische studie, op voorwaarde dat ze kritisch en op grote schaal onderzocht worden, zoals Muchembled heeft gedaan in *La violence au village*. Toch kan men uit dit overzicht eveneens concluderen dat het historisch onderzoek naar remissieverlening lange tijd door hokjesdenken overheerst werd. Rechtshistorici namen de studie van de gratieprocedure en de intermediaire machtsstructuren voor hun rekening, anderen focusten dan weer op de rol van het gratierecht in die machtsuitbouw van de vorst, terwijl de inhoud van de remissiebrieven lange tijd het terrein van cultuurhistorici bleef. Het zijn vooral deze laatsten die zich in hun onderzoek hebben kunnen losmaken van de gerechtelijke context waarbinnen de gratieverlening zich situeerde en die verder hebben willen kijken dan de juridische formulering van de remissiebrief.

2. Ander middel, zelfde doel? Het gratierecht en de Blijde Intrede van de aartshertogen

Wanneer de aartshertogen in 1599 hun blijde intrede deden in de Nederlanden wilden ze niet alleen tegenover hun eigen onderdanen maar ook ten opzichte van buitenlandse machthebbers beklemtonen dat de Nederlanden geen Spaanse satellietstaat waren maar onder hun soeverein en autonoom gezag stonden.⁷⁵ De belangrijke politieke betekenis, die de plechtige intochten van oudsher in zich droegen, wordt hiermee meteen duidelijk. Tijdens een intrede werden de wederzijdse rechten en plichten van vorst en onderdanen via allerlei voorstellingen en taferelen symbolisch in beeld gebracht. Daar waar de nieuwe soeverein meestal zijn absolute macht wou beklemtonen, demonstreerden de steden juist hun onafhankelijkheid van diezelfde vorst. De emotionele impact van zo'n gebeurtenis viel ook niet te onderschatten. Voor het eerst kon het volk bijna persoonlijk in contact komen met de monarch, iets wat in die tijd enorm gewaardeerd werd. Het gaf de vorsten op hun beurt de mogelijkheid om een directe vertrouwensband op te bouwen met de gewone bevolking.

Het verlenen van gratie vertoont een aantal overeenkomsten met het viëren van een blijde intrede. Door gebruik te maken van zijn gratierecht profileerde de vorst zich als opperste rechter, een niet mis te verstaan politiek statement. De provinciale justitieraden en lokale gerechtshoven konden echter een antwoord bieden op de absolute macht van de vorst door, tijdens een interinement, een vorstelijke gratiebrief niet goed te keuren. Net zoals bij de intochten richtte de man in de straat zich in een gratieverzoek rechtstreeks tot de vorst. Deze laatste kreeg door het uitreiken van remissiebriefjes op gelijkaardige manier een vertrouwelijke relatie met de gewone bevolking door zich als barmhartig soeverein op te stellen. Wanneer er dan nog eens sprake is van publieke gratieverlening tijdens een blijde intrede dan leidt dat slechts tot een versterking van de politieke en emotionele symboliek van beide fenomenen.

⁷⁵ L. VAN DEN BROECK, 'Het beeld van de vorst bij de Blijde Inkomst van Albrecht en Isabella in Antwerpen', *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 71 (1988), 123.

2.1. De Blijde Intrede als communicatie tussen vorst en onderdaan

De blijde intrede van de aartshertogen kadert binnen een lange traditie van plechtige intochten die teruggaat tot de veertiende eeuw. Tijdens een intrede werd de nieuwe machthebber met pracht en praal ontvangen door de stedelijke hoogwaardigheidsbekleders en langs een parcours van *tableaux vivants*, triomfbogen en allerhande versieringen rondgeleid. De oorsprong van dit gebruik gaat vreemd genoeg terug tot een kerkelijke plechtigheid, met name de *jocundus adventus*, de eerste intrede van een bisschop in de stad waar de zetel van zijn bisdom gevestigd was.⁷⁶ De Franse koningen vormden deze praktijk in de veertiende eeuw om tot een wereldlijke plechtigheid, maar behielden de religieuze ondertoon van het feest, wat alleen maar bijdroeg tot de sacralisering van de vorst.⁷⁷ Zowel voor de stedelijke gemeenschap als voor de vorst boden deze momenten een belangrijke opportuniteit om een bepaald beeld van zichzelf over te brengen op de andere partij.⁷⁸

Het hoeft niet te verwonderen dat deze plechtige intochten bij de feestgrage inwoners van de Nederlanden ook uitgebreid gevierd werden. Meer dan elders hadden de blijde intreden in het hertogdom Brabant een specifieke politieke functie.⁷⁹ Deze vond zijn oorsprong bij de totstandkoming van het charter van de *Blijde Inkomste* in 1356. Onder zware druk van het Verbond van Brabantse steden hadden Johanna van Brabant en haar echtgenoot Wenceslas toen moeten aanvaarden dat de macht van de Brabantse hertog drastisch ingeperkt werd. Zo was het hem niet langer toegestaan om belastingen te heffen of een leger op de been te brengen zonder de instemming van de standenvertegenwoordiging.⁸⁰ Bij elke blijde intrede moest de nieuwe

⁷⁶ W. BLOCKMANS en E. DONCKERS, 'Self-Representation of Court and City in Flanders and Brabant in the Fifteenth and Early Sixteenth Centuries', W. BLOCKMANS en A. JANSE red., *Showing Status: Representation of Social Positions in the Late Middle Ages* (Medieval texts and cultures of northern Europe. 2), Turnhout, 1999, 85.

⁷⁷ BLOCKMANS en DONCKERS, 'Self-Representation', 83.

⁷⁸ H. SOLY, 'Openbare feesten in Brabantse en Vlaamse steden, 16de-18de eeuw', *Het Openbaar Initiatief van de Gemeenten in België. Historische grondslagen (Ancien Régime)*, 65 (1984), 610-611; H. SOLY, 'Plechtige intochten in de steden van de Zuidelijke Nederlanden tijdens de overgang van de Middeleeuwen naar Nieuwe Tijd: communicatie, propaganda, spektakel', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 97 (1984), 341-342; J. KOOPMANS en W. THOMAS red., *Propaganda en spektakel: vroegmoderne intochten en festiviteiten in de Nederlanden* (Publicaties van de Vlaams-Nederlandse Vereniging voor Nieuwe Geschiedenis. 9), Maastricht, 2010, 6.

⁷⁹ M. THØFNER, *A Common Art: Urban Ceremonials in Antwerp and Brussels during and after the Dutch Revolt*, Zwolle, 2007, 51-52; M. THØFNER, 'Domina & Princeps proprietaria. The Ideal of Sovereignty in the Joyous Entries of the Archduke Albert and the Infanta Isabella', W. THOMAS en L. DUERLOO red., *Albert & Isabella 1598-1621. Essays*, Turnhout, 1998, 55-56; M. SOENEN, 'Fêtes et cérémonies publiques à Bruxelles aux Temps Modernes', *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 68 (1985), 48; KOOPMANS en THOMAS, *Propaganda en Spektakel*, 4.

⁸⁰ THØFNER, *A Common Art*, 51-52; KOOPMANS en THOMAS, *Propaganda en Spektakel*, 4.

machthebber zweren dat hij de verleende privileges zou respecteren. Indien de hertog zijn eed niet nakwam, zouden zijn onderdanen zich ook niet langer verplicht voelen om zijn gezag te respecteren. In Brabant waren de blijde intreden dus geen vrijblijvende welkomstceremonies voor de vorst maar stonden ze in het teken van de hernieuwing van een politiek contract tussen de landsheer en zijn onderdanen.⁸¹

Hoewel de macht van de nieuwe heerser symbolisch aan banden werd gelegd, had hij er toch belang bij om zichzelf aan zijn volk te tonen. Tijdens de Late Middeleeuwen had de toenemende centralisatie van het Bourgondische rijk de afstand tussen de vorst en zijn onderdanen steeds groter gemaakt.⁸² In een maatschappij die nog sterk gestoeld was op leenrechterlijke principes bleef het echter van belang dat de landsheer de vertrouwensband met zijn onderdanen onderhield. De beste manier om dat te bewerkstelligen was de inrichting van indrukwekkende publieke ceremonies. Alleen zo kon de hertog in contact komen met alle lagen van de bevolking en niet alleen met de elite.⁸³ De vorst ensceneerde tijdens de blijde intrede zijn majesteit en probeerde het vertrouwen van het volk af te dwingen.⁸⁴ Dit betekende niet dat het volk geen aandeel had in de organisatie van de plechtigheden. Via allerhande opschriften en toneelopvoeringen kanten de stadsbesturen zich tegen een centraal gezag dat zich al te absolutistisch zou opstellen.⁸⁵ De religieuze, historische of allegorische voorstellingen tijdens de blijde intrede waren bijgevolg niet vrijblijvend maar bevatten meestal een belangrijke politieke of ideologische dimensie.⁸⁶ In dit opzicht groeiden de blijde intreden onder de Bourgondische hertogen uit tot communicatiekanalen tussen de vorst enerzijds en de stedelijke gemeenschap anderzijds.⁸⁷

Hugo Soly was één van de eersten die de geschiedenis van de blijde intreden op een analytische manier in kaart bracht. Volgens hem werd het uitzicht van de plechtige intochten en andere publieke feesten in de Nederlanden bepaald door een aantal maatschappelijke evoluties.⁸⁸ Vanaf het begin van de zestiende eeuw kregen deze intochten, aldus Soly, een propagandistisch

⁸¹ E. POULLET, *Histoire de la Joyeuse-Entrée de Brabant et de ses origines*, Brussel, 1863, *passim*; THØFNER, 'Domina et Princeps', 55-56; THØFNER, *A Common Art*, 52.

⁸² BLOCKMANS en DONCKERS, 'Self-Representation', 82.

⁸³ SOLY, 'Plechtige intochten', 341-343; BLOCKMANS en DONCKERS, 'Self-Representation', 82-83.

⁸⁴ P. ARNADE, *Realms of Ritual, Burgundian Ceremony and City Life in medieval Ghent*, Ithaca en Londen, 1996, 9-35; SOLY, 'Plechtige Intochten', 343.

⁸⁵ THØFNER, 'Domina et Princeps', 56; KOOPMANS en THOMAS, *Propaganda en Spektakel*, 6.

⁸⁶ SOLY, 'Plechtige Intochten', 342.

⁸⁷ *Ibidem*, 342-345; THOMAS en KOOPMANS, *Propaganda en Spektakel*, 6.

⁸⁸ SOLY, 'Plechtige Intochten', 360-361.

karakter. De blijde intrede van Karel V gold hierbij als belangrijk keerpunt. Deze was er zich maar al te goed van bewust dat zijn langdurige afwezigheid in de Nederlanden politieke instabiliteit tot gevolg kon hebben. Om die reden zette hij een propagandacampagne op die het vertrouwen van de bevolking in de vorst stevig moest verankeren. Vlugschriften vormden hiervan een belangrijk onderdeel maar het waren opnieuw de grootse ceremonies die de aandacht van de hele bevolking trokken. Onder de regering van Karel V kreeg de Antwerpse stadsmagistraat niet minder dan 93 keer de opdracht om zulke plechtigheden te organiseren.⁸⁹ Net zoals de Bourgondische hertogen maakten de Habsburgers van feestelijkheden als de blijde intrede gebruik om indruk te maken op de bevolking.

Hoewel de man in de straat getuige was van deze ceremonieën had hij amper een rol in de encenering en de organisatie ervan. Tijdens de vroege zestiende eeuw had de volkscultuur immers aan belang verloren in het licht van de sociaal-culturele emancipatie van de burgerij en de steeds groter wordende macht van de vorst. Typerend voor deze evolutie was, nog steeds aldus Soly, de vervanging van middeleeuwse voorstellingen door mythologische taferelen uit de Oudheid tijdens een blijde intrede. Inscripties op erebogen waren voortaan humanistisch geïnspireerd en geschreven in het Grieks, Latijn of Hebreeuws. Hoewel de bevolking ongetwijfeld onder de indruk was van deze voorstellingen is het waarschijnlijk dat de meerderheid van Karels' onderdanen niet in staat was om de verbeelde boodschappen te begrijpen. Zowel de kloof die in de vroegmoderne tijd groeide tussen de vorst en zijn onderdanen enerzijds als die tussen de elite en het volk anderzijds was duidelijk waarneembaar in de vormgeving van de intochten.⁹⁰

De burgerij verloor, in de context van de Tachtigjarige oorlog, haar greep op de organisatie van de blijde intrede. De steden in de Zuidelijke Nederlanden hadden tijdens de Nederlandse Opstand niet uitgeblonken in trouw aan de landsheer. Het succes van de Reformatie en het ontstaan van Calvinistische republieken had de Habsburgse machthebbers ertoe aangezet om de controle over de feestelijkheden steviger in handen te nemen. Vanaf het moment dat Alexander Farnese de Reconquista van de Zuidelijke Nederlanden had voltooid, kwamen gehoorzaamheid en orthodoxie als idealen op de voorgrond. Dit betekende dat de participatie van de bevolking aan de blijde intrede tot een absoluut minimum herleid werd. De organisatie van de plechtigheid, lag nu in handen van loyale medewerkers van het vorstelijk gezag, *in casu* de

⁸⁹ *Ibidem*, 347-349.

⁹⁰ SOLY, 'Plechtige intochten', 348-351.

vorstelijke ambtenaren en de Jezuïeten. De acteurs en rederijkers van weleer werden nu vervangen door statische beeldhouwwerken en schilderijen. Terwijl de stedelijke gemeenschap vroeger op een speelse manier de grenzen van het vorstelijk gezag kon aftasten, was het overbrengen van wensen en verlangens aan de landsheer op het einde van de zeventiende eeuw bijna onmogelijk geworden. Voor Soly was de blijde intrede toen niet veel meer dan een politiek ritueel dat op een spectaculaire wijze de machthebber verheerlijkte.⁹¹

Hoewel het verklaringmodel van Soly erg verdienstelijk was voor vele historici, ging het misschien wat te kort door de bocht.⁹² Sinds de publicatie ervan hebben heel wat auteurs hierin aanpassingen en nuanceringen aangebracht. Daarbij kwam er meer aandacht voor de symboliek tijdens de intocht en het specifiek aandeel van enerzijds de landsheer en anderzijds de gewone bevolking in het organiseren van de ceremonie. Wim Blockmans en Esther Donckers wezen erop hoe de blijde intreden in de Late Middeleeuwen en de vroegmoderne tijd niet alleen van belang waren voor de politieke relatie tussen vorst en stad maar ook een invloed konden hebben op de interne stedelijke politiek.⁹³ Het was belangrijk dat de stedelijke gemeenschap zich tijdens de blijde intrede als hecht blok aan de vorst toonde. Als de stad niet als één groep naar buiten trad, zou het overbrengen van een politieke boodschap aan de vorst ook weinig indruk maken. Bijgevolg moesten alle interne meningsverschillen bij deze gelegenheid opzij geschoven worden. De steden trachtten elkaar overigens te overtroeven wat betreft het onthaal van de nieuwe machthebber en de aangebrachte versieringen.⁹⁴

Blockmans en Donckers onderzochten eveneens hoe de vorst zich tijdens een plechtige intocht presenteerde aan zijn onderdanen. Zij stellen vast dat symbolische handelingen tijdens zo'n ceremonie belangrijker waren dan effectief gesproken woorden. Wanneer de nieuwe hertog bijvoorbeeld zijn eed op de blijde inkomst zwoer, deed hij dat steeds in het bijzijn van een volksmenigte. Het merendeel van deze aanwezigen kon toch niet verstaan wat er gezegd werd en dus kon de vorst zijn majesteit beter insceneren door middel van zijn houding dan door zijn taal.⁹⁵ Ook Peter Arnade besluit in zijn werk over de Bourgondische spektakelstaat dat de hertogen tijdens publieke ceremonies amper een woord spraken. Hun autoriteit beeldden ze

⁹¹ *Ibidem*, 356-357.

⁹² KOOPMANS en THOMAS, *Propaganda en Spektakel*, 5-7.

⁹³ BLOCKMANS en DONCKERS, 'Self-Representation', 86.

⁹⁴ BLOCKMANS en DONCKERS, 'Self-Representation', 90-91.

⁹⁵ *Ibidem*, 87-89; THØFNER, *A Common Art*, 54 en 56.

vooral uit door hun fysieke aanwezigheid en postuur.⁹⁶ Dat het zweren van de blijde inkomst in het bijzijn van een menigte gebeurde, had als bijkomend effect dat de nieuwe machtsconstellatie meteen bindend werd voor zowel de vorst als de onderdanen.⁹⁷ De wederkerige liefde die zou moeten bestaan tussen de heerser en zijn volk was ook een veelvoorkomend thema tijdens de blijde intreden.⁹⁸ Om deze liefde te versterken werd er van de aanwezige volksmassa verwacht dat zij actief deelnam aan de hele processie.⁹⁹ Tijdgenoten meenden ook dat een publieke acclamatie van de nieuwe heerser een absolute voorwaarde was om legitiem aan de macht te blijven.¹⁰⁰ De aanwezigen verwachtten op hun beurt ook dat de vorst op eenzelfde manier zou deelnemen aan de ceremonie. Een positieve reactie van de machthebber op de verschillende schouwspelen werd erg goed onthaald en had op zich een grote politieke kracht.¹⁰¹

Volgens Margit Thøfner kwam de symboliek rond deze wederkerige liefde vooral tot uiting in de huwelijks-thematiek die tijdens de plechtige intochten veelvuldig aan bod kwam. De steden stelden zich hierin op als een goede echtgenote voor de mannelijke vorst. Hiermee maakten de stadsbesturen duidelijk dat zij zich niet ondergeschikt achtten aan de soeverein maar bijna op gelijke voet stonden met hem. De burgermilities waren de belangrijkste uitbeelders van deze wederkerige liefde. In Antwerpen en Brussel voerden de meesten onder hen hun oorsprong terug tot één van de Brabantse hertogen en droegen om die reden zijn kleuren of wapen in het vaandel.¹⁰² Hoewel de milities traditioneel dus goede banden hadden met de hertog, herinnerden ze hem, door hun wapendracht, ook aan het feit dat ze de stad –indien nodig– militair tegen hem zouden verdedigen. Subtiel duiden ze hiermee aan dat hun liefde voor hun vorst niet onvoorwaardelijk was en dat de trouw aan hun stad in bepaalde gevallen kon primeren op hun loyaliteit aan de hertog. Volgens Thøfner vormde dit de meer ‘mannelijke’ component van de Intrede die de thematiek rond de wederkerige liefde aanvulde.¹⁰³

Terwijl Soly, Blockmans en Donckers de blijde intreden vooral zien als vorstelijke of stedelijke aangelegenheden, schat Thøfner de deelname van de gewone bevolking aan deze plechtigheden hoger in. Hoewel de organisatie van de intochten niet in handen lag van de man in

⁹⁶ ARNADE, *Realms of Ritual*, 18.

⁹⁷ BLOCKMANS en DONCKERS, ‘Self-Representation’, 89.

⁹⁸ *Ibidem*, 110-111; THØFNER, *A Common Art*, 55.

⁹⁹ BLOCKMANS en DONCKERS, ‘Self-Representation’, 88

¹⁰⁰ THØFNER, *A Common Art*, 205.

¹⁰¹ BLOCKMANS en DONCKERS, ‘Self-Representation’, 89 en 110-111.

¹⁰² THØFNER, *A Common Art*, 53.

¹⁰³ *Ibidem*, 54.

de straat kon deze toch, zoals de milities dat deden, de vorst op subtiële manier bepaalde verlangens en problemen duidelijk maken. Werner Thomas en Joop A. Koopmans vatten de huidige stand van het onderzoek naar de blijde intreden samen door ze te beschrijven als arena's die zowel door de landsheer als door het gewone volk werden betreden. De controle over de ceremonies lag nooit volledig in handen van de ene of de andere partij. Beiden hadden tijdens deze gelegenheid de kans om de grenzen van elkaars macht af te tasten en hun eigen wensen discreet bekend te maken.¹⁰⁴ Hoewel Soly's interpretatie van de plechtige intochten als communicatiekanalen nog steeds overeind blijft, werd de evolutie die hij van deze feestelijkheden schetste toch sterk bijgesteld. Volgens Soly had de stedelijke bevolking vanaf de zeventiende eeuw geen enkele inbreng meer in de programmatie van een intocht en werd hun rol beperkt tot die van passieve toeschouwers. Thomas en Koopmans merken op dat er onder de aartshertogelijke regering genoeg gelegenheden waren, zoals onder meer ommegangen, waarbij de steden hun mening konden verkondigen.¹⁰⁵

2.2. Vrede en Vrouwelijkheid: de thematiek van de aartshertogelijke Intrede in 1599

Op het einde van de zestiende eeuw bevonden de Spaanse Habsburgers zich in de Zuidelijke Nederlanden in een politieke en financiële impasse. Onder Hendrik IV had Frankrijk zich kunnen versterken en ook de Republiek groeide uit tot een geduchte tegenstander. De Zuidelijke Nederlanden daarentegen werden geplaagd door oorlogsonrust en muiterijen.¹⁰⁶ Filips II nam daarop een beslissing waarvan hij hoopte dat die het einde van de oorlog zou inluiden en alle Nederlandse provincies weer zou herenigen.¹⁰⁷ Zijn lievelingsdochter Isabella zou huwen met haar neef Albrecht van Oostenrijk en samen zouden ze onafhankelijk en soeverein over de Lage Landen heersen. De idee om van de Nederlanden een autonoom koninkrijk te maken was al eerder geopperd maar pas officieel gemaakt met de akte van afstand van 6 mei 1598. Hoewel de vrijheid van de aartshertogen in binnenlandse aangelegenheden vrij groot was, bleef de invloed

¹⁰⁴ KOOPMANS en THOMAS, *Propaganda en Spektakel*, 6.

¹⁰⁵ *Ibidem*, 7.

¹⁰⁶ G. PARKER, *Het Spaanse Leger in de Lage Landen*, Haarlem, 1978, 236-237.

¹⁰⁷ W. THOMAS, 'Andromeda Unbound. The Reign of Albert & Isabella in the Southern Netherlands, 1598-1621', W. THOMAS en L. DUERLOO red., *Albert & Isabella 1598-1621. Essays*, Turnhout, 1998, 2; H. DE SCHEPPER en G. PARKER, 'The Formation of Government Policy in the Catholic Netherlands under 'the Archdukes', 1596-1621', *The English Historical Review*, 91 (1976), 241.

van Madrid sterk voelbaar.¹⁰⁸ In de akte stond bijvoorbeeld gestipuleerd dat indien Albrecht en Isabella kinderloos bleven, de gebieden onmiddellijk zouden terugkeren naar de Spaanse kroon. Verder konden de Nederlanden alleen geërfd en bestuurd worden door katholieke prinses. Tot slot kon de akte ook snel ingetrokken worden aangezien elke Spaanse monarch ze opnieuw moest goedkeuren bij het begin van zijn heerschappij.¹⁰⁹ Het waren echter de geheime bepalingen van de akte die de onafhankelijkheid van de aartshertogen het meest belemmerden.¹¹⁰ Filips II stelde hierin dat het Spaanse Leger in de Nederlanden moest blijven en nog steeds bevelen uit Madrid zou ontvangen. De aanwezigheid van deze soldaten bleef een doorn in het oog voor de meerderheid van de bevolking. Omdat Albrecht en Isabella zelf weinig inbreng hadden in het bepalen van een militaire strategie leek de kans op vrede klein. Daarbovenop moesten de aartshertogen beloven dat ze de ketterij in de Nederlanden blijvend zouden vervolgen.¹¹¹ Het leek dus onwaarschijnlijk dat de overwegend protestantse Noordelijke Nederlanden ooit nog naar het Spaans Habsburgse rijk zou terugkeren.¹¹²

Hoewel deze clausules niet werden bekendgemaakt, was de reactie van de bevolking op de akte dubbel. Enerzijds had Albrecht van Oostenrijk zich al bewezen als landvoogd in de Nederlanden en groeide de hoop op vrede door de komst van eigen soevereine vorsten. Anderzijds deden er geruchten de ronde over eventuele geheime bepalingen bij het verdrag en groeide de vrees dat de Nederlanden door Filips II herleid zouden worden tot een satellietstaat van Spanje. Ook op militair vlak zag de toekomst er weinig rooskleurig uit. In 1597 had Albrecht in Turnhout een zware nederlaag geleden tegen Maurits van en een jaar later had hij, na de ondertekening van de vrede van Vervins, het strategische Calais aan Frankrijk moeten teruggeven.¹¹³ Bovenal vreesde men dat de politiek van de aartshertogen niet erg zou verschillen van die van Filips II. Vooral van Isabella, die lange tijd de rechterhand was geweest van haar vader, verwachtte men een streng beleid. Toch was wellicht een groot deel van de bevolking hoopvol dat de komst van deze vorsten een nieuw begin zou inluiden voor de oorlogsmoeë

¹⁰⁸ THOMAS, 'Andromeda Unbound', 2-3; THØFNER, *A Common Art*, 199-200.

¹⁰⁹ *Règne d'Albert et Isabelle : 1597 – 1621*, V. BRANTS ed. (Recueil des ordonnances des Pays-Bas), I, Brussel, 1909, 7-13.

¹¹⁰ C.H. CARTER, 'Belgian "Autonomy" under the Archdukes, 1598-1621', *The Journal of Modern History*, 36 (1964), 247-248.

¹¹¹ H.J. ELIAS, *Kerk en Staat in de Zuidelijke Nederlanden onder de Regeering der Aartshertogen Albrecht en Isabella (1598-1621)*, Antwerpen, 1931, 9-10.

¹¹² THOMAS, 'Andromeda unbound', 2-4; THØFNER, *A Common Art*, 199-201.

¹¹³ W. SCHRICKX, 'Vincenzo Gonzaga en de Blijde Intrede van Aartshertog Albrecht volgens een Engels ooggetuige', *Album Willem Pée : de jubilaris aangeboden bij zijn zeventigste verjaardag*, Tongeren, 1973, 314.

Nederlanden.¹¹⁴

In het Paleis op de Koudenberg werd op 21 augustus 1598 in de aanwezigheid van de Staten-Generaal de akte van afstand voorgelezen waardoor Filips II de soevereiniteit van de Nederlanden afstond aan Isabella. De dag nadien beëdigden Albrecht en de standenvertegenwoordigers elkaar wederzijds en zwoer de aartshertog de Blijde Inkomst te respecteren. Albrecht reisde daarna af naar Spanje om daar zijn bruid op te halen. Na de inzegening van het huwelijk door paus Clemens VIII huwden Albrecht en Isabella in Valencia in april 1599. De Aartshertogen begonnen daarna aan de lange Spaanse Weg die hen naar de Nederlanden zou brengen.¹¹⁵

Op 20 augustus 1599 maakten ze hun eerste intrede in de stad Thionville. Via Luxemburg trokken ze verder naar Namen en Brabant om op 5 september hun blijde intrede te doen in Brussel. Vervolgens was het op 24 november de beurt aan Leuven. Een dag later beloofden ze daar plechtig dat ze als hertogen van Brabant de blijde inkomst zouden respecteren. Respectievelijk op 5 en 10 december deden ze de steden Mechelen en Antwerpen aan. Na een kort verblijf in Brussel trokken ze verder naar het graafschap Vlaanderen waar ze in de laatste dagen van januari 1600 een bezoek brachten aan Dendermonde en Gent. In februari volgden nog Rijsel, Kortrijk en Doornik en de steden van het graafschap Artesië. Alvorens op 28 februari 1600 terug te keren naar Brussel brachten ze tot slot nog een bezoek aan Bergen en Nijvel.¹¹⁶ Hoewel de ontvangst van de aartshertogen in de verschillende steden van de Zuidelijke Nederlanden hartelijk gebeurde, was er toch sprake van spanningen. Niet lang voor het begin van de plechtige intochten hadden de Staten van Brabant hun een aantal voorwaarden gesteld. Ze eisten het vertrek van buitenlandse troepen en wilden dat de invloed van Madrid in het binnenlands beleid sterk verminderde.¹¹⁷ Hoewel deze eisen werden afgewezen, waren Albrecht en Isabella zich zonder twijfel goed bewust van het geladen karakter van deze plechtige intochten en het zweren van de blijde inkomst.

Thøfner merkt op hoe de stedelijke hoogwaardigheidsbekleders van Douai, Valenciën en

¹¹⁴ E. PUT en C.E. HARLINE, *Verloren schapen, schurftige herders : de helse dagen van bisschop Mathias Hovius 1542-1620*, Leuven, 2002, 36 en 44-45.

¹¹⁵ PUT en HARLINE, *Verloren schapen*, 35-36.

¹¹⁶ G. DU FAING, 'Voyage de l'archiduc Albert en Espagne en 1598', L.P. GACHARD en C. PIOT red., *Collection des voyages des souverains des Pays-Bas* (Collection de chroniques belges inédites. Académie royale de Belgique. Commission royale d'histoire. 4), IV, Brussel, 1882, 518-558 ; L. VAN DE WALLE, 'Inhuldiging der aertshertogen Albertus en Isabella, 5 september 1599', *Belgisch Museum voor de Nederduitsche Tael-en Letterkunde en de geschiedenis des vaderlands*, 9 (1845), 5-22.

¹¹⁷ VAN DEN BROECK, 'Het beeld van de vorst bij de Blijde Inkomst', 125.

Antwerpen alleen de soevereiniteit van Isabella beklemtoonden. Bij het zweren van de inaugurale eed werd zij tot ‘Domina et Princeps proprietaria’ uitgeroepen terwijl de rol van Albrecht beperkt bleef tot die van haar ‘maritus et tutor’.¹¹⁸ Dit alles gebeurde, aldus Thøfner, niet vrijblijvend maar volgens een weldoordachte politieke strategie. Door Isabella te erkennen als soeverein maakten de steden duidelijk dat zij ook een ‘vrouwelijke’ heerschappij verkozen. Die werd geassocieerd met deugden als vriendelijkheid en vredelievendheid. Het was de taak van de Infante om deze idealen om te zetten in de praktijk en als een goede moeder voor haar onderdanen te zorgen.¹¹⁹

Vrouwelijkheid werd door de tijdgenoten niet alleen geassocieerd met zachtheid maar ook met zwakheid. Door de thematiek rond vrouwelijkheid, wederkerige liefde en het huwelijk te associëren met de persoon van de Infante zelf, impliceerden de steden dat haar soevereiniteit als vorstin beperkt en contractueel was.¹²⁰ De legitimiteit van Isabella’s heerschappij werd hierdoor subtiel in vraag gesteld; zo getuigt ook een inscriptie op een triomfboog die naar aanleiding van de aartshertogelijke intrede in Leuven opgesteld was:

‘Ad Isabellam
Quae caeleste decus generis caelestibus aequas
Moribus aut superas, sidus quod splendet in orbe
Occiduo, radiis tu nostras pelle tenebras:
Da pacem sexus pacate, & Belgica regna
Suscipiens, sero ad seros transmittite nepotes.’¹²¹

De Infante had als taak om, zoals de sterren dat doen bij nacht, de duisternis te verdrijven en de vrede te doen terugkeren. Tegelijkertijd vestigde de inscriptie de aandacht op Isabella’s machteloosheid als vrouw. Eerst en vooral moest ze erin slagen om kinderen te baren die de nationale dynastie konden voortzetten om de blijvende autonomie van de Nederlanden te vrijwaren.¹²²

¹¹⁸ THØFNER, ‘Domina et Princeps’, 55.

¹¹⁹ *Ibidem*, 59.

¹²⁰ *Ibidem*, 55.

¹²¹ L. VAN DEN BROECK, ‘De Blijde Intrede van Albrecht en Isabella te Leuven, een ooggetuigenverslag’, *Jaarboek van de Geschied- en oudheidkundige kring van Leuven en omgeving*, 29 (1989), 39.

¹²² VAN DEN BROECK, ‘De Blijde Intrede van Albrecht en Isabella te Leuven’, 39.

Het was bij een blijde intrede ook de gewoonte dat het stadsbestuur de sleutels van de stad overhandigde aan de nieuwe landsheer en opnieuw kwam de eer om deze te ontvangen aan Isabella toe. Zoals de traditie voorschreef, gaf de aartshertogin de sleutels meteen terug. De wederkerigheid die er moest bestaan tussen vorst en onderdanen werd op deze manier symbolisch vastgesteld. De gilden benadrukten ook hun band met aartshertogin Isabella door haar kleuren te dragen. De huwelijks-thematiek, die ook in andere intreden voorkwam, kreeg hier een nieuwe wending. Normaal gezien boden de steden zich als ‘echtgenotes’ aan de vorst aan maar nu was het Isabella die als bruid van de stad onthaald werd.¹²³ Terwijl Brussel nog symbolisch haar hart gegeven had aan Isabella’s vader in 1549 was nu het omgekeerde waar. De uitbeelding van de liefde tussen de ‘mannelijke’ stad en het ‘vrouwelijke’ hof was een pleidooi van het volk voor een contractuele en constitutionele monarchie.¹²⁴ Toch waren zulke voorstellingen niet alomtegenwoordig. In Antwerpen bood een meisje een hart met twee ankers aan als teken van de liefde die de stad koesterde voor de aartshertogen.¹²⁵

Naast de symboliek rond vrouwelijkheid, wederkerige liefde en het huwelijk, werd ook het verlangen naar vrede door de steden uitgebreid in beeld gebracht. In Leuven vergeleek een schilderij de plechtige intocht van Albrecht en Isabella met die van de Romeinse keizer Augustus.¹²⁶ Hieruit sprak de hoop dat de komst van de aartshertogen, net zoals die van Augustus, een nieuw tijdperk van vrede zou inluiden. In dezelfde stad voerden de studenten van de universiteit een toneelstuk op van Jan Baptist Gramaye naar Ovidius. De hoofdpersoon was de mythische figuur Andromeda die door de trots van haar ouders aan een rots vastgeketend zat, terwijl ze voortdurend door een monster werd belaagd. Andromeda gold hier als de personificatie van ‘Belgica’ terwijl haar ouders, Cepheus en Cassiopea, de Noordelijke Nederlanden symboliseerden. Perseus, de mythische redder, verbeelde Albrecht die als taak kreeg om de Republiek te verslaan en de vrede te doen weerkeren.¹²⁷

Het meest indrukwekkend moet het ‘Theater van Vrede’ in Antwerpen geweest zijn dat opgebouwd was als een ronddraaiende kegel. De ene keer kregen de aartshertogen figuren te zien

¹²³ THØFNER, *A Common Art*, 203.

¹²⁴ *Ibidem*.

¹²⁵ VAN DEN BROECK, ‘Het beeld van de vorst bij de Blijde Inkomst’, 127.

¹²⁶ THOMAS, ‘Andromeda Unbound’, 1-2; VAN DEN BROECK, ‘De Blijde Intrede van Albrecht en Isabella’, 35.

¹²⁷ L. VAN DEN BROECK, *Het beeld van de vorst in de Zuidelijke Nederlanden bij de Blijde Intrede van Albrecht en Isabella in Leuven en Antwerpen*, ongepubliceerde licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, departement geschiedenis, 1987, 69-74; THOMAS, ‘Andromeda Unbound’, 1.

die het lijden tijdens de oorlog symboliseerden, de andere keer de voordelen van de vrede.¹²⁸ Ook in Antwerpen wees het stadsbestuur de nieuwe landsheren erop hoe slecht hun erfgebieden er aan toe waren: « car, ainsy que par la ville d'Anvers a beaucoup plus que les aultres, participée aux difficultez générales du pays, et qu'elle se sent plus intéressé de ceste longue et funeste guerre, par faulte du commerce, qui par cy-devant l'a rendu célèbre en tous les quartiers du monde, elle se voit maintenant quasi au bout de ses adversitez, se reposant sur ceste très-heureuse venue de Vos Altèzes. »¹²⁹

Ook in Rijsel waren de verwijzingen naar het vredesverlangen eveneens alomtegenwoordig. Op één van de gedecoreerde zuilen langs het parcours van de vorsten stond te lezen: “Que votre Lille en Paix, à jamais bien heureuse, Ne cognoisse plus Mars ny sa sœur impiteuse.”¹³⁰ In Valencijs viel het thema van de wederkerige liefde tussen vorst en onderdaan samen met het verlangen naar vrede. Een nimf die de stad representeerde, sprak de volgende zinnen:

‘Que vos grandeurs, Princes haults ne dédaignent
Ce cœur ouvert, que vous offre avec moy
Constance, amour, le bon zèle et la foy,
Quatre vertus qui tousiours m’accompagnent

I’offre mes grains dont en bon temps i’abonde,
I’offre les vins, chairs et poissons encor,
Fruicts, beurre et laict : mais pour tout ce trésor
Il fault la paix, qui m’en rende féconde’¹³¹

De stad Kamerijk gaf haar wens tot vrede misschien nog het indringendst te kennen door de aartshertogen geen grootse intrede aan te bieden. Het gebied was zo door oorlog geteisterd dat het

¹²⁸ THØFNER, *A Common Art*, 216-217.

¹²⁹ P. GÉNARD, ‘Redevoeringen en verwelkomingen der Stadspensionarissen van Antwerpen (1562-1618)’, *Antwerpsch Archievenblad*, 6 (1869), 268.

¹³⁰ J. HOUDOY, *Joyeuse entrée d’Albert et d’Isabelle : Lille au XVIe siècle (d’après des documents inédits)*, Rijsel, 1873, 51.

¹³¹ TH. LOUISE, *La joyeuse entrée d’Albert et d’Isabelle à Valenciennes (20 février 1600)*, Valencijs, 1877, 21.

niet over de juiste financiële middelen beschikte om de plechtigheid te organiseren.¹³²

Johannes Bochius, de stadsecretaris van Antwerpen, stelde een gedenkboek van de plechtige intochten in Hengouwen, Brabant, Vlaanderen en Artesië samen.¹³³ Hierin beschreef hij Albrecht en Isabella als triomfators die de vrede in de Nederlanden reeds hersteld hadden. Verder gaf Bochius heel wat kritiek op alle soldaten die actief waren in de Zuidelijke Nederlanden, met inbegrip van het Spaanse Leger. De oplossing voor de voortdurende onrusten en muiterijen die deze soldaten veroorzaakten lag, aldus Bochius, ofwel in het hanteren van een strengere discipline ofwel in het bereiken van een goede vrede.¹³⁴ Het werd de aartshertogen dus op verschillende manieren duidelijk gemaakt dat hun primaire taak erin lag om snel vrede te sluiten en zo de rust in de Nederlanden te herstellen.

Thøfner merkt op dat de kroniekschrijvers zelden dieper ingingen op de religieuze aspecten van de aartshertogelijke blijde intrede terwijl dat een element was waar Albrecht en Isabella zelf wel veel belang aan hechtten.¹³⁵ Omdat de rol van de vorsten tijdens een plechtige intocht traditioneel beperkt was tot die van passieve toeschouwers, konden zij slechts subtiel eigen accenten leggen tijdens de ceremonie. Als ze al tussen kwamen in de programmatie van een intrede dan was het om een bezoek te brengen aan de belangrijkste kerk van de stad. Bochius beschreef het verloop van deze religieuze bezoeken ook in zijn kroniek en vermeldde daarbij specifiek dat ze specifiek op vraag van de Habsburgers, en niet van de steden, gebeurden. Thøfner interpreteert dit als een bewuste zet van de aartshertogen die hiermee wilden duidelijk maken dat ze in de eerste plaats vorsten waren bij de gratie Gods en niet dankzij het volk. Dit was een belangrijke boodschap naar de toeschouwers toe dat ze hun macht niet ingeperkt zagen door het zweren van de blijde inkomst.¹³⁶ Thøfner ziet het als volgt: ‘Clearly, whenever possible, Albert and Isabella would emphasise their own Catholicity. This was the price exacted for their otherwise willing participation.’¹³⁷

Wat het precieze aandeel was van de bevolking tijdens de blijde intrede is moeilijk vast te

¹³² THOMAS, ‘Andromeda Unbound’, 1-2; DU FAING, ‘Voyage de l’archiduc Albert’, 552.

¹³³ J. BOCHIUS, H. D’OULTREMANNUS en M.A. VRIENTIUS, *Historica narratio profectionis et inaugurationis serenissimorum Belgii principum Alberti et Isabellae, Austriae archiducum et eorum (...) in Belgium adventus, rerumque gestarum (...) et spectaculorum (...) editorum accurata descriptio*, Antverpiae : ex officina Plantiniana, apud Ioannem Moretum, 1602, *passim*; THØFNER, ‘Domina et Princeps’, 57; THØFNER, *A Common Art*, 202.

¹³⁴ VAN DEN BROECK, ‘Het beeld van de vorst bij de Blijde Inkomst’, 126 en 129.

¹³⁵ C. VAN WYHE, ‘The Infante Isabella and her Franciscan Confesor Andrés de Soto’, *The Sixteenth Century Journal*, 35 (2004), *passim*; THØFNER, *A Common Art*, 204-205.

¹³⁶ THØFNER, *A Common Art*, 215.

¹³⁷ *Ibidem*.

stellen. Hoewel Thøfner, in tegenstelling tot Soly, meent dat de bevolking een invloed kon hebben op de plechtigheden, gaat ze er ook vanuit dat de man in de straat de symboliek achter de verschillende voorstellingen niet kon begrijpen.¹³⁸ Ze verwijst daarbij naar de Antwerpse volksheld Brabo die door de bredere bevolking werd herkend als een sterk figuur die de stad kon bevrijden van tirannie. In 1599 was er echter voor Brabo geen plaats meer in de processie en de bevrijding van de vijand werd op andere manieren afgebeeld.¹³⁹

Het is belangrijk om in het achterhoofd te houden dat het gedenkboek van Bochius beschreef hoe de verschillende voorstellingen langs het parcours van de blijde intrede werden geconcipieerd en niet hoe ze werden begrepen door de bevolking. Wat de man in de straat echt dacht bij het zien van deze taferelen kan hier dus niet uit worden afgeleid. Blockmans en Donckers stellen dat symbolische handelingen op de aanwezigen een veel grotere indruk maakten dan eventuele gesproken woorden.¹⁴⁰ De kniebuiging van Albrecht en Isabella bij het zweren van de blijde inkomst moet in dat opzicht heel wat betekend hebben voor de bredere bevolking. Ook het toejuichen van de aartshertogen was een belangrijke manier waarop de gewone bevolking zijn tevredenheid kon laten zien.

In de correspondentie van aartshertogin Isabella zijn een aantal voorbeelden terug te vinden van de vreugde van het volk bij het zien van de aartshertogen. Zo beschreef de Infante hoe ze met hartelijke kreten en bloemboeketten werden ontvangen in Thionville. Verder merkte ze op dat de mensen zich verdrongen om een glimp van hen op te vangen of hun koets aan te raken. Hieruit blijkt hoezeer de bevolking de persoonlijke nabijheid van de vorsten ervoer als een emotionele en ‘helende’ ervaring.¹⁴¹ Ook in Brussel werden ze verrast door een toevloed van mensen die hen wilden begroeten zodat ze zich amper nog een weg konden banen door de menigte.¹⁴² Hoewel de politieke kant van de zaak waarschijnlijk aan de gewone mensen voorbijging, moeten zij toch belang hebben gehecht aan de emotionele band die met de vorst werd gecreëerd.

Daarnaast hoefden de verlangens van de lagere en de hogere klassen niet altijd ver uit

¹³⁸ SOLY, ‘Plechtige Intochten’, 357; THØFNER, *A Common Art*, 222.

¹³⁹ THØFNER, *A Common Art*, 222.

¹⁴⁰ BLOCKMANS en DONCKERS, ‘Self-Representation’, 88.

¹⁴¹ M.H. DE VILLERMONT, *L’Infante Isabelle, gouvernante des Pays-Bas*, I, Tamines, 1912, I, 194; M. BLOCH, *Les Rois Thaumaturges : étude sur le caractère surnaturel attribué à la puissance royale particulièrement en France et en Angleterre* (Publications de la Faculté des lettres de l’Université de Strasbourg. 19), Straatsburg, 1924, *passim*.

¹⁴² DE VILLERMONT, *L’Infante Isabelle, gouvernante des Pays-Bas*, I, 196.

elkaar te liggen. In de steden wezen bepaalde voorstellingen op de slechte staat waarin de landbouw zich bevond door de voortdurende oorlogsvoering. Zowel de stedelijke burgerij als de boeren hadden, weliswaar om verschillende redenen, baat bij een herstel van de agrarische productie. Uit de correspondentie van Isabella blijkt ook dat ze vertrouwd was met de situatie waarin het merendeel van de bevolking van de Nederlanden zich bevond. Zo schreef ze in een brief aan de hertog van Lerma dat de boeren zwaar te lijden hadden onder plunderende soldaten die hun akkerland kaal achterlieten. Ze ijverde ervoor dat de provisies voor de soldaten er zo snel mogelijk zouden komen omdat het leger, indien het niet betaald werd, hun eten bij de boeren roofden.¹⁴³ Volgens Thøfner begreep Isabella de symboliek rond haar persoon ook zeer goed. Ze formuleert hoe Isabella ‘apparently subordinated herself to the (...) greater civic order. She clearly kept the locals wondering, half delighted and half bemused, about their future under her governance.’¹⁴⁴

2.3. De remissieverlening tijdens de regering van de aartshertogen: een kwantitatieve analyse

Blijde intreden boden vorst en onderdaan bij uitstek de mogelijkheid om op symbolische wijze wederzijdse rechten en plichten in de verf te zetten. Indien Albrecht en Isabella, terwijl ze zich voor het eerst presenteerden aan hun nieuwe onderdanen, ook aan publieke gratieverlening deden, dan had dit zowel politieke als sociale gevolgen. Via de uitoefening van hun remissierecht beklemtoonden zij enerzijds hun soevereine macht terwijl ze zich anderzijds als barmhartige heersers aan hun onderdanen toonden. Dit schepte bij de bevolking ongetwijfeld een gevoel van hoop op een betere toekomst en zette de toon voor de verwachtingen die het volk gedurende hun verdere regering zou koesteren.

Een kwantificering van de reeks remissiebrieven die de aartshertogen naar aanleiding van hun intrede hebben toegekend kan de sociale, politieke en emotionele impact van de komst van de nieuwe vorsten beter in kaart brengen. In het kader van deze studie worden de remissiebrieven uit het jaar 1599 alsook een register met alle gratieverzoeken die naar aanleiding van de blijde

¹⁴³ *Ibidem*, 211.

¹⁴⁴ THØFNER, *A Common Art*, 210.

intrede zijn ingediend, bij de Geheime Raad onder de loep genomen.¹⁴⁵ De remissiebrieven die in 1599 door de Raad van Brabant werden toegekend, worden in dit onderzoek niet gekwantificeerd. Benedict Wydooghe ondernam reeds een telling van de remissiebrieven die bewaard zijn in het archief van de Geheime Raad en kwam voor het jaar 1599 tot het aantal van 138 brieven.¹⁴⁶ Soms is de remissiebrief zelf echter niet meer voorhanden maar bleven er afzonderlijke documenten bewaard zoals *informatien preparatoir*, ooggetuigenverslagen, adviezen van lokale schepenbanken of provinciale justitieraden alsook attestaties van priesters die in het voordeel van de aanvrager spraken. Meer dan de remissiebrieven zelf geven deze bronnen duiding bij de bredere context waarin een bepaald misdrijf plaatsvond. Indien men niet alleen de remissiebrieven, maar ook alle namen op deze documenten telt die vóór het jaar 1599 voorkomen in de archieven van de Geheime Raad komt men tot een totaal van 148 personen die naar aanleiding van de blijde intrede van de aartshertogen remissie hebben gevraagd.

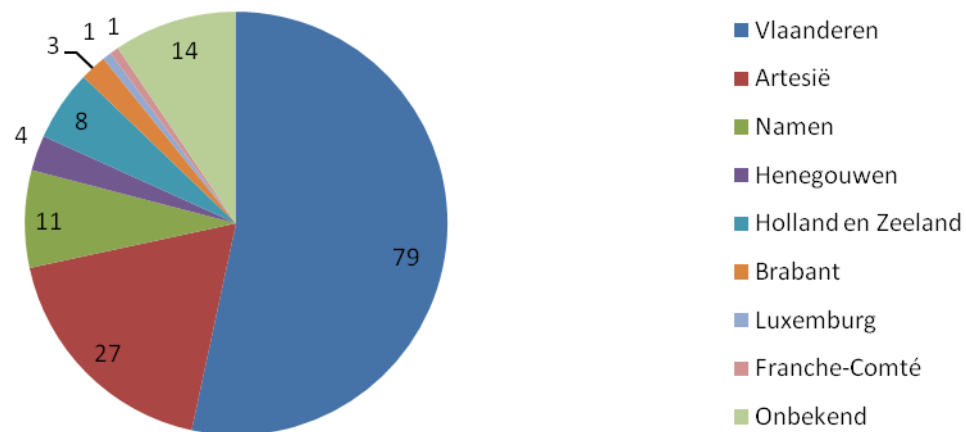
Geografisch gezien is het graafschap Vlaanderen met 79 aanvragers veruit het best vertegenwoordigd. Op de tweede plaats staat het graafschap Artesië van waaruit 27 mensen gratie aanvroegen. Verder komen Namen (11), Brabant (3) en Luxemburg (1) en Henegouwen (4). Tot slot werd er ook één brief uit de Franche-Comté bewaard. Het is daarnaast opmerkelijk dat 8 supplianten gratie aanvroegen uit Holland en Zeeland; gewesten die op dat moment niet onder controle van de aartshertogen stonden. Zij wilden graag terugkeren naar het zuiden en, uit vrees daar niet aanvaard te worden wegens hun verblijf in vijandelijk gebied, vroegen zij gratie aan. Van 14 supplianten was het niet mogelijk om hun verblijfplaats of het gewest waar zij hun misdaad hadden begaan, te achterhalen. Omdat de Raad van Brabant zichzelf het recht had toegekend om remissie te verlenen, zijn er maar weinig remissiebrieven uit Brabant bewaard in het archief van de Geheime Raad.¹⁴⁷

¹⁴⁵ BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, *Geheime Raad Spaanse Periode*, nr. 909: remissiebrieven 1599; BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, *Audiëntie*, nr. 831: Lijst van de remissies naar aanleiding van de Blijde Intrede van Albrecht en Isabella in 1599-1600.

¹⁴⁶ B. WYDOOGHE, « *Ghevaren van levende lijf ter dood, tot groot leedwezen en verdriet* » : *prospectie, potentieel en presentatie van Vlaamse en Brabantse remissiepapieren tijdens de lange zestiende eeuw (ca. 1500-ca. 1630)*, Ongepubliceerde licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel, vakgroep geschiedenis, 1998, 194.

¹⁴⁷ PUT, 'Grote parade, klein garnizoen?', 58; POULLET, *Histoire du droit pénal*, 405-406.

Geografische spreiding remissiebrieven 1599

Bron: BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, *Geheime Raad Spaanse Periode*, nr. 909: remissiebrieven 1599.

Het is steeds moeilijk om het aantal remissiebrieven uit 1599 te vergelijken met de brieven die verleend werden ter gelegenheid van bijvoorbeeld de blijde intrede van Karel V en Filips II. Een eerste moeilijkheid ligt erin dat, naast de Geheime Raad, ook Brabant en Henegouwen zich het recht hadden toegeëigend om zelf remissiebrieven te verstrekken. Op basis van het archief van de Geheime Raad kan men bijgevolg geen sluitende uitspraken doen over het exacte aantal toegekende remissiebrieven naar aanleiding van de blijde intrede van de aartshertogen. Ten tweede kozen auteurs als Marjan Vrolijk ervoor om niet het aantal brieven, maar het aantal interinementen te kwantificeren.¹⁴⁸ Een vergelijking maken tussen haar bevindingen en de kwantificering van de remissiebrieven zoals die hier werd doorgevoerd, is hier bijgevolg niet mogelijk. De interinementen van de remissiebrieven uit 1599 in de provinciale justitieraden en de registraties in de Rekenkamer worden hier niet onderzocht omdat ze weinig kunnen bijdragen tot een cultuurhistorische schets van de gratieverlening tijdens de plechtige

¹⁴⁸ VROLIJK, *Recht door Gratie*, 53-55; interessant vergelijkingsmateriaal over de remissiebrieven in het Hof van Holland is te vinden op *Hof van Holland: remissies en pardonnen*, (<http://www.gahetna.nl/collectie/index/nt00355>).

intochten. Om echter een volledig beeld te krijgen op het totaal aantal verleende remissies in 1599 is het ook nodig deze bronnen uitgebreid te bestuderen.¹⁴⁹

Dat de supplianten gratie aanvroegen ter gelegenheid van de blijde intrede staat meestal, maar niet altijd, aangeduid in het eschatocol van de remissiebrief. De suppliant en zijn entourage formuleerden daarin de wens dat de aartshertogen hun verzoek zouden inwilligen naar aanleiding van hun plechtige intocht. Deze verwoording werd aangepast en overgenomen in de definitieve akte. Een voorbeeld hiervan is te vinden in de remissiebrief van Guy Le Cocq uit Sint-Omaars: ‘Ce nonobstant pour repos de sa conscience, et reverence de justice, il s’est retiré vers nous, qu’il nous plaise, en contemplation de notre joyeuse entrée en noz pays bas, luy accorder dudit cas lettres de grace, pardon, et abolition in forma.’¹⁵⁰ In een aantal brieven wordt in de marge met de vermelding ‘Pour la Joyeuse Entrée 1599’ nog eens aangeduid naar aanleiding van welke gebeurtenis de suppliant remissie kreeg.

Niet alle remissiebrieven uit het jaar 1599 zijn verleend tijdens de blijde intrede. Ook ter gelegenheid van Goede Vrijdag werden er gratieverzoeken ingewilligd. Supplianten konden hun remissieverzoek naar aanleiding van deze dag het hele jaar door indienen.¹⁵¹ Of een brief verleend is ter ere van de blijde intrede of Goede Vrijdag is moeilijk vast te stellen omdat de aanvrager in zijn remissieverzoek vaak naar beide verwees. In een klein aantal brieven stond in de marge zowel ‘Pour la Joyeuse Entrée de 1599’ vermeld als ‘Pour la Vendredy Saincte’. Ook in het eschatocol van de definitieve oorkonde bestaat hier verwarring over. Zo stond in de remissiebrief van Anthoine Dubois vermeld: « en contemplation de la Passion de notre seigneur Jesu Christ, de notre joyeuse entree en ces voz pays bas . »¹⁵² Het is allicht van weinig nut om een onderscheid tussen beide aanleidingen te maken. Beide formules hadden immers tot gevolg dat er geen zegelrechten op de verkregen remissiebrief betaald moesten worden. De vermelding van zowel de blijde intrede als Goede Vrijdag op de brief is misschien ook tekenend voor de kennis van de suppliant over de gratieprocedure. Waarschijnlijk was hij ervan op de hoogte dat een remissiebrief verkregen naar aanleiding van één van deze twee feestdagen hem minder financiële lasten zou bezorgen. Dit sluit aan bij de stelling van Zemon Davis dat de aanvrager

¹⁴⁹ GENT, Rijksarchief, *Raad van Vlaanderen*, nr. 7564: Sententies en appointementen interlocutoire, 1599-1600; Een kort onderzoek van de registraties van remissiebrieven in de Raad van Vlaanderen leert dat er zowel namen uit de brieven van de Geheime Raad in voorkomen als uit het register van de Audiëntie.

¹⁵⁰ Remissiebrief van Guy Le Cocq, d.d. 22 december 1599, ARA, *GRS*, 909 (ongefolieerd).

¹⁵¹ VROLIJK, *Recht door Gratie*, 55-56.

¹⁵² Remissiebrief van Anthoine Dubois, d.d. 1 december 1599, ARA, *GRS*, 909 (ongefolieerd).

zich zeer goed bewust was van de werking van de hele gratieprocedure en die soms ook naar zijn hand kon zetten.¹⁵³

Naast de stukken in het archief van de Geheime Raad is er ook een register bewaard in het archief van de Audiëntie waarin alle supplianten opgelijst werden die een verzoek tot gratie indienden naar aanleiding van de plechtige intochten.¹⁵⁴ De datum waarop het register aanvangt, 5 september 1599, valt samen met de intrede van Albrecht en Isabella in Brussel. De reeks plechtige intochten van de aartshertogen was echter al eerder gestart. Reeds op 20 augustus 1599 bezochten ze Thionville in Luxemburg.¹⁵⁵ Dat het begin van dit register samenvalt met hun intrede in Brussel heeft waarschijnlijk te maken met de rol van de stad als administratief centrum. Een duidelijke verklaring voor de einddatum van het register, 26 april 1600, is er niet.¹⁵⁶ Albrecht en Isabella hadden hun blijde intrede immers reeds afgerond op 1 maart 1600.¹⁵⁷

Uit dit register wordt duidelijk dat er in de periode 5 september 1599 - 26 april 1600, 297 remissieverzoeken werden ingediend ter gelegenheid van de aartshertogelijke blijde intrede. Sommige van deze rekesten gingen uit van meerdere personen. Zo vroeg Jehenne Acoullons, een weduwe, op 3 november 1599 samen met haar zoon remissie aan.¹⁵⁸ Indien al deze aanvragers samengeteld worden, komt men aan een totaal van 308 personen die naar aanleiding van de blijde intrede om gratie hebben gevraagd. Vijftig namen uit deze lijst kan men ook terugvinden in de remissiebrieven in het archief van de Geheime Raad. Uiterst links staan de namen vermeld van de secretarissen die het gratieverzoek van de suppliant in kwestie hebben behandeld. De naam van de aanvrager werd in de tweede kolom genoteerd. Meestal beperkte men zich hier tot de voor- en achternaam maar soms werd er daarnaast ook informatie over het beroep van de suppliant vermeld. Van Nicolas Huer werd bijvoorbeeld aangegeven dat hij ‘chirurgien et soldat de la compagnie d'hommes d'armes du ducq d'Arschot’ was.¹⁵⁹ In een aantal gevallen wordt duidelijk dat de suppliant niet persoonlijk om remissie vroeg maar dat iemand anders dat deed in zijn

¹⁵³ ZEMON DAVIS, *Fiction in the Archives*, 111.

¹⁵⁴ BRUSSEL, ARA, *Audiëntie*, 831.

¹⁵⁵ DU FAING, ‘Voyage de l’archiduc Albert’, 518.

¹⁵⁶ BRUSSEL, ARA, *Audiëntie*, nr. 831, 19. De uiterste datum die Wydooghe in het register las, 16 april 1600, klopt dus niet. (WYDOOGHE, «*Ghevaren van levende lijf ter dood*», 147.)

¹⁵⁷ DU FAING, ‘Voyage de l’archiduc Albert’, 558-559.

¹⁵⁸ BRUSSEL, ARA, *Audiëntie*, 831, 15.

¹⁵⁹ *Ibidem*, 7.

naam. Zo diende ‘le frere de Jacques De Lattre pour et au nom dicelluy’ tussen 15 en 20 september 1599 een remissieverzoek in.¹⁶⁰

De evaluatie van de remissieverzoeken door de Geheime Raad

Aantekening derde kolom register	Remissie	Andere gratiemiddelen (rappel de ban, 'gratie', pardon,...)	Nihil	Verzoek nog lopende of onduidelijk
Aantal supplianten	123	15	95	75

Bron: BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Audiëntie, nr 831: Lijst van de remissies naar aanleiding van de Blijde Intrede van Albrecht en Isabella in 1599-1600

In de derde en laatste kolom van het register werd het hele administratieve proces dat een remissieverzoek volgde, neergeschreven. De Geheime Raad won in de meerderheid van de zaken eerst advies in bij de provinciale justitieraden of lokale schepenbanken. Dit werd in het register meestal aangeduid door het woord ‘Advis’. Ook nadat de Geheime Raad inlichtingen had ingewonnen over een bepaald remissieverzoek konden ze er blijkbaar voor kiezen om hun uiteindelijke beslissing uit te stellen. Dit werd onder meer duidelijk door de aantekening ‘Veu ladvis habeat patientiam, estant ladvis soubz le sieur Le Comte’ bij de naam Jacques Navette.¹⁶¹ Wanneer het verzoek ingewilligd werd en de aanvrager gratie kreeg, kon dit op verschillende manieren worden opgetekend. In het register is er sprake van 297 remissieverzoeken (sommige daarvan staan op naam van meerdere personen). Van de 308 aanvragers kregen er 123 remissie. Dit staat aangeduid met de woorden ‘remission’ of ‘remission comme au grand registre’. Wat dit ‘grand registre’ precies is, wordt er niet bijvermeld. In een klein aantal gevallen kreeg de aanvrager een ‘rappel de ban’ of ‘pardon’. Sommige aantekeningen zijn echter niet zo duidelijk geformuleerd. Zo wordt er een paar keer in algemene termen aangegeven dat een bepaalde persoon gratie kreeg, zonder daarbij een duidelijk gratiemiddel te noemen. Een telling wijst uit dat minstens 233 personen op een totaal van 308 gratie kregen naar aanleiding van de blijde intrede van de aartshertogen.¹⁶²

¹⁶⁰ *Ibidem*, 12.

¹⁶¹ *Ibidem*, 15.

¹⁶² *Ibidem*, *passim*.

Het is mogelijk dat dit aantal nog een onderschatting is aangezien de gratieprocedure voor heel wat supplianten nog niet afgesloten was op 26 april 1600. Bij hun namen valt in de derde kolom te lezen dat de Geheime Raad nog het advies van bepaalde instanties afwachtte of dat de aanvrager zijn eigen relaas moest herwerken om zo de omstandigheden waarin het misdrijf was gepleegd, op te helderen. Wanneer een gratieverzoek afgehandeld moest worden door de Raad van Brabant, en niet door de Geheime Raad, werd dit ook vermeld in deze kolom. Zo noteerde de audiencier bij de naam Anthoine du Marché, een Luxemburger die een moord had gepleegd in Brussel, ‘Remission en Brabant’.¹⁶³ Soms wordt uit het register niet duidelijk wat nu precies de uiteindelijke beslissing was van de Geheime Raad. Dit is bijvoorbeeld het geval voor het gratieverzoek van Servaas de Jodenville die op 6 september 1599 remissie had verzocht. Bij zijn naam staat slechts ‘se contente de ladvis’ genoteerd.¹⁶⁴ Wat precies dat advies was, wordt nergens vermeld en ook in de remissiebrieven uit 1599 komt de naam de Jodenville niet voor. Het ultieme verdict van de Geheime Raad over deze zaak is bijgevolg onzeker.

Sommige aanvragers hebben een tijd moeten wachten eer een definitief oordeel geveld werd. Zo won secretaris d’Enghien al op 5 september 1599 raad in over de zaak van suppliant Jan Goossens. Pas op 27 april 1600 komt zijn naam opnieuw voor in het register met daarnaast de verlossende vermelding ‘rappel de ban’. Een ander voorbeeld is Jan Vander Peperstraete die viermaal vermeld staat in het register. Op 15 september won men advies in over zijn zaak. Op 21 oktober werd het verzoek van de suppliant afgewezen met ‘Veu l’advis nihil, estant icelluy recue (sic) le Sre. De Grimaldi’. Blijkbaar leidde dit tot het indienen van een nieuw verzoek tot gratie want op 11 februari 1600 staat opnieuw aangeduid dat de Geheime Raad advies inwon over zijn zaak. Uiteindelijk kreeg ook hij op 26 april 1600 remissie.

Volgens het register hebben 308 supplianten naar aanleiding van de blijde intrede van Albrecht en Isabella een gratieverzoek ingediend bij de Geheime Raad. Dit aantal komt niet overeen met de 138 remissiebrieven die in het archief van de Geheime Raad voor het jaar 1599 bewaard bleven. Helaas is het niet mogelijk om een vergelijking te maken met de voorgaande jaren wat betreft het aantal personen die remissie aanvroegen omdat hierover geen cijfers bekend zijn. De meeste remissieverzoeken werden waarschijnlijk niet bewaard omdat ze ook geen enkele rechtsgeldigheid hadden. Voor de goedgekeurde remissies ligt dit anders en vooral de telling van Wydooghe maakt een vergelijking mogelijk van alle remissiebrieven die in de Spaanse Geheime

¹⁶³ *Ibidem*, 14.

¹⁶⁴ *Ibidem*, 5.

Raad bewaard zijn. Volgens zijn berekeningen bleven er 209 brieven bewaard voor het jaar 1598. Hoewel het aantal ingediende gratieverzoeken niet gekend is, valt de explosieve groei van het aantal remissiebrieven onder Albrecht en Isabella in vergelijking met de voorgaande jaren sterk op. De stijging van het aantal remissiebrieven in 1598 valt in dit opzicht misschien deels te verklaren door de totstandkoming van de akte van afstand op 6 mei van dat jaar. Het is niet ondenkbaar dat heel wat supplianten toen de tijd rijp zagen om hun remissieverzoek in te dienen omdat ze hun kans op gratie toen hoger inschatten dan onder Filips II.

Gemiddeld aantal remissiebrieven in de Spaanse Geheime Raad (1588-1602)

Periode	Totaal aantal remissiebrieven	Jaargemiddelde
1588-1592	282	70,5
1593-1597	524	131
1598-1602	832	208

Bron: WYDOOGHE, B., “Ghevaren van levende lijf ter dood, tot groot leedtwezen en verdriet.” Prospectie, potentieel en presentatie van Vlaamse en Brabantse remissiepapieren tijdens de lange zestiende eeuw (ca. 1500-ca. 1630), Ongepubliceerde licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel, vakgroep geschiedenis, 1997-1998, 147.

Hoewel er extra onderzoek nodig is om deze hypothese te bewijzen, ondersteunen een aantal gegevens uit de remissiebrieven en het register van 1599-1600 deze stelling. Zo is het opvallend dat sommige supplianten erg lang hebben gewacht alvorens hun gratieaanvraag in te dienen. Een voorbeeld hiervan is Jehan Sevellart die 12 jaar na datum remissie vroeg voor het plegen van een doodslag: ‘il se retiroit et prend son recours envers nous, suppliant tres humblement qu’il nous plaise, en preferant grâce à rigueur de justice, ayant aussi esgard à longue patience de douze ans, luy quicter et remectre ledit cas et homicide, ensemble l’effraction ou fuyte de prison, et sur tout luy en ses (sic) despescher lettres patentes en tel cas pertinentes.’¹⁶⁵ De aartshertogen gaven ook Jehan Mignot op 22 december 1599 remissie voor een moord die hij zestien jaar eerder had gepleegd.¹⁶⁶ Tot slot kreeg Anthoine de Rocquigny in 1599 gratie voor twee moorden die hij respectievelijk 34 en 35 jaar daarvoor had begaan.¹⁶⁷

Daarnaast biedt ook het register bewijs voor de motivatie van de aanvragers om net in de

¹⁶⁵ Remissiebrief van Jehan Sevellart, d.d. 8 oktober 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

¹⁶⁶ Remissiebrief van Jehan Mignot, d.d. 22 oktober 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

¹⁶⁷ Remissiebrief van Anthoine de Rocquigny, d.d. 5 oktober 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

beginperiode van de aartshertogelijke regering remissie te vragen. Niet minder dan 201 personen op een totaal van 308 verzochten immers onmiddellijk in september, de aanvangsperiode van het register en van de reeks plechtige intochten, gratie. Hoewel de financiële overwegingen om gratie te vragen niet onderschat mogen worden, suggereert het grote aantal remissieverzoeken in september 1599, de lange tijd die aan de indiening van dit verzoek voorafging en de explosieve groei van het aantal remissiebrieven vanaf 1598 dat de bevolking aanvoelde dat de intrede van de aartshertogen een nieuw begin kon betekenen voor de Nederlanden.

2.4. Barmhartige of absolutistische vorsten? De rol van publieke gratieverlening tijdens de Blijde Intrede

Eén van de remissiebrieven uit de Geheime Raad doet vermoeden dat Albrecht en Isabella, publiekelijk gratie hebben verleend tijdens hun intocht in de stad Namen. In de marge van Jehan Mignot's remissiebrief staat immers opgetekend: 'Pour la Joyeuse Entrée des Archiducqz ausquelz ledit remonstrant a deulx genoulx a crié merchy entrant en la ville.'¹⁶⁸ De blijde intrede van de aartshertogen in Namen vond plaats op 28 augustus 1599 terwijl het register pas aanving op 5 september 1599. Het is dus zeer goed mogelijk dat een heel aantal verzoeken die dateren van vóór 5 september 1599 niet werden opgenomen in dit register. Hoewel het remissieverzoek van Mignot de normale administratieve gratieprocedure heeft gevolgd, moet het optreden van de suppliant toch een belangrijke betekenis hebben gehad tijdens de ceremonie. Net zoals Blockmans en Donckers stelden dat de fysieke handelingen van de nieuwe vorst tijdens een blijde intrede van groot belang waren voor de aanwezige toeschouwers, was ook het knielende gebaar van de suppliant en de wellicht luidkeels uitgeroepen vraag om genade waarschijnlijk van grote symbolische betekenis.¹⁶⁹ Niets benadrukte daarnaast de vorstelijke macht van de aartshertogen meer dan het uitoefenen van hun gratierecht. Het feit dat één van hun onderdanen hen bij hun blijde intrede smeekte om dit recht in zijn voordeel te gebruiken, was een sterk teken naar de buitenwereld toe dat de aartshertogen effectief de hoogste gezagsdragers waren in de Zuidelijke Nederlanden en dat de bevolking hen ook als dusdanig erkende.

Het is opmerkelijk dat de aartshertogen gebruik maakten van hun vorstelijke gratierecht tijdens een gebeurtenis als een blijde intrede die net draaide rond de bescherming van de

¹⁶⁸ Remissiebrief van Jehan Mignot, d.d. 22 oktober 1599, ARA, *GRS*, 909 (ongefolieerd).

¹⁶⁹ BLOCKMANS en DONCKERS, 'Self-Representation', 87-89.

stedelijke vrijheden tegen vorstelijke bemoeienis. Dit zal de stedelijke hoogwaardigheidsbekleders van Namen ook niet ontgaan zijn. Net zoals het benadrukken van hun eigen katholiciteit was het toepassen van hun gratierecht één van de weinige manieren waarop de aartshertogen konden interveniëren in het programma van de intocht. Door in het openbaar gratie te verlenen, maakten Albrecht en Isabella niet alleen een politiek statement, ze toonden zich ook als meedogende vorsten aan hun onderdanen. Daarmee beantwoordden ze in zekere zin aan de verwachtingen van de steden die aan de hand van een reeks ‘vrouwelijke’ taferelen langs het parcours aangaven dat zij een zachte aanpak boven een streng beleid verkozen. Enerzijds moesten de vorsten barmhartig en clement zijn, maar anderzijds zinspeelden de steden met deze ‘vrouwelijke thema’s’ ook op het behoud van hun vrijheden en een inperking van de vorstelijke macht. Paradoxaal genoeg deed Isabella nu net een beroep op haar ‘vrouwelijke’ barmhartigheid om daarbij haar rol als opperste rechter te beklemtonen.

Wanneer de vorsten publiekelijk gebruik maakten van hun gratierecht was dit niet alleen van politieke betekenis voor de steden, maar had het ook een grote sociale en emotionele impact op de bevolking. Voor de man in de straat moet het zien van een knielende man, die in direct contact stond met de aartshertogen, een diepe indruk hebben nagelaten. Het onderzoek van Michel Nassiet naar de zestiende-eeuwse Bretoense remissiebrieven toonde aan dat het aantal remissiebrieven hoger lag in die periodes waarin de Franse vorst zelf in Bretagne verbleef. Hoewel het administratieve proces om gratie te vragen vrij anoniem verliep, bleven de supplianten het blijkbaar erg belangrijk vinden om een persoonlijk contact te hebben met de vorst, zoals Isabella ook beschreef in haar persoonlijke briefwisseling.¹⁷⁰ Deze vaststelling wijst erop dat het de aanvragers niet alleen ging om financiële voordelen wanneer ze remissie aanvroegen ter gelegenheid van een blijde intrede; ook de emotionele en directe band die ze daardoor verkregen met hun nieuwe heersers moeten ze erg op prijs gesteld hebben.

Ook in hun verdere regering bleven Albrecht en Isabella op grote schaal remissie verlenen. Het is niet onwaarschijnlijk dat zij hun gratierecht hebben ingezet als een politiek instrument dat zowel hun eigen gezag in de Nederlanden moest versterken als een vertrouwensband met de onderdanen kon scheppen. Ten eerste bestaat de mogelijkheid dat het schenken van gratie een onderdeel was van het verzoeningsbeleid dat reeds een aanvang had

¹⁷⁰ M. NASSIET, ‘Brittany and the French Monarchy in the Sixteenth Century: The Evidence of The Letters of Remission’, *French History*, 17 (2003), 426 en 439; DE VILLERMONT, *L’Infante Isabelle, gouvernante des Pays-Bas*, I, 194.

genomen onder Filips II.¹⁷¹ Isabella schreef in haar correspondentie hoe ze die inwoners van de Nederlanden die zich hadden afgekeerd van de katholieke kerk en die het aartshertogelijke regime niet erkenden, weer onder haar gezag hoopte te krijgen.¹⁷² Heel wat remissieverzoeken waren afkomstig van emigranten die, naar aanleiding van de blijde intrede van de aartshertogen, graag wilden terugkeren naar het zuiden. Omdat ze vreesden aanzien te worden voor een vijand of een ketter vroegen ze remissie aan. Ook andere supplianten die reeds lang rondzwierven omdat ze zonder remissie niet naar huis konden terugkeren, deden een beroep op de genadigheid van de aartshertogen. In het kader van deze reconciliatie hadden Albrecht en Isabella er alle belang bij om deze gratieverzoeken goed te keuren. In een gebied waar het sociale weefsel verscheurd was door oorlog betekende een remissiebrief evenveel als de hereniging van een gezin. Alleen door de sociale rust te herstellen kon er een nieuwe periode van welvaart aanbreken.

Ten tweede kan het hoge aantal remissiebrieven ten tijde van de aartshertogen verklaard worden aan de hand van een analyse die Isabelle Paresys maakt voor de Franse remissieverlening onder Frans I. Zij acht het waarschijnlijk dat de Franse vorst zich genadiger opstelde ten opzichte van gewesten zoals Picardië, die, in vergelijking met andere gebieden uit zijn rijk, veel meer te lijden hadden onder de oorlog. De vorstelijke macht was in Picardië ook allerminst verankerd in tegenstelling tot de meer centrale delen van het rijk die veel rechtstreekser onder het gezag van de koning stonden. De meest directe en efficiënte manier waarop Frans I het vertrouwen van de Picardiërs kon winnen, was het verlenen van gratie op grote schaal.

Paresys merkt op dat Frans I in Picardië remissie verleende voor bepaalde misdaden die in de rest van Frankrijk nooit voor gratie in aanmerking kwamen. Zij besluit daarom dat Frans I impliciet toestond dat zijn Picardische onderdanen, die voortdurend in oorlog en spanning leefden, zich gewelddadiger gedroegen dan inwoners in andere gewesten. Daarnaast was dit gebied bevolkt door soldaten die het moesten opnemen tegen eventuele Engelse en Habsburgse aanvallen. Indien Frans I ervoor koos om deze soldaten geen gratie te geven voor hun begane misdaden, verzwakte hij zijn eigen legermacht. Ook deze soldaten konden, proportioneel gezien, op meer gratie rekenen dan anderen die gelijkaardige feiten hadden gepleegd. Door zijn

¹⁷¹ SOEN, 'De reconciliatie van 'kettters'', 357-358.

¹⁷² DE VILLERMONT, *L'Infante Isabelle, gouvernante des Pays-Bas*, I, 196.

gratierecht zo overvloedig te gebruiken, aldus Paresys, zorgde Frans I ervoor dat de Picardische bevolking zich zeer goed bewust was van zijn soevereine macht in de streek.¹⁷³

Albrecht en Isabella bevonden zich in een soortgelijke situatie. Op het moment van hun blijde intrede werden de Nederlanden verscheurd door burgeroorlog. Daarnaast stond de geloofwaardigheid die de Spaanse Habsburgers nog genoten in de Zuidelijke Nederlanden op een laag pitje. Het generaal pardon van Filips II had niet het gehoopte effect gehad en ook het wantrouwen ten aanzien van zijn dochter was in het begin van haar regeerperiode niet te onderschatten. In deze omstandigheden kon het gratierecht een belangrijk middel zijn om de aartshertogelijke soevereiniteit te versterken.

¹⁷³ I. PARESIS, 'Pardoner et punir aux marges du royaume de France sous Francois Ier', J. HOAREAU-DODINAU, X. ROUSSEAU en P. TEXIER red., *Le Pardon* (Université de Limoges. Cahiers de l'Institut d'anthropologie juridique. 3), Limoges, 1999, *passim*.

‘Comme leurs bons et loyaux subjects, vassaux et serviteurs, et pour tels supplions Les tres-humblement estre recuez en leurs bénignes grâces.’¹⁷⁴ Men zou denken dat deze smeekbede een afsluitingszin is van een remissieverzoek, maar niets is minder waar. Deze zinnen werden uitgesproken als onderdeel van de verwelkoming van de aartshertogen in Brussel in september 1599. In de meeste steden waar de nieuwe vorsten halt hielden, was er een duidelijke wil merkbaar om zich opnieuw te reconciliëren met het centrale gezag. Net zoals in een remissiebrief was het thema ‘verzoening’ bijgevolg van groot belang tijdens de blijde intrede van Albrecht en Isabella. Ook op andere vlakken vertonen beide fenomenen –blijde intrede en het gratierecht – opvallend veel gelijkenissen met elkaar. Allebei hadden ze een grote symbolische waarde en fungeerden ze als een soort communicatiekanaal dat een direct contact tussen vorst en onderdaan stimuleerde. Wanneer de vorsten bijvoorbeeld beloofden om de blijde inkomst te respecteren en de toeschouwers hen vervolgens toejuichten als nieuwe hertogen, schepte dit een vertrouwensband tussen beide partijen. Op gelijkaardige manier was de suppliant tot trouw aan de soeverein verplicht indien deze laatste zijn verzoek tot remissie had goedgekeurd. Nassiet merkte op dat het aantal gratieverzoeken binnen een stad de hoogte in ging telkens de vorst daar een bezoek bracht en toonde zo aan dat de persoonlijke nabijheid van de soeverein van groot belang was voor de bevolking. Ook de aankondiging van de komst van Albrecht en Isabella in de Nederlanden leek een golf aan remissieverzoeken tot gevolg te hebben gehad wat leidt tot de veronderstelling dat velen de komst van de nieuwe vorsten werkelijk zagen als een nieuwe start voor de Nederlanden. Het remissierecht en de plechtige intochten waren allebei ook van politiek belang. In een tijd waarin er sterk aan getwijfeld werd aan de autonomie van de aartshertogen als vorsten, benadrukten Albrecht en Isabella tijdens hun intrede meer dan eens hun absolute gezag. Ook het feit dat ze publiekelijk gratie verleenden, zette nog eens extra in de verf dat ze het gratierecht –een vorstelijk recht- als het hunne claimden.

¹⁷⁴ GÉNARD, ‘Redevoeringen en verwelkomingen’, 268.

3. Een cultuurhistorische studie van de remissiebrieven uit 1599

Marjan Vrolijk schreef hoe opvallend het was dat de remissiebrieven uit de periode 1531-1567 amper sporen bevatten van eigentijdse gebeurtenissen.¹⁷⁵ Dit is een frappante vaststelling aangezien het toch ging om een periode waarin politieke, religieuze en sociaal-economische spanningen bijna endemisch aanwezig waren. Heel wat auteurs verkiezen om die reden de remissiebrieven strikt als gerechtelijke bronnen te beschouwen en de eventuele informatie die ze kunnen opleveren over het maatschappelijke leven in die periode buiten beschouwing te laten. Ook cultuurhistorica Natalie Zemon Davis moest tot haar spijt toegeven dat ‘echte historische gebeurtenissen’ in de meeste remissiebrieven nauwelijks aan bod kwamen. De vermelding daarvan was ook helemaal niet nodig aangezien de tijdgenoten met dezelfde politieke, sociale of economische problemen geconfronteerd werden als de suppliant.¹⁷⁶

In dit hoofdstuk worden de bevindingen van Vrolijk toch enigszins genuanceerd. De bredere historische context waarin de mensen leefden, kwam meermaals en op verschillende manieren aan bod in de remissiebrieven van 1599. Toen de aartshertogen hun blijde intrede deden, hadden de Nederlanden reeds een turbulente tijd doorstaan. Zowel de oorlog met Frankrijk en de Noordelijke Nederlanden, de verschillende reconciliatiemaatregelen voor de ketters, de dood van Filips II als de aanstelling van nieuwe nationale vorsten hadden een belangrijke impact op de bevolking. De meeste van deze gebeurtenissen kregen zeker een neerslag in de remissiebrieven. Mensen die tijdens de burgeroorlog vanuit het zuiden naar één van de noordelijke gewesten waren uitgeweken, vroegen naar aanleiding van de blijde intrede remissie om te kunnen terugkeren naar hun oorspronkelijke woonplaats. Ook de voortdurende angst van de boerenbevolking voor dit geweld van soldaten en vrijbuiters is een steeds weerkerend thema. Tot slot hebben ook de godsdienstperikelen een plaats in de brieven, aangezien alle aanvragers, zonder uitzondering, benadrukten dat ze steeds katholiek waren gebleven. Een belangrijke stelling die hier wordt geponereerd, is dat deze ‘bredere historische context’ waarin de supplianten leefden vaak een functionele rol had in de remissieverzoeken. Het is niet onmogelijk dat zowel de nadruk op de katholieke godsdienst, de angst voor soldaten als het vermelden van bredere problemen in de samenleving, deel uitmaakte van een weloverwogen strategie om medelijden op

¹⁷⁵ VROLIJK, *Recht door Gratie*, 458.

¹⁷⁶ ZEMON DAVIS, *Fiction in the Archives*, 26 en 28.

te wekken bij de centrale overheid en op die manier sneller voor gratie in aanmerking te komen. Deze stelling past ook binnen de visie van Zemon Davis waarin ze de remissiebrieven bestempelde als *plots*: gestructureerde verhalen die de kans op remissie moesten vergroten.

3.1. ‘Remecter tout ce qu’il peult avoir meffaict a cause de la residence chez nos rebelles’¹⁷⁷: de remissiebrief als vrijgeleide om terug te keren naar de Zuidelijke Nederlanden

Dertien remissiebrieven die ten tijde van Albrecht en Isabella’s blijde intrede verleend werden, hadden betrekking op personen die vanuit de noordelijke gewesten wilden terugkeren naar die gebieden die onder het gezag van de aartshertogen stonden. De verwarring die er op het einde van de zestiende eeuw heerste, komt duidelijk tot uiting in de diverse verklaringen die de supplianten aanreikten voor hun verblijf in de ‘rebelse’ gewesten. Sommigen hadden als handelaars in Holland en Zeeland hun geluk beproefd na de afsluiting van de Schelde. Anderen verwezen dan weer expliciet naar het oorlogsgeweld dat hen van hun woonplaats had verdreven en hen, vaak per toeval, in de rebelse gebieden had doen belanden. Zonder hier altijd een reden voor op te geven, verklaarden deze supplianten in hun remissieverzoek dat ze graag wilden terugkeren naar hun geboorteplek en zich wilden verzoenen met het aartshertogelijke gezag. Ze vreesden dat ze zonder remissiebrief in het zuiden voor vijanden zouden worden aanzien en hierdoor het risico op een veroordeling liepen. Blijkbaar was een remissiebrief in deze gevallen eerder een soort veiligheidsmechanisme, dat niet essentieel was voor de terugkeer van de supplianten maar dat hen wel heel wat ellende kon besparen.

Paradoxaal genoeg bekenden deze supplianten in hun gratieverzoek helemaal geen misdaad; integendeel, de remissiebrief bewees enkel dat ze niets misdaan hadden tijdens hun verblijf in de vijandelijke gebieden. In elk rekest beklemtoonden de aanvragers dat ze zich nooit afgekeerd hadden van het katholieke geloof noch voor de rebellen hadden gevochten. Door remissie te vragen, wilden zij zich politiek verzoenen met het aartshertogelijke gezag. Meestal duiden ze dit aan met de term ‘reconciliatie’. Dat is opvallend omdat deze terminologie op het einde van de zestiende eeuw ook verwees naar de heraansluiting van de protestanten bij de katholieke kerk.¹⁷⁸ De meeste supplianten beklemtoonden net dat ze zich nooit hadden vervreemd

¹⁷⁷ Remissiebrief van Pierre Matheus Van Dijck, d.d. 20 april 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

¹⁷⁸ SOEN, ‘De reconciliatie van ‘kettters’’, 355.

van het katholieke geloof waardoor er ook geen verzoening op religieus vlak nodig was.

Toch moesten de supplianten onder de aartshertogen aan een aantal voorwaarden voldoen indien ze in de Zuidelijke Nederlanden wilden blijven. Net zoals bij de reconciliatieprocedure voor ketters het geval was, moesten de aanvrager meteen na hun terugkeer in de Zuidelijke Nederlanden getuigenis afleggen van hun katholieke geloof.¹⁷⁹ Terwijl men normaal gezien pas opnieuw burger werd na een bewijs van geloof afgelegd te hebben, werd het onder Alexander Farnese mogelijk om eerst weer politieke rechten te verkrijgen alvorens zich officieel met de katholieke kerk te verzoenen.¹⁸⁰ Voor een politieke reconciliatie sloten de aartshertogen dus wel aan bij Farneses procedureregels voor een religieuze reconciliatie. Violet Soen stipt aan dat niet alleen religieuze, maar ook sociale en materiële overwegingen aan de basis lagen van reconciliaties met het katholieke geloof.¹⁸¹ Ook voor de supplianten die in 1599 naar een politieke rehabilitatie streefden, was dit ongetwijfeld het geval. Heel wat van de supplianten gaven bijvoorbeeld aan dat ze naar de Noordelijke Nederlanden waren getrokken omdat ze, door de ‘troubelen’, hun beroep in de zuidelijke gewesten niet langer konden uitoefenen. Het is aannemelijk dat hun beweegredenen om opnieuw terug te keren naar hun eerste woonplaats ook economisch van aard waren.

Zo vertelde de Oostendse schipper Victor Webbens, in zijn rekest hoe hij gedwongen werd om een tijd in Zeeland, meer bepaald in het dorp Campher, te verblijven. Door de ‘troubelen’ in Vlaanderen had hij zijn beroep daar niet langer kunnen uitoefenen. Vertrekken naar vijandelijk gebied had hij als de enige manier gezien om nog de kost te kunnen winnen voor zijn gezin. Zonder daar een duidelijke reden voor op te geven, beschreef hij verder hoe hij in april 1598 naar Calais vertrokken was. In zijn remissieverzoek uitte Webbens het verlangen om zich weer volledig onder het gezag van de aartshertogen te plaatsen. Hij vroeg hen om aan zichzelf en zijn gezin gratie te schenken voor alles wat ze eventueel misdaan hadden tijdens hun ‘retraicte et demeure audits pays ennemys’.¹⁸²

Ook Alexandre van Dyewerne, inwoner van Brugge, was op gelijkaardige manier verhuisd naar Middelburg, waar hij tot 1599 met zijn vrouw en dochter verbleef. Hij vertelde in zijn rekest hoe ze daar op korte tijd een aantal goederen wilden verkopen maar dit had langer

¹⁷⁹ De procedure die men moest volgen wordt onder meer beschreven in de remissiebrief van Alexandre Van Dyewerne, d.d. 17 juli 1599, ARA, *GRS*, 909 (ongefolieerd).

¹⁸⁰ SOEN, ‘De reconciliatie van ‘kettters’’, 355-357.

¹⁸¹ SOEN, ‘De reconciliatie van ‘kettters’’, 358-359.

¹⁸² Remissiebrief van Victor Webbens, d.d. 9 oktober 1599, ARA, *GRS*, 909 (ongefolieerd).

geduurd dan aanvankelijk gedacht. Hierdoor waren ze, naar eigen zeggen, verplicht geweest om wat langer in de noordelijke gewesten te blijven. Van Dyewerne had, naar eigen zeggen, ‘grand désir et espoir qu’il avoit tousjours que par quelque paix ou accord general auroit peu retourner librement.’¹⁸³ Omdat een vredesakkoord op zich liet wachten, was Van Dyewerne naar Frankrijk vertrokken. Daar wou hij, naar eigen zeggen, nog een aantal zaken afhandelen maar bovenal een remissieverzoek aan de aartshertogen voorbereiden. In zijn rekest vroeg hij hen plechtig zich genadig op te stellen zoals ze in het verleden al hadden gedaan voor andere supplianten die zich steeds afzijdig hadden gehouden van ‘les derniers troubles ou conspirations, ny qui jamais ont douté aucunnement en la sainte foy.’¹⁸⁴ Dat laatste kon hij, althans volgens zijn rekest, ook bewijzen met attestaties van de bisschop van Brugge en de paters Jezuïeten. Van Dyewerne kreeg inderdaad remissie en alles wat hij eventueel misdaan had tijdens zijn verblijf in het noorden werd hem vergeven. Het stond hem en zijn gezin nu vrij om in Brugge of elders te verblijven op voorwaarde dat hij meteen na zijn terugkeer alle ‘sectes et heresies’ afzwoor en een eed van trouw aan de aartshertogen aflegde.¹⁸⁵ Ook in het advies van de bisschop van Brugge werd benadrukt dat de suppliant altijd trouw katholiek was gebleven ‘tant en la frequentation des sacramens de notre mère la Sainte Eglise qu’en aultres excercises de la foy catholique’.¹⁸⁶

De negentienjarige Hendrik Cornelis Suellen uit Oosterhout had zich ook op vijandelijk terrein begeven door zijn beroep van timmerman uit te oefenen in Breda, dat sinds 1590 door Maurits van Nassau was heroverd op de Spanjaarden.¹⁸⁷ In 1599 wou hij echter naar huis terugkeren om daar zijn vader bij te staan. Hij vroeg om remissie ‘craindant d’estre reprins par l’officier et gens dudict Oosterhout.’¹⁸⁸ In de open brief van certificatie vanwege de schouten en schepenen van Oosterhout worden de omstandigheden waarin de jonge suppliant weggetrokken was, verduidelijkt:

¹⁸³ Remissiebrief van Alexandre Van Dyewerne, d.d. 17 juli 1599, ARA, *GRS*, 909 (ongefolieerd).

¹⁸⁴ *Ibidem*.

¹⁸⁵ *Ibidem*.

¹⁸⁶ Advies van de bisschop, schouten, burgemeester en schepenen van de stad Brugge in de zaak van Alexandre Van Dyewerne, d.d. 7 juli 1599, ARA, *GRS*, 909 (ongefolieerd).

¹⁸⁷ A.J. VAN DER AA, *Geschiedkundige beschrijving van Breda en hare omstreken*, Gorinchem, 1845, 79.

¹⁸⁸ Opene brieven van certificatie vanwege de schouten en schepenen van de heerlijkheid en vrijheid Oosterhout, d.d. 15 juli 1599, ARA, *GRS*, 909 (ongefolieerd).

‘Cornelis Suellen over vele jaeren met Henricken, synen zoon, alhier binnen de vryheyt heeft gewoont ende syne cosen (sic) gecost ten huysse van heer Daniel Van Doren, pastor in syn leven deser vryheyt sonder preciselick den justen tyt onthouden te hebben, synde Cornelis Suellen, ende Hendrick, synen zoon, van goeden eerlicken, catholick leven van goeden naem ende faem sonder reproche van jemanden des wy weten, ende naer dat Hendrik Cornelis Suellen zoon groot gewordden is om een ambacht te leeren, heeft den vorigen Suellen hem bestaeyt tot Breda, bye enen timmerman die aldaer syn ambacht van timmeren geleert heeft, sonder dat den voorseyden hem oyt heeft gebruyct als soldaet oft bescheet eenighe hostileyten jeghens haere hoocheyt (des wy weten) dan hem in s(t)illicheyten gedraghen ende syn ambacht geleert, al is so dat de voorgenoemde Suellen onlanx gevisiteert is met blintheyt den welcken synen zoone gaerne vuyt Breda soude hebben om tot Oisterhoudt by hem te comen wonen ende hem te assisteren so int cleeden (...) ende den cost voor hem te winnen.’¹⁸⁹

Deze drie supplianten haalden economische, sociale en politieke redenen aan om hun vertrek naar opstandige gewesten te verklaren. Waarom ze precies in 1599 wilden terugkeren naar het zuiden werd veel vager of helemaal niet beschreven. Hoewel het mogelijk is dat de supplianten zich uit politieke overwegingen wilden verzoenen met de nieuwe vorsten, lijkt het er eerder op dat de economische en sociale vooruitzichten in het noorden niet meer zo rooskleurig waren als voorheen. De blijde intrede van Albrecht en Isabella kan dan weer wel een belangrijke motivatie geweest zijn om precies in het jaar 1599 een remissieverzoek in te dienen. Misschien hoopten de supplianten dat de aartshertogen zich genadiger zouden opstellen dan Filips II.

Uit deze remissieverzoeken blijkt ook dat de bevolking wist welke kwaliteiten de aartshertogen in hun onderdanen op prijs stelden. Alle aanvragers benadrukten hun trouw aan het Spaanse gezag en het katholieke geloof omdat ze ook beseften dat de nieuwe vorsten dat wilden horen. Deze nadruk op de katholieke godsdienst is misschien niet meer dan een gemeenplaats in de brieven maar is toch veelzeggend voor de periode waarin deze aanvragers leefden. Henry Willems, een Antwerpenaar die al een tijd in Rotterdam verbleef, zette het religieuze aspect in zijn remissiebrief het meest in de verf. Meer dan anderen had hij het risico genomen om katholieke priesters in zijn streek bij te staan, ‘sans oncques avoir assisté aux preches et aultres factions des hereticques.’¹⁹⁰ Diezelfde ketteren hadden hem bovendien ook heel wat ‘injures et afflications’ bezorgd. Hij vertelde in zijn rekest dat deze situatie voor hem onhoudbaar was

¹⁸⁹ *Ibidem.*

¹⁹⁰ Remissiebrief van Henry Willems, d.d. 23 juli 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

geworden waardoor hij het plan had opgevat om remissie te vragen en terug te keren naar Antwerpen.¹⁹¹ Ook de provinciale justitieraden en lokale schepenbanken, die de Geheime Raad adviseerden in verband met remissiezaken, leken het behoud van het katholieke geloof impliciet te hanteren als criterium voor gratie. Zo oordeelde de Raad van Vlaanderen dat de Gentenaar Nicolas Toch zich, ondanks zijn zes maanden durend verblijf in Holland en Zeeland, voorbeeldig had gedragen ‘sans lors avoir eu charge ou administration quelconque au fait de la police ou nouvelle religion.’¹⁹²

Andere supplianten haalden de Opstand zelf aan als voornaamste reden voor hun vertrek naar één van de noordelijke gewesten. Gillis de Jonghe uit Aarsele vertelde in zijn rekest hoe hij in het jaar 1584 door de baljuw en schepenen van Aarsele aangesteld was ‘ter inninghe van alle poinctingen ende ommestellinghen als ontfanghere van dien.’¹⁹³ Hij beschreef echter hoe de hele parochie, kort na zijn benoeming, op de vlucht geslagen was voor ‘trooven ende pijllieren vanden volcke van oorloghe van deen ende dander zyde ende vertrekkende den eenen alleen naer het een quartier ende dandere elders daar hijs best vinden conste, om den cost te winnen.’¹⁹⁴ De aanvrager was met zijn gezin uitgeweken naar de stad Gent, waar hij werd aangesproken door een aantal schuldeisers. De Jonghe had, naar eigen zeggen, niet de tijd gehad om de belastingen te ontvangen en bijgevolg beschikte hij niet over het nodige geld om hen uit te betalen. Uit vrees hiervoor in de gevangenis te belanden ‘heeft hy suppliant met zyne familie zyn vertreck genomen naer Hollandt by Alcmaart op de prochie van Egmont, ende aldaer met werckende zynen cost ghewonnen’.¹⁹⁵

Na vijftien jaar wilde hij met zijn gezin terugkeren naar Aarsele maar hij was nog steeds bang dat hij bij zijn terugkeer vervolgd kon worden, niet in het minst omdat hij nu ook een tijd in vijandelijk gebied had verbleven.¹⁹⁶ De Geheime Raad stuurde zijn rekest voor advies naar de schepenen van Kortrijk. Die hadden geen bewaar tegen een remissieverlening omdat ze het relaas van de suppliant waarachtig bevonden.¹⁹⁷ Ook de pastoor van Aarsele, François De Smedt, pleitte

¹⁹¹ *Ibidem.*

¹⁹² Advies vanwege de Raad van Vlaanderen in de zaak Nicolas Toch, d.d. 22 januari 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

¹⁹³ Remissiebrief van Gillis de Jonghe, d.d. april 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

¹⁹⁴ *Ibidem.*

¹⁹⁵ *Ibidem.*

¹⁹⁶ *Ibidem.*

¹⁹⁷ Advies van de schepenen van Kortrijk in de zaak Gillis de Jonghe, d.d. 16 maart 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

hiervoor, opnieuw door de katholiciteit van de suppliant te onderstrepen.¹⁹⁸

Henry Fransen Olislager vertelde in zijn remissieverzoek hoe hij op gelijkaardige manier had moeten vluchten uit Zandberg, een gehucht vlakbij Breda, nadat zijn huis tijdens de belegering van diezelfde stad afgebrand was. In de chaos die hierop volgde hadden hij en zijn gezin de wijk genomen naar de stad Breda in de hoop daar de kost te kunnen winnen. Ook hij benadrukte in zijn verzoekschrift dat hij steeds zijn katholieke geloof behouden had ‘sans oncques avoir porté armes contre sa Majesté.’¹⁹⁹ Omdat hij naar zijn geboortedorp wou terugkeren en zich wilde reconciliëren met de aartshertogen vroeg hij hen gratie ‘en consideration des pertes par luy endureées en ses biens par les guerres intestines et que sa retraicte a esté forcée pour se pouvoir entretenir avecq sa famille sans oncques avoir commis acte prejudiciable a sa Majesté et sa serinissime Infante.’²⁰⁰

Ook Huybrecht Huybrechtsen uit Hoorn in Noord-Holland deed in zijn gratieverzoek een beroep op de clementie van de aartshertogen. Hij herinnerde hen subtiel aan de plakkatens die ze hadden uitgevaardigd en waarin ze gratie beloofden aan allen die zich van de ‘rebellens’ afkeerden. Hijzelf had van de aartshertogen reeds een paspoort gekregen en hij woonde al een tijd in Antwerpen. Daar had hij ook al zijn geloofsovertuiging bewezen tegenover de bisschop. Hij dacht dat dit voldoende was om in de Zuidelijke Nederlanden te kunnen wonen en dat de plakkatens hem vrijstelden van enige andere reconciliatie. Zijn echtgenote woonde echter nog steeds in Holland en nu diende hij, in haar naam, een remissieverzoek in zodat ze samen in de Zuidelijke Nederlanden konden verblijven. Hij beweerde dat zij tot dan toe verhinderd was om naar de zuidelijke gewesten te trekken door de weigering van de rebellen om haar van een paspoort te voorzien. Het advies van de bisschop van Antwerpen was echter positief voor het gezin. Zo liet hij aan de aartshertogen weten dat ze zowel in hun thuisstad Antwerpen als in Holland, hun kinderen hadden laten dopen. De enige reden waarom ze, volgens hem een tijd in de ‘rebelse’ gewesten hadden verbleven, was om ‘la traficque de la marchandise de leurs parens et

¹⁹⁸ Attestatie van parochiepriester François de Smedt in de zaak Gillis de Jonghe, s.d., ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

¹⁹⁹ Remissiebrief van Henry Fransen Olislager, d.d. 17 maart 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd); Bijgevoegd is een advies vanwege de Raad van Brabant in de zaak van Henry Fransen Olislager, d.d. 10 maart 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

²⁰⁰ Remissiebrief van Henry Fransen Olislager, d.d. 17 maart 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

aultres' te regelen.²⁰¹

Deze reeks remissiebrieven is eigenlijk vrij atypisch. De hele idee achter een remissiebrief is dat men een misdaad, zoals moord of diefstal, bekent om zo voor gratie in aanmerking te komen. Hier echter wisten de supplianten zelf niet goed welke inbreuken ze juist hadden gepleegd. Veiligheidshalve vroegen ze dan maar gratie voor alle overtredingen die ze eventueel begaan hadden tijdens hun verblijf bij de vijand. Terwijl de meeste remissiebrieven inderdaad geen melding maakten van de bredere historische context waarin de gratieaanvrager leefde, kregen de historische gebeurtenissen van het einde van de zestiende eeuw in deze rekestten een sleutelrol toegewezen. Niet de feitelijke beschrijving van een economische crisis of veldslag staat in een remissiebrief centraal, wel de impact ervan op de bevolking. Dat de godsdienstspanningen op hun hoogtepunt waren, valt af te leiden uit de voortdurende nadruk die op de eigen katholiciteit gelegd werd. Ook de gevolgen van de vrede van Vervins krijgen in de verschillende verzoekschriften een weerklank. Velen durfden het toen aan om vanuit Holland naar Frankrijk te trekken in de hoop hun leven een nieuwe start te geven in hun oorspronkelijke woonplaats.

Of de aanvragers effectief de waarheid spraken, valt natuurlijk te betwijfelen. Het is mogelijk dat ze moedwillig naar Holland en Zeeland vertrokken waren en niet, zoals ze zo vaak aanhalen, door een samenloop van omstandigheden. Verder kan er ook getwijfeld worden aan de oprechtheid van hun katholieke geloof. Na vele jaren in protestants gebied te hebben gewoond, is het weinig waarschijnlijk dat ze nooit in contact kwamen met deze godsdienst. Hoewel aangenomen kan worden dat de supplianten hun eigen gedrag in de noordelijke gewesten wilden goedpraten, lijkt het er toch op dat hun basismotivatie om te vertrekken –afgebrand huis, op de vlucht voor soldaten- maar al te dicht bij de waarheid stond. De adviezen van de provinciale justitieraden en lokale schepenbanken oordeelden meestal dat de inhoud van een remissieverzoek overeenkwam met de realiteit.

3.2 De oorlog met Frankrijk en de Vrede van Vervins (1598) in de remissiebrieven

In de remissiebrieven uit 1599 werd de oorlog met de Fransen, die nog maar een jaar eerder beëindigd was, meerdere malen aangehaald. Een aantal supplianten zagen deze oorlog zelfs als

²⁰¹ Remissiebrief van Huybrecht Huybrechtsen, d.d. 11 juni 1599, ARA, *GRS*, 909 (ongefolieerd); Bijgevoegd is een advies vanwege de bisschop van Antwerpen in de zaak Huybrecht Huybreschtsen, d.d. 3 juni 1599, ARA, *GRS*, 909 (ongefolieerd).

indirecte oorzaak van hun eigen wangedrag. Dit was onder meer het geval bij Philippe Le Grand uit Bertincourt, dicht bij de toenmalige grens met Frankrijk. De suppliant opende zijn rekest met de vaststelling dat ‘au commencement de la guerre public contre les franchois estoit commandé à tous inhabitants des villaiges dudit baille deulx garnir d’armes pour eulx munir et deffendre contre les ennemis franchois tant de jour que de nuict.²⁰² Om zich te oefenen in het hanteren van de haakbus vuurden de suppliant en zijn schoonbroer een aantal schoten af. Terwijl Le Grand zijn geweer aan het laden was, ging het echter per ongeluk af, waardoor hij zijn schoonbroer verwondde. In zijn verzoekschrift drukte de aanvrager zijn oprechte spijt uit over dit ongelukkige verlies van een vriend en familielid. Uit vrees opgepakt te worden, is hij meteen van huis vertrokken en in dienst van het leger gegaan. Met de afkondiging van de vrede van Vervins wilde de suppliant terugkeren naar zijn geboorteplaats ‘pour y vivre et finir ses jours comme il auroit acoustummé faire auparavant l’advenue dudit cas en suite des commandemens de notre mere Ste. Eglise apostolique et Romaine.’²⁰³

In tegenstelling tot de schoonbroer van Philippe Le Grand was Jehan Vayelle eerder het slachtoffer van de vrede dan van de oorlog met de Fransen. Jacques Detrumaux uit Wambregies (kasselrij van Rijsel) behoorde tot de broederschap van Sint-Joris en samen met andere broeders vierde hij op 21 juni 1598 de publicatie van de vrede van Vervins. Bij het tegemoet komen van de broederschap van Sint-Sebastiaan schoot de suppliant een aantal keer met zijn haakbus. Hij was ervan overtuigd dat er zich geen kruit in het geweer bevond en dat hij bijgevolg niemand kon verwonden. Tot zijn grote verbazing, althans zo stelt hij in zijn rekest, was het geweer blijkbaar wel geladen en raakte hij Jehan Vayelle dodelijk in het hoofd. Uit vrees voor deze daad opgepakt te worden, is hij met zijn gezin meteen naar andere oorden vertrokken.²⁰⁴

Dat de oorlog niet alleen een belangrijke impact had op de gewone bevolking maar ook op de soldaten zelf, blijkt uit de remissiebrief van Jehan Pepin, een soldaat uit de compagnie van de graaf van Henin. In zijn verzoekschrift somde hij eerst alle belegeringen en veldslagen op die hij zelf had meegemaakt. Zo had hij onder meer gevochten bij Amiens, Lotharingen, Bonn, Friesland en had daarnaast de belegeringen van Doullens, Kamerijk, Calais, Ardres en Hulst meegemaakt. In maart 1583 -op dat moment was de suppliant achttien jaar oud- verbleef hij in het dorp Avre waar hij samen met zijn vriend, Jan Dellanoy, iets was gaan drinken in ‘La Fleur

²⁰² Remissiebrief van Philippe Le Grand, d.d. 5 september 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

²⁰³ *Ibidem*.

²⁰⁴ Remissiebrief van Jacques Detrumaux, d.d. remissiebrief 12 augustus 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

de la Lys'. Bedwelmd door alcohol keerden ze 's avonds laat huiswaarts. De suppliant be kroop echter een slecht gevoel:

'fort troublé d'esprit, perdant sens et entendement, et finalement surprins d'une frenesie etraige, se trouvant hors de toutte cognoissance et jugement d'homme, ne sachant ou ne avecq qu'il estoit ou ce qu'il faisoit, luy semblant estre en exploit de guerre, se auroit en celle frenesie et esblouissement d'esprit, tellement oublié, qu'il auroit inferé une playe au costé senestre dudict Jan Dellanoy.'²⁰⁵

Toen het lichaam van het slachtoffer 's anderendaags gevonden werd, leek de suppliant de enige mogelijke dader te zijn. Hij en Dellanoy waren immers in elkaars gezelschap gezien bij het verlaten van de taverne. Pepin beweerde echter dat hij zich niets meer van het voorval kon herinneren. Desalniettemin bezorgde hij een schadevergoeding aan de familie van het slachtoffer. Uit vrees vervolgd te worden voor deze moord, vertrok hij voorgoed uit de streek en nam hij dienst in het leger. In zijn remissieverzoek koesterde hij de hoop dat de aartshertogen hem, zijn lange legerdienst indachtig, gratie wilden schenken ter gelegenheid van hun blijde intrede. Volgens het register werd er op 21 september advies ingewonnen over zijn zaak en verkreeg hij op 23 oktober 1599 inderdaad remissie.²⁰⁶ Of deze 'frénesie' daadwerkelijk plaatsgevonden heeft, valt te betwijfelen. Belangrijker is echter dat de Geheime Raad deze verklaring geloofwaardig achtte en hem op basis hiervan remissie verleende. Het is mogelijk dat ze een psychologisch trauma bij een soldaat niet onwaarschijnlijk vonden. Vermoedelijk was het echter de trouwe legerdienst van Pepin die uiteindelijk de doorslag gaf.

Het is niet onwaarschijnlijk dat het vermelden van de oorlog in het eerste rekest onderdeel was van een weldoordachte strategie. Dat er een oorlog gaande was, kon gebruikt worden als excuus voor het feit dat men zichzelf bewapende. Wanneer er, door de veelvuldige aanwezigheid van wapens, ongelukken gebeurden, kon de overheid zich ook moeilijk een strenge houding aannemen tegenover de daders. Ook in het rekest van Jehan Pepin was het de oorlog met de Fransen die bij hem een vlaag van waanzin had veroorzaakt en dus indirect de oorzaak was voor de dood van zijn vriend. Hoewel de mogelijkheid bestaat dat deze drie verhalen niet

²⁰⁵ Eerste remissiebrief van Jehan Pepin, d.d. 12 mei 1599, ARA, *GRS*, 909 (ongefolieerd); tweede remissiebrief van Jehan Pepin, d.d. 29 oktober 1599, ARA, *GRSI*, 909 (ongefolieerd).

²⁰⁶ BRUSSEL, ARA, *Audiëntie*, 831, 7 en 14.

overeenkomen met de realiteit, is het toch opmerkelijk hoe de oorlog met de Fransen en de vrede van Vervins een belangrijke rol toegekend kregen in de remissiebrieven.

3.3 ‘Eenighen vrybuyter ofte ander soldaet die de goede lieden bespieden’²⁰⁷: angst als verzachtende omstandigheid voor een misdrijf

De realiteit van het leven te midden van een burgeroorlog werd nog verzaamd door de dreiging van de zogenaamde vrijbuiters. Hun voornaamste activiteiten waren de beroving van boeren en de ontvoering van de rijkere dorpingen. Indien zij hun vrijheid terug wilden, moesten ze een ‘rantsoen’ of losgeld betalen.²⁰⁸ Dit bedrag kon sterk variëren naargelang de status en inkomsten van de gijzelaar.²⁰⁹ In twee remissiebrieven uit 1599 beschreven de supplianten zichzelf als slachtoffers van deze vrijbuiters. Joos Willemyns uit Aarsele (kasselrij van Kortrijk) was in november 1598 door hen gevangen genomen. De enige manier waarop hij zijn vrijheid kon terugwinnen, bestond uit de betaling van een torenhoog rantsoen. Omdat zijn gezin niet in staat was om met het bedrag op de proppen te komen, hadden de vrijbuiters hem, naar eigen zeggen, gedwongen om mee te werken aan hun plunderingen.

‘De voorseide vrybuyters (...) hebben hem, medegheleijt in zeker exploit, dwelck zij wilden doen ende hem in handen ghegeven een halfve pijcke, hem belastende dat hij zekere deure bewaren zoude, als zy int huys ghynghen, omme de persoonen aldaer wesende te vangen, twelcke hy heeft moeten doen, ofte zy zouden hem van lyfve berooft hebben, ende alzoo de zelve vrybuyters eenighe persoonen ghevangen hadden, zyn daer medeghecommen inde bosschen, ende corts daernaer de suppliant, omme hem vuyt heurlieder handen te ontvinden, heeft tot henlieden gheseyt dat hy in Hollandt vrienden hadde wonende, zoo indien zy hem wilden consenteren tot daer te gaene, zoude besien oft hy van henlieden wat gelts cryghen conste, omme tvoorseide rantsoen te betaelen, twelck by henlieden ghehoort hebben hem gheleet binnen Vlissingen, ende daernaer gheconsenteert te mogen gaen naar Hollant omme partye van zelven rantsoen te haelen, ende wederomme te keeren, oft zouden zyne huysen, schuere ende stallen in brande steken, ende nemen al dat hy tzynen huysse hadde, ende de suppliant in Hollant ghecommen zynde, heeft

²⁰⁷ Remissiebrief van Joos Buyse, d.d. 17 augustus 1599, ARA, *GRS*, 909 (ongefolieerd).

²⁰⁸ T. PICEU, *Over vrybuters en quaetdoeners: terreur op het Vlaamse platteland (eind 16^e eeuw)*, Leuven, 2008, 13.

²⁰⁹ PICEU, *Over vrybuters en quaetdoeners*, 75.

zoo vele gedaen, als dat de voorseide vrybuyters te vreden syn gheweest met tgene dat hy suppliant heeft connen furnieren.²¹⁰

Omdat hij deze vrijbuiters, weliswaar onder dwang, geholpen had, was Willemys bang dat hij bij zijn thuiskomst meteen opgepakt zou worden. Door een remissiebrief op zak te hebben, hoopte hij vrijgesteld te worden van vervolging. De Geheime Raad won, zoals gewoonlijk, advies in bij de baljuw en schepenen van Kortrijk en Aarsele. Zij bevestigden dat Willemys in zijn rekest de waarheid had gesproken en raadden de aartshertogen aan hem gratie te verlenen.²¹¹

Ook Hendrik Coffermans beschreef in zijn remissieverzoek hoe hij het slachtoffer van een drieste gijzelneming geworden was. Als priester uit het bisdom 's-Hertogenbosch kon hij de vrijbuiters heel wat geld opbrengen.²¹² Omdat hij niet over voldoende financiële middelen beschikte om zichzelf vrij te kopen, had ook hij meerdere jaren in het gezelschap van de vrijbuiters moeten vertoeven. Na een aantal jaren dienst besloten ze echter dat hij zijn vrijheid terug verdiende. Net zoals Joos Willemys onderstreepte Coffermans dat hij nooit van de katholieke leer afgeweken was en dat hij tegen zijn wil aan de plunderingen had meegewerkt. In zijn remissieverzoek beloofde hij de aartshertogen om zich in de toekomst te gedragen 'zoo den geestelycken staet is verysschende'²¹³. De aartshertogen stonden hem toe terug te keren naar gebied dat onder hun gezag stond 'en dit ter contemplatien van onse blijde ende gelucsalige incompste in dese onse voors. Nederlanden, op dat hy suppliant middel (sic) magh wesen om syn naturelycke heere trauwelyck voortan an te hangen, ende voorts alles doene dat ene goed priester Godts betaempt'²¹⁴. De aartshertogen werden in hun beslissingen bijgestaan door de bisschop van 's-Hertogenbosch. Deze had verklaard dat de suppliant 'gheene andere intentie hebbende dan onse goede ondersaeten, die gewilligh syn hen te reconcilieren ende weder te keren tot onse gehoorsaemheyt'²¹⁵.

Opnieuw kunnen er vragen gesteld worden bij het waarheidsgehalte van deze twee rekesten. Tim Piceu merkte op dat sommigen zich, zonder enige dwang, bij deze vrijbuiters

²¹⁰ Remissiebrief van Joos Willemys, d.d. 22 maart 1599, ARA, *GRS*, 909 (ongefolieerd).

²¹¹ Advies vanwege de baljuw en schepenen van Kortrijk in de zaak Joos Willemys, d.d. 16 maart 1599; ARA, *GRS*, 909 (ongefolieerd); Advies vanwege de baljuw, burggraaf en schepenen van de stad Tielt in de zaak Joos Willemys, d.d. 16 maart 1599, ARA, *GRS*, 909 (ongefolieerd).

²¹² PICEU, *Over vrybuyters en quaetdoeners*, 74.

²¹³ Remissiebrief van Heynderick Coffermans, d.d. 3 december 1599, ARA, *GRS*, 909 (ongefolieerd).

²¹⁴ *Ibidem*.

²¹⁵ *Ibidem*.

voegden in de hoop op een snelle buit.²¹⁶ Het is mogelijk dat dit ook voor Willemyns en Coffermans het geval was. De raad van de baljuw van Kortrijk en de bisschop van 's-Hertogenbosch tonen echter aan dat de inhoud van deze rekesten niet uit de lucht gegrepen zijn. Opnieuw bekenden de supplianten geen schuld in hun remissieverzoeken. Beide mannen drukten de aartshertogen in hun rekest op het hart dat ze zich in een positie hadden bevonden waarbij medewerking aan de vrijbuiters hun enige mogelijkheid was om te overleven.

Uit de brieven blijkt hoezeer de bevolking voortdurend waakzaam was voor eventueel gevaar. Omdat de mensen zo bang waren, reageerden ze vaak zeer agressief bij het minste vermoeden van onheil. Gillis de Jonghe bekleemtoonde zo in zijn brief hoe bang hij was voor de 'volcke van oorloghe van deen ende dander zyde.'²¹⁷ Het relaas van Joos Buyse uit Harelbeke laat goed zien hoe de vrees van de bevolking uit de hand kon lopen. Hij beschreef hoe hij op 5 april 1598 's avonds terug van Kortrijk naar zijn woonplaats in Harelbeke liep. Toen hij halfweg was, kwam hem een dronken man tegemoet die gewapend was met een vuurroer. De suppliant vreesde dat het 'eenighen vrybuyter ofte ander soldaet mochte wesen die de goede lieden metten mout (sic) bespieden opde wegghen om te vanghen ofte overlant te doene ende te beroven , zoo (sic) ten diverschen stonden opden wech van Ghendt ende Cortrycke gebeurt es.'²¹⁸ Om de ontstane spanning te ontladen riep Joos Buyse onmiddellijk 'qui va la', hopen dat de persoon geen kwade bedoelingen had. Deze gaf, althans volgens het rekest, echter geen antwoord en reageerde door de haan van zijn wapen op te spannen. In zijn verzoek beschreef Buyse dat hij toen dacht dat zijn laatste uur geslagen was, ook al omdat hij zelf niet in het bezit van een wapen was. Hij zag de aanval als beste verdediging en 'naer veel worstelens ende veschtens' slaagde Joos Buyse er inderdaad in om het vuurroer van zijn tegenstander af te nemen en in een gracht te gooien.²¹⁹ De dronkaard had echter nog een 'poignaert' op zak en trachtte de aanvrager daarmee te verwonden. Buyse verklaarde echter dat hij het wapen opnieuw had ontfutseld om er daarna zijn aanvaller mee te verwonden.

Op dat moment maakte het slachtoffer zich opeens kenbaar aan de suppliant als zijnde Adriaan Vander Beke. Zonder verder te vermelden wat er met de gewonde gebeurde, beschrijft het rekest hoe de aanvrager verder op weg ging en zijn intrek nam in het huis van Pieter Tytgat,

²¹⁶ PICEU, *Over vrybuyters en quaetdoeners*, 67.

²¹⁷ Remissiebrief van Gillis de Jonghe, d.d. april 1599, ARA, *GRS*, 909 (ongefolieerd).

²¹⁸ Remissiebrief van Joos Buyse, d.d. 17 augustus 1599, ARA, *GRS*, 909 (ongefolieerd).

²¹⁹ *Ibidem*.

‘daer hy ordinarelyck by nachte vuyt vreesse vande vrybuyters ghinck slaepen’.²²⁰ Daar vertelde hij aan de aanwezigen hoezeer het hem speet dat het slachtoffer zijn identiteit niet eerder bekendgemaakt had. Toch meende hij dat Adriaan niet te zwaar gekwetst was en er waarschijnlijk snel bovenop zou komen. Tot zijn grote verbazing was het slachtoffer zestien dagen later aan zijn verwondingen gestorven.²²¹ Aangaande deze zaak riep de Geheime Raad het advies in van de hoogbaljuw en schepenen van Kortrijk. Zij achtten het rekest van Joos Buyse geloofwaardig aangezien ‘troer vanden overledenen bevonden es sanderdachs vrouch liggende ter plaetsen daer zy worstelden scherp geladen ende den hane opgetrocken zynde mits zy niet verre daeraff oic soverledens picque oft poignaert.’²²² Ze besloten dat de suppliant uit zelfverdediging had gehandeld en bijgevolg in aanmerking kwam voor remissie.

Jehan Mignot uit Namen was nog soldaat geweest onder de regering van Filips II en vroeg gratie voor een gelijkaardig misdrijf. Om zijn tweede huwelijk te vieren, had hij in zijn woonplaats een groot feest georganiseerd. Na afloop hiervan bracht hij, samen met zijn echtgenote, zijn schoonmoeder naar huis. Toen het echtpaar op de terugweg was en de ‘pont de la Sambre’ overstak, doofde hun lantaarn zodat ze amper nog een hand voor ogen zagen. De suppliant besloot meteen om zijn zwaard te trekken ‘craindant l’insolence des mauvais garçons et soldats qui pour lors estoient en guarnison audit Namur, faisans de nuict beaucoup de foulles, ostans et desrobbans les manteaux et huques aux allans et passans.’²²³ Hij liep, het zwaard voor zich houdend, uit voor zijn echtgenote. Ongerust over het dreigende gevaar riep hij voortdurend ‘qui va la?’. Het verdere verloop van het relaas is verwarrend. De suppliant vermoedde dat er iemand langs hem heen liep die per ongeluk een steek van zijn zwaard kreeg. De echtgenote van Jehan had het slachtoffer nog ‘je suis un homme mort’ horen roepen en vroeg aan haar man ‘Jehan, qu’avez vous faict?’ waarop de suppliant antwoordde: ‘Qu’aurois je faict? Je n’ai rien faict.’²²⁴

Pas ’s anderendaags vond men de man dood terug op straat, tot grote spijt van Mignot, die beweerde dat hij het voorval niet had zien gebeuren en zich bijgevolg niet als schuldig aan

²²⁰ *Ibidem.*

²²¹ *Ibidem.*

²²² Advies vanwege de hoogbaljuw en de schepenen van Kortrijk in de zaak Joos Buyse, d.d. 7 augustus 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

²²³ Remissiebrief van Jehan Mignot, d.d. 22 oktober 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd); Advies vanwege de provinciale justitieraad Namen in de zaak Jehan Mignot, d.d. 20 september 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

²²⁴ Remissiebrief van Jehan Mignot, d.d. 22 oktober 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

moord beschouwde. Toch had hij de benadeelde partij vergoed voor de geleden schade. Hij had gehoopt dat de zaak hiermee voorgoed afgesloten was, maar dat was buiten de procureur generaal van Namen gerekend. Deze wilde hem vervolgen voor deze misdaad waardoor de aanvrager besloot zijn woonplaats te verlaten. In de hoop te kunnen terugkeren naar zijn gezin in Namen vroeg hij remissie aan ter gelegenheid van de blijde intrede.²²⁵ Het is in zijn remissiebrief dat expliciet vermeld staat dat de suppliant op zijn knieën gezeten heeft tijdens de plechtige intocht van Albrecht en Isabella om hen gratie te vragen.²²⁶

Het is geen toeval dat de hier beschreven misdaden 's avonds plaatsvonden. Robert Muchembled beschreef reeds hoe de verbeelding van de mensen op dat moment van de dag vaak op hol sloeg.²²⁷ In zijn onderzoek van de remissiebrieven in Artesië van de vijftiende tot de zeventiende eeuw kwam hij tot de constatering dat drie vierde van de gepleegde misdaden 's avonds plaats vonden.²²⁸ In een donkere omgeving voelde de bevolking zich onveilig waardoor ze ook sneller reageerden tegen al dan niet reële gevaren: 'La peur s'accroche à ce qui ne peut pas être vu.'²²⁹

Beide supplianten probeerden een confrontatie uit de weg te gaan door 'qui va la?' te roepen. Indien het antwoord hierop geruststellend was, had men in principe niets te vrezen en kon men zijn weg voortzetten. Muchembled klasseert dit soort begroetingen onder 'rites de contacts'.²³⁰ Dit verzoek helemaal niet beantwoorden, zoals Adriaan Vander Beke deed volgens het rekest van Joos Buyse, was een regelrechte provocatie. Vooral de jongere mannen, die een uitdaging niet uit de weg gingen, hielden ervan om uitdagend op deze vragen te antwoorden.²³¹ Dit kon een hevige agressieve reactie teweegbrengen bij de tegenpartij, zoals deze twee remissiebrieven ook aantonen.

De remissiebrieven geven duidelijk weer hoe angstaanjagend het leven op het einde van de zestiende eeuw kon zijn. Nog voor er echt gevaar dreigde, gingen beide supplianten over tot de aanval. Het is mogelijk dat de Geheime Raad milder was voor remissieverzoeken waarbij verwezen werd naar de angst voor soldaten. Het was daarnaast altijd slim van de suppliant om de

²²⁵ *Ibidem*.

²²⁶ *Ibidem*.

²²⁷ MUCHEMBLE, *La violence au village*, 118.

²²⁸ *Ibidem*.

²²⁹ *Ibidem*, 133.

²³⁰ *Ibidem*, 247.

²³¹ *Ibidem*, 121.

kaart van de zelfverdediging te trekken indien hij gratie wilde bekomen en als men daarnaast verwees naar gevaarlijke omstandigheden, die indirect door de overheid veroorzaakt werden, vergrootten de supplianten misschien hun kans op remissie. Ook Dupont-Bouchat maakte een gelijkaardige conclusie voor haar onderzoek: ‘La justice elle-même, incapable d’endiguer cette violence, comprend et pardonne.’²³² Zo voorzag de Geheime Raad Jehan Mignot, wiens rekest vrij ongeloofwaardig was overgekomen, toch met een remissiebrief. Het is niet ondenkbaar dat de militaire achtergrond van de suppliant alsook de verwijzing naar de nabijheid van plunderende soldaten de Raad hebben aangezet tot een meer vergevingsgezinde houding. Wat er ook van zij, de emotionele impact van de voortdurende nabijheid van soldaten en vrijbuiters op de bevolking is een belangrijke constante in de remissiebrieven.

3.4 Luy portant les armes ne voulait estre chastré d’ung paysan²³³ : de waardigheid van de boer versus de eer van de soldaat

Niet minder dan 40 remissiebrieven op een totaal van 148 handelden over gewelddaden gepleegd door soldaten. Uit de bronnen blijkt dat de verstandhouding tussen de bevolking en de legertroepen allesbehalve goed was. Muchembled deed een gelijkaardige vaststelling voor het graafschap Artesië.²³⁴ Zij die vrijwillig in het leger dienst namen, waren meestal werklozen die niet in staat waren een ander beroep uit te oefenen.²³⁵ Niet zelden zochten ze hun toevlucht in het leger nadat ze in hun woonplaats van een misdrijf verdacht werden.²³⁶ Omdat soldaten bovendien gewapend waren, konden ze hun wil opleggen aan de gewone bevolking. Zelfs in vreedstijd lieten de troepen zich vaak van hun gewelddadigste kant zien.²³⁷

De remissiebrief van Anthoine Dubois illustreert zeer goed hoeveel onrust soldaten konden veroorzaken. Voor het jaar 1599 zijn er maar liefst drie remissiebrieven van deze suppliant bewaard. Zijn eerste misstap beging hij op een bal in Beaumé. Op deze dansfeesten was een conflict nooit veraf aangezien het de gelegenheden bij uitstek waren waar jongemannen zich

²³² DUPONT-BOUCHAT en NOËL, ‘Le crime pardonné’, 248.

²³³ Remissiebrief van Pierre d’Yenal, d.d. 19 augustus 1599; ARA, *GRS*, 909 (ongefolieerd).

²³⁴ MUCHEMBLED, *La violence au village*, 107.

²³⁵ F. VANHEMELRYCK, *Ellendelingen voor galg en rad*, Antwerpen, 1985, 141; MUCHEMBLED, *La violence au village*, 110.

²³⁶ MUCHEMBLED, *La violence au village*, 107.

²³⁷ *Ibidem*, 107-110.

met elkaar konden meten.²³⁸ Naar eigen zeggen had hij toen wat te diep in het glas gekeken waarna hij de aanwezige dames begon uit te schelden voor ‘bougresses’. Al snel nam een inwoner van Beaumé, Toussain De Lefosse, het voor deze vrouwen op. Beide mannen bedaarden, maar een paar uur later laaide het conflict opnieuw op. In het gevecht dat daarop volgde, stak de suppliant Toussain De Lefosse neer.²³⁹

In het register met alle remissieverzoeken naar aanleiding van de aartshertogelijke intrede in het archief van de Audiëntie komt de naam Anthoine Dubois viermaal voor (daarvan staat hij driemaal aangeduid als Anthoine Vanden Bossche). De Geheime Raad won op 16 september 1599 advies in over de omstandigheden waarin Dubois een misdrijf had begaan.²⁴⁰ Op 7 oktober 1599 kreeg hij echter nihil op het rekest.²⁴¹ Een verklaring hiervoor is te vinden in het tweede remissieverzoek waarin hij beschreef hoe hij ook een tweede moord gepleegd had. Waarschijnlijk was de Geheime Raad er op uitgekomen dat de suppliant in zijn eerste remissieverzoek een aantal feiten verzwegen had om zichzelf zo in een beter daglicht te plaatsen. Zijn verzoek tot gratie werd vermoedelijk om deze reden afgewezen. De volgende aantekening bij zijn naam bevestigt deze veronderstelling. Op 1 december 1599 staat in het register het volgende vermeld: ‘Veu ladvis le suppliant pourra narrer tant le faict en question que l’homicide commis en la personne de Nicolas Cousturier comme il vouldra interiner, estant ledit advis chez le sre. Le Comte’²⁴².

Om toch nog kans te maken op een remissiebrief moest Dubois in een tweede verzoekschrift de volledige waarheid vertellen. Daarin bekende hij inderdaad de moord op Nicolas Cousturier, die een bijzondere inblik geeft in de spanningen tussen de soldaten en de bevolking. Dubois beschreef hoe hij samen met medesoldaten halt hield in het dorp Noyelles om er iets te eten en te drinken alvorens hun weg voort te zetten naar Dourlens. Bij hun aankomst daar zagen ze echter hoe ‘les paysans courroient par jardins, hayes et buisson avecq lesdits commoditez et vinres (...) au fort dudit lieu.’²⁴³ De aanvrager slaagde erin om een jong meisje, Marguerite genaamd, bij de arm te grijpen en haar een kan melk te ontfutselen. Nicolas

²³⁸ *Ibidem*, 273-283.

²³⁹ Eerste remissiebrief van Anthoine Dubois, d.d. 1 december 1599, ARA, *GRS*, 909 (ongefolieerd; ook hier staat in de marge dat men het advies ontvangen had en dat hij ook gratie moest vragen voor de moord op Nicolas Cousturier indien hij remissiebrief wou laten interineren); tweede remissiebrief van Anthoine Dubois, d.d. 7 december 1599, ARA, *GRS*, 909 (ongefolieerd)

²⁴⁰ BRUSSEL, ARA, *Audiëntie*, 831, 6.

²⁴¹ BRUSSEL, ARA, *Audiëntie*, 831, 11.

²⁴² BRUSSEL, ARA, *Audiëntie*, 831, 16.

²⁴³ Tweede remissiebrief van Anthoine Dubois, d.d. 7 december 1599, ARA, *GRS*, 909 (ongefolieerd).

Cousturier, de vader van Marguerite, die dit alles had opgemerkt, gooide Dubois op de grond en nam hem –nog steeds aldus zijn eigen relaas– hoed en haakbus af. Dubois zal het verlies van zijn hoed, nog meer dan het ontfutselen van zijn geweer, ervaren hebben als een zware vernedering. Het afnemen van een hoofddekseel werd beschouwd als een symbolische aanslag op de eigen eer.²⁴⁴ In het rekest staat vervolgens te lezen hoe Dubois Cousturier neerstak met zijn zwaard. Omdat het slachtoffer pas een maand nadien aan zijn verwondingen overleed, beschouwde de suppliant zich niet schuldig aan moord. Zoals wel vaker gebeurde in remissieverzoeken, stelde Dubois het slachtoffer zelf aansprakelijk voor zijn eigen dood. Nicolas Cousturier had zijn gezondheid immers verzwakt door een overmatige consumptie van haringen en wijn! Niet de toegebrachte wonde, maar de koorts, die het resultaat was van zijn ongezonde levenswijze, kostte hem uiteindelijk het leven.

Dubois' staat van dienst als soldaat leverde hem uit verschillende hoeken steun op. Zo bleef er een brief bewaard van de graaf van Solre aan de aartshertogen waarin hij het opnam voor de suppliant. Hij benadrukte onder meer dat de inname van Amiens grotendeels te danken was aan de suppliant. Hij schreef: ' il a (...) fait de bons services, mesmes esté le principal exploitateur de la prinse d'Amiens, et celuy qui conduisoit le charriot dont il a retenu le nom de 'Charton d'Amiens', lequel succes en la conjuncture du temps estoit de l'importance que chacun scait'²⁴⁵. Hij vroeg de aartshertogen dan ook om zich genadig op te stellen tegenover deze uitzonderlijke soldaat.²⁴⁶ Ook in het graafschap van St. Pol, waar de aanvrager op dat moment in de gevangenis zat, hechte men veel belang aan de militaire kwaliteiten van Dubois. In de verwachting dat hij nog een rol van betekenis kon spelen in latere veldslagen, vonden de luitenant-generaal het daar verstandig om hem een remissiebrief te gunnen.²⁴⁷ Op 18 december 1599 kreeg hij uiteindelijk remissie voor beide moorden.²⁴⁸ Dit soort conflicten tussen soldaten en dorpsbewoners kwam in de Nederlanden tijdens de vroegmoderne periode vaak voor.²⁴⁹ Tot grote woede van de boeren maakten de soldaten zich vaak schuldig aan diefstal van vee en levensmiddelen.²⁵⁰

²⁴⁴ MUCHEMBLED, *La violence au village*, 167.

²⁴⁵ Advies van graaf van Solre in de zaak Anthoine Dubois, d.d. 23 november 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

²⁴⁶ *Ibidem*.

²⁴⁷ Advies van de luitenant-generaal et 'hommes fiefz' van het graafschap van Saint Pol, d.d. 4 november 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

²⁴⁸ BRUSSEL, ARA, *Audiëntie*, 831, 16.

²⁴⁹ MUCHEMBLED, *La violence au village*, 107-117.

²⁵⁰ VAN HEMELRYCK, *Ellendelingen voor galg en rad*, 143.

Het hooghouden van de eigen eer als soldaat ten opzichte van een boer was meer dan eens de aanleiding tot een conflict. Ook Pierre D' Yenal gebruikte geweld om iemand anders op zijn plaats te zetten. Ten tijde van zijn remissieverzoek maakte ook hij, als boogschutter in het regiment van de hertog van Aarschot, deel uit van het Spaanse Leger.²⁵¹ In 1598 kreeg hij, misschien na de afkondiging van de vrede van Vervins, de toestemming om naar huis terug te keren. D'Yenal beschreef in de remissiebrief hoe zijn vader hem na zijn terugkeer gevraagd had om een aantal arbeiders aan te werven die zijn bomen en hagen wilden snoeien. Al snel vond hij in de herberg twee mannen die hiertoe bereid waren en het akkoord werd met een goed glas bezegeld. D'Yenal maakte bekend dat hij niet te lang wou blijven omdat hij zijn vader nog op de hoogte moest stellen van het gesloten contract. Het feit dat hij maar twee glazen bier had gedronken, leidde echter tot plagerijen van de andere aanwezigen in de herberg. Ze meenden dat hij het geld niet had voor een derde glas en steeds naar zijn vader moest lopen als hij iets te eten of te drinken wenste. Anderen riepen dat de oorlog hem blijkbaar niet genoeg geld had opgebracht om voor zichzelf te kunnen zorgen.

De suppliant verklaarde daarop aan Adrien Van den Elst, één van de ruziezoekers, dat het eten van zijn vader zo slecht nog niet was en dat hij steeds op bezoek mocht komen om een hap mee te eten. D'Yenal kon het niet laten om deze uitnodiging een paar keer te herhalen, wat Van den Elst ertoe bracht een pot bier naar het hoofd van de aanvrager te smijten. Deze trok daarop zijn zwaard en verklaarde dat hij zich niet zou laten doen door een boer: 'portant les armes tant de temps pour le service de Dieu et de son Roy ne vouloit estre chastré d'ung paysan'²⁵². Vervolgens kwetste hij Van den Elst die kort daarna aan zijn verwondingen stierf.²⁵³ De suppliant hoopte dat zijn lange legerdienst, die hem zelf ook heel wat verwondingen gekost had, en zijn voortdurende trouw aan zijn overste hem een remissiebrief kon opleveren en dit bleek inderdaad het geval. Ook in vreedetijd kon men van de soldaten agressief gedrag verwachten, zeker als hun trots op het spel stond.

Hoe ook de inkwartiering van soldaten voor spanningen kon zorgen in de dorpsgemeenschap blijkt uit de remissiebrief van Claude Le Bailly, een handarbeider uit Buvraiges in Valenciennes. Op 15 december 1595 kreeg hij ruzie met zijn buurman Bastien over de soldaten die bij hem verbleven. Le Bailly was er niet over te spreken dat zijn buur 'avoit

²⁵¹ Remissiebrief van Pierre d'Yenal, d.d. 19 augustus 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

²⁵² *Ibidem*.

²⁵³ *Ibidem*.

envoyé ses soldats en sa maison, pour y prendre aucuns fouraiges, de maniere qu'ils entrèrent en telle aigreur que de battre l'ung l'autre a coups de poings'²⁵⁴. De aanvrager beweerde dat hij hierdoor zozeer geschokt was dat hij een mes had getrokken om hiermee Bastien aan te vallen. Een derde man kwam echter tussenbeide en trachtte de twee uit elkaar te halen. De suppliant was echter niet te bedaren en hij gaf de verzoener een steek in de borst waaraan deze drie dagen later overleed. Ook hij had achteraf spijt en legde het bij met de familie van de overledene.²⁵⁵ Hij hoopte dat de blijde intrede de aartshertogen genadig zou stemmen en reeds op 5 september 1599 werd zijn remissieverzoek goedgekeurd.²⁵⁶

Het inkwartieren van soldaten wekte een grote ontevredenheid op bij de bevolking. De behuizing van de *hommes de guerres* gebeurde volgens het theoretische principe dat het land de soldaat moest onderhouden.²⁵⁷ In de praktijk legde dit echter een zware last op de schouders van de boerenbevolking die reeds zwaar gebukt ging onder de burgeroorlog. Geoffrey Parker beschreef hoe het net de aartshertogen waren die aan dit probleem een einde wilden stellen.²⁵⁸ Albrecht was zowel soevereine vorst als opperbevelhebber van het leger waardoor hij moest balanceren tussen de wensen van zijn onderdanen en zijn troepen. Volgens Parker koos de aartshertog ervoor om vooral de belangen van zijn volk te dienen. Ondanks het bezwaar van Madrid, zette hij de verplichting om de soldaten huisvesting te bieden om in de uitkering van een geldelijk bedrag.²⁵⁹ Parker beschreef deze soldaten als jonge mannen die vaak niets om handen hadden maar wel gewapend waren, wat onvermijdelijk leidde tot heel wat misdadigheid en ontucht.²⁶⁰

Terwijl de soldaten weinig sympathie koesterden voor de noden van de gewone bevolking, waren de solidariteitsbanden tussen soldaten van eenzelfde regiment meestal wel groot.²⁶¹ Ook goed bevriende soldaten konden echter met elkaar in aanvaring komen. Dit wordt onder meer geïllustreerd door de remissiebrief van Nicolas Huer, een chirurgijn en soldaat uit de compagnie van de hertog van Aarschot. Op 10 maart 1595 begaf hij zich met zijn kameraden naar een herberg in Houvin waar ze allemaal samen aten en dronken. Op een bepaald moment kreeg

²⁵⁴ Remissiebrief van Claude le Bailly, d.d. 9 oktober 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

²⁵⁵ *Ibidem*.

²⁵⁶ BRUSSEL, ARA, *Audiëntie*, 831, 1.

²⁵⁷ VAN HEMELRYCK, *Ellendelingen voor galg en rad*, 145.

²⁵⁸ PARKER, *Het Spaanse Leger*, 164.

²⁵⁹ *Ibidem*.

²⁶⁰ *Ibidem*, 174.

²⁶¹ MUCHEMBLED, *La violence au village*, 111.

een tafelenoot van Huer, Jehan Sacqueuleu, ruzie met Adrien Honer. Sacqueuleu verweet deze laatste dat hij in een bos was geweest dat op het territorium van Frankrijk gelegen was. Honer repliceerde dat 'l'on povoit bien aller ces bois de franchois.'²⁶² Huer kwam daarop tussen in het gesprek waardoor er een discussie ontstond of men Franse goederen nu wel of niet mocht buit maken. Sacqueuleu begon zich hierdoor te ergeren aan Huer en samen met zijn schoonzoon, die ook soldaat was, viel hij hem aan. Al gauw geraakten alle aanwezigen bij het gevecht betrokken. In de verwarring trok Huer zijn mes en raakte daarmee de schoonzoon van Sacqueuleu, Nicolas Gran genaamd, waardoor deze twaalf dagen later stierf.²⁶³ De naam 'Nicolas Huer' staat slechts eenmaal vermeld in het register van remissies met name op 21 september 1599, toen er advies werd ingewonnen over zijn remissieaanvraag.

De veelvuldige conflicten tussen de boerenbevolking en de soldaten komen meer dan eens aan bod in de remissiebrieven uit 1599. Interessant zijn vooral de redenen waarom soldaten remissie kregen. Het is vooral interessant hoe, in de meeste gevallen, de militaire staat van dienst doorslaggevend was bij het verkrijgen van gratie. De bespreking van deze remissiebrieven toonde daarnaast aan dat ze wel degelijk een bijdrage kunnen leveren aan het onderzoek naar het Spaanse Leger in de Nederlanden. Meer dan rekeningen, correspondentie of resoluties laten ze de 'gewone man' of de 'gewone soldaat' aan het woord. Ook de enorme directheid van een remissiebrief als bron laat toe om de emotionele impact van de oorlog op de bevolking beter in beeld te brengen.

3.5 Een zuiver katholiek geloof als absolute voorwaarde voor remissie

Het belang van het katholieke geloof is niet alleen merkbaar in de remissieverzoeken uit de noordelijke gewesten. Alle supplianten lijken er zich bewust van te zijn dat de aartshertogen katholiciteit als één van de belangrijkste voorwaarden beschouwden om voor remissie in aanmerking te komen. Vaak is het zo dat ze niet alleen hun eigen zuivere katholieke geloof in de verf zetten maar tegelijkertijd ook de katholiciteit van hun slachtoffers in vraag stelden. Het was in de remissiebrief een gangbare praktijk om de naam van het slachtoffer door het slijk te halen. Er werd dan gewezen op zijn cholerieke aard of op misdrijven die hij eerder begaan had. In de

²⁶² Remissiebrief van Nicolas Huer, d.d. 22 oktober 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

²⁶³ *Ibidem*.

brieven uit 1599 verwezen de supplianten erg vaak naar de zwakheid van het geloof als maatstaf voor het slechte karakter van het slachtoffer.

Het rekest van Jan Vanden Vijvere uit Hondschote biedt een goed inzicht in de manier waarop religie aan bod kwam in remissiebrieven. De aanvrager vroeg de aartshertogen om remissie voor een doodslag die hij reeds in 1594 gepleegd had. In zijn remissiebrief staat te lezen hoe hij, tijdens een verblijf in Poperinge, een bezoek had gebracht aan de lokale herberg om er wat te drinken. Een zekere Marant de Brouwer, ‘een man van seer wekeloosen (sic) leven nergens vaste woonplaetse houdende ende voer een vagebond overal bekend’, hem aan om goed te eten.²⁶⁴ Vanden Vijvere wees dit echter af en verklaarde dat hij pas zou eten wanneer hij honger kreeg. Dit stuitte De Brouwer, aldus de suppliant, tegen de borst en hij begon hem met een eetmes te bedreigen. Daarop stak Vanden Vijvere de vagebond uit verdediging neer met zijn eigen mes. In het rekest staat vermeld dat het slachtoffer een paar dagen daarna aan zijn verwondingen overleed. Zowel in de remissiebrief als in de *informatien preparatoir*, die door de baljuw en schepenen van Poperinge verzameld was, werd sterk de nadruk gelegd op de religieuze afvalligheid van de ‘vagebond’. Zo beschreef de suppliant hoe het slachtoffer in de woonst van de chirurgijn gestorven was, ‘sonder syn bicht oyt te willen doen, nyet te ontfanghen het heylich sacrament ende oick den deken van Poperinghen nyet en heeft willen toelaten syn lichaem op de heylig aerde te leggen.’²⁶⁵ De chirurgijn en grafdelver benadrukten dat het slachtoffer geen goede katholiek was. Zo vertelde de grafdelver dat hij van plan was geweest hem in gewijde aarde te begraven, maar dat de pastoor van de parochie ‘dat gheenssins en wilde consenteren.’²⁶⁶ Aangezien het slachtoffer geweigerd had om te biechten en de laatste sacramenten te ontvangen, moest hij in ongewijde grond begraven worden.²⁶⁷

Angurand De Grave uit St. Omaars trachtte eveneens het slachtoffer in een slecht daglicht te plaatsen door te verklaren dat ‘ledit feu (sic) estoit peu homme au siens de Dieu.’²⁶⁸ Ook Jehan de Ponchel uit Templeuve benadukte dat hij zich steeds als goed katholiek gedragen had terwijl

²⁶⁴ Remissiebrief van Jan Vanden Vijvere, d.d. 23 oktober 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd); Wettelijke Informatie vanwege de baljuw en schepenen van de stad Poperinge in de zaak van Jan Vanden Vijvere, d.d. 16 januari 1596, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

²⁶⁵ Remissiebrief van Jan Vanden Vijvere, d.d. 23 oktober 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

²⁶⁶ Wettelijke Informatie vanwege de baljuw en schepenen van de stad Poperinge in de zaak van Jan Vanden Vijvere, d.d. 16 januari 1596, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

²⁶⁷ *Ibidem*

²⁶⁸ Remissiebrief van Angurand de Grave, d.d. 19 oktober 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

zijn slachtoffer een ‘homme noiseux et querelleux, grand jureur du nom de Dieu’ was.²⁶⁹ Deze strategie was echter geen garantie op succes. De moord die de Ponchel gepleegd had, kwam blijkbaar voort uit jarenlange haat tegenover het slachtoffer, waardoor de Geheime Raad niet geneigd was hem gratie te verlenen.²⁷⁰

Een andere zaak die aantoonde hoezeer iemands katholiciteit zwaar kon doorwegen in het verkrijgen van gratie is die van Johan Vander Erniaen. Zijn remissiebrief is niet bewaard gebleven maar wel een brief vanwege de Raad van Vlaanderen aan de Geheime Raad. Hierin staat te lezen dat Vander Erniaen reeds tweemaal remissie had aangevraagd. Terwijl de Raad van Vlaanderen zijn eerste remissieverzoek niet waarachtig genoeg had gevonden, werd hem de tweede keer wel gratie gegund. De Geheime Raad was daar toen niet mee akkoord gegaan en dus bleef hij in de gevangenis opgesloten. In hun brief maakten de raadsheren van de Raad van Vlaanderen duidelijk dat deze beslissing hen toch enigszins verbaasde, niet in het minst omdat er sprake was van verzachtende omstandigheden. Daarnaast was het hen ter ore gekomen dat iemand aan de aartshertogen had laten weten dat de suppliant reeds dertien jaar niet meer te biecht noch te communie was geweest. Om die reden had de Raad van Vlaanderen zelf een onderzoek opgezet ‘doubtant que son Altèze et Vosdits Seigneuries auroient esté diverties d’accorder ledict pardon au moien desdits delation et rapport’.²⁷¹ Zo ontdekten ze dat de suppliant steeds katholiek gebleven was ‘et notamment du temps des derniers troubles’.²⁷² Nadien wordt er vermeld dat hij ‘quelques gens d’église’ benaderd heeft om zich zo te verzoenen met de kerk en opnieuw de heilige communie te kunnen ontvangen. De Raad van Vlaanderen vraagt daarom ook met aandrang dat de aartshertogen en hun administratie geen aandacht meer zouden schenken aan het lasterende rapport en dat ze, wat betreft deze zaak, hun vertrouwen willen stellen in haar advies.²⁷³

Deze twee remissiebrieven wijzen erop dat het benadrukken van de eigen katholieke godsdienst meer was dan een gemeenplaats. Of de suppliant trouw gebleven was aan de katholieke kerk tijdens de ‘troubelen’ werd door de provinciale justitieraad steeds nauwgezet

²⁶⁹ Remissieverzoek van Jehan Du Ponchel, datum van afwijzing in oktober 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd).

²⁷⁰ *Ibidem.*

²⁷¹ Brief vanwege de Raad van Vlaanderen aan de Geheime Raad in de zaak van Jehan Vanden Erniaen, d.d. 5 februari 1599, ARA, GRS, 909 (ongefolieerd). (hierin staat ook dat Vanden Erniaen op 9 februari 1599 remissie gekregen heeft)

²⁷² *Ibidem.*

²⁷³ *Ibidem.*

onderzocht. Dat de getuigenis van een grafdelver werd afgenomen als bewijs dat de vagebond een ‘slecht katholiek was’ is hiervoor veelzeggend. Ook in de zaak Vander Erniaen vond de Raad van Vlaanderen het nodig om de aartshertogen expliciet te laten weten dat de gratieaanvrager wel degelijk katholiek was. Dit bewijst toch dat het bewaren van de katholieke godsdienst één van de belangrijkste voorwaarden was om voor remissie in aanmerking te komen. Zonder twijfel waren de supplianten en adviserende justitieraden zich er zeer goed van bewust dat, indien men niet katholiek was, zware straffen konden volgen.

In tegenstelling tot de bevindingen van Vrolijk voor de periode 1531-1567 zijn de remissiebrieven uit 1599 wel stevig ingebed in de bredere historische context. Naast informatie over vredesverdragen en veldslagen komen ook de spanningen tussen de noordelijke en zuidelijke gewesten, de relatie tussen soldaten en de gewone bevolking en de emotionele impact van de oorlog op alle betrokkenen aan bod. Een eerste belangrijke vaststelling op basis van deze bronnen is dat zowel de vrede van Vervins als de komst van de aartshertogen als het begin van een nieuw tijdperk beschouwd werden. De vrede met Frankrijk leek het startschot geweest te zijn voor een hele resem remissieverzoeken ingediend door soldaten. De meesten onder hen hadden, net na het plegen van een misdrijf, dienst genomen in het leger. Dit sluit aan bij de vaststelling van Parker dat het leger zeer aantrekkelijk was voor misdadigers. Na de afsluiting van de vrede wilden deze soldaten terugkeren naar huis maar daar werden ze nog vervolgd voor een misdrijf. Net door hun militaire staat van dienst kwamen ze waarschijnlijk ook sneller in aanmerking voor gratie. Een tweede constatering is dat ook heel wat gewone burgers, die vanuit de noordelijke gewesten naar het zuiden wilden gaan, deze vrede alsook de komst van de aartshertogen als het uitgelezen moment zagen om een gratieverzoek in te dienen. Zij die in 1599 remissie aanvroegen, beschouwden de regering van de aartshertogen dus niet alleen als het begin van een nieuw politiek tijdperk. Ook op persoonlijk vlak wilden de mensen opnieuw beginnen, een nieuwe start nemen na een periode van oorlog, spanning en onzekerheid, ook in hun eigen leven.

Of de inhoud van de remissiebrieven beantwoordde aan de realiteit, is moeilijk te achterhalen. Het is weinig waarschijnlijk dat een remissieverzoek volledig op leugens gebaseerd was. Het relaas werd immers verschillende malen gecontroleerd en moest een interinementsprocedure kunnen doorstaan. Hoewel de supplianten hun eigen gedrag in een gratieverzoek vanzelfsprekend goed praatten, kan aangenomen worden dat de beschrijving van de historische context waarin een misdrijf gepleegd werd, wel aan de realiteit beantwoordde. Specifiek voor de remissiebrieven uit het jaar 1599 lijkt het erop dat de historische gebeurtenissen in de brieven een bepaalde functie te vervullen hadden. De supplianten verwezen in hun rekestten vaak naar de oorlog, de economische spanningen en de hoop op vrede als indirecte oorzaak van hun misdaad. De mogelijkheid bestaat dat dit deel uitmaakte van een soort strategie om medelijden op te wekken bij de Geheime Raad.

Besluit

Hoewel een remissiebrief in de eerste plaats belangrijke juridische implicaties heeft, stond in het kader van dit onderzoek een cultuurhistorische benadering centraal. De inspiratie hiervoor werd geleverd door het baanbrekende werk *Fiction in the Archives* van de Amerikaanse historica Natalie Zemon Davis. Zij pleit voor een ‘decentered history’, waarin het leven van de huisvrouw, de timmerman of de drukker als even bepalend wordt beschouwd voor het verloop van de geschiedenis als de politieke beslissingen van een vorst. Ze lichtte haar visie op deze ‘gewone mensen’ toe in een recent interview waarin ze terugblijkt op haar carrière: ‘I’ve tried to recapture their voices and visions of the world, and see them not as mere victims of oppression, but as actors finding ways to survive, improvise, and even resist.’²⁷⁴ Deze uitspraak vormt een perfecte illustratie van de manier waarop Zemon Davis remissiebrieven bestudeerde. Ze gaat ervan uit dat de supplianten zelf een actieve rol speelden in de opstelling van hun gratieverzoek. Een misdadiger had er geen baat bij om in zijn rekest te liegen, aangezien zijn versie van de feiten een interinementsprocedure moest kunnen doorstaan, maar hij kon wel proberen om zijn eigen schuld te minimaliseren zonder daarbij aan geloofwaardigheid in te boeten. Het resultaat was een remissieverzoek waarin waargebeurde feiten gecombineerd werden met fictieve elementen die de aanvrager in een goed daglicht moesten plaatsen. De remissiebrief is bijgevolg in de eerste plaats een sterk verhaal met een degelijke structuur. Men kan aannemen dat de inhoud van een remissiebrief gewikt en gewogen werd, vermits de aanvrager een zware straf boven het hoofd hing indien zijn rekest werd afgewezen. Hij moest, om het in de woorden van Zemon Davis te zeggen, letterlijk improviseren om te overleven.

De politieke aspecten van gratieverlening zijn door andere historici al onder de loep genomen. Door gebruik te maken van zijn remissierecht versterkte de vorst ongetwijfeld zijn eigen macht en prestige. Het gratiëren van supplianten versterkte immers zijn positie als opperste rechter én genadeschenker in de samenleving. Wat de auteurs die het gratierecht vanuit politieke hoek benaderden vooral intrigeerde, was het feit dat provinciale justitieraden de vorstelijke machtsuitoefening konden fnuiken via de interinementsprocedure van de brief. Indien de

²⁷⁴ *Holberg Prize interview with Natalie Zemon Davis* (<http://www.holbergprisen.no/en/natalie-zemon-davis/interview.html>)

raadsheren van mening waren dat het relaas van de suppliant onsamenhangend was of niet strookte met de getuigenverslagen, konden zij ervoor kiezen om de verleende remissiebrief niet te bevestigen. Dit was toch een opmerkelijke handeling in een tijd waarin het absolutisme hoogtij vierde. Tot slot onderzochten heel wat auteurs ook de gerechtelijke procedure die aan de basis lag van een remissieverlening. Bovendien kan deze bron een belangrijk hulpmiddel zijn om de criminaliteit in een bepaalde periode goed in kaart te brengen. In dit onderzoek werd getracht om deze cultuurhistorische, sociale, politieke en gerechtelijke aspecten van het remissierecht samen te brengen in een studie met als onderzoeksobject de remissiebrieven die Albrecht en Isabella tijdens hun blijde intrede in 1599 verleenden.

De plechtige intochten zijn vaak bestudeerd als communicatiekanalen waarbij de stadsbesturen hun wensen aan de nieuwe vorsten duidelijk maakten via allerlei symbolische voorstellingen en taferelen. In 1599 was er vooral een groot verlangen naar vrede merkbaar, maar de steden maakten ook duidelijk dat ze een absolutistisch bestuur vanwege Albrecht en Isabella niet zouden tolereren. Dit benadrukten ze vooral door tijdens de blijde intrede de vrouwelijkheid van de aartshertogin in de verf te zetten. Dit betekende dat ze van haar een vriendelijk en zacht bestuur verwachtten zonder al te veel initiatief van haar kant. Op hun beurt traden ook Albrecht en Isabella in ‘dialog’ met hun onderdanen. Door kerkbezoeken af te leggen die normaal gezien niet op het programma van de intochten stonden, gaven ze twee belangrijke zaken aan. Ten eerste maakten ze duidelijk dat een katholiek geloof een absolute voorwaarde was om door hen als waardige onderdaan te worden beschouwd. Daarnaast lieten ze zo ook merken dat zij regeerden bij de gratie Gods en hun gezag bijgevolg niet ingeperkt zagen door hun eed op de blijde inkomst.

In deze studie werd de nadruk gelegd op de overeenkomsten die er bestonden tussen het fenomeen gratieverlening en een plechtigheid als de blijde intrede. Ten eerste hebben beide een grote symbolische waarde; vorst en bevolking treden als het ware in dialoog met elkaar zonder tussenkomst van intermediaire instellingen. Dit kon een sterke emotionele verbondenheid tussen soeverein en onderdaan tot gevolg hebben. Verder zijn beide ook van groot politiek belang omdat ze het absolutisme van de vorst in de verf zetten. Dit alles werd alleen maar versterkt wanneer beide scenario’s samen voorkwamen, zoals gebeurde tijdens de intocht van Albrecht en Isabella.

In deze studie werd het publiekelijk verlenen van gratie naar voren geschoven als één van de manieren waarop de aartshertogen hun absolute gezag benadrukten. Zowel in binnen- als buitenland twijfelde men eraan of Albrecht en Isabella werkelijk een autonome politieke koers konden varen in de Nederlanden. Door publiekelijk genade te schenken, eigenden ze zich een vorstelijk recht toe, zodat er ook geen twijfel meer kon bestaan over hun bestuurlijke positie. Door remissie te verlenen, stelden Albrecht en Isabella zich daarnaast op als barmhartige en verzoenende vorsten, een gebaar dat door de bevolking zonder twijfel instemmend werd onthaald. Een kwantitatieve analyse van de remissiebrieven die verleend werden naar aanleiding van de blijde intrede van de aartshertogen bevestigt dit vermoeden. Uit het register in het archief van de Audiëntie blijkt dat de meeste supplianten meteen in september 1599, bij het begin van hun plechtige intochten, gratie hebben gevraagd. Heel wat onder hen hadden ook erg lang gewacht om dit te doen; sommigen wel dertig jaar. Het is bijgevolg niet onwaarschijnlijk dat velen de komst van de aartshertogen beleefden als een nieuwe politieke start voor de Nederlanden. Het verkrijgen van een remissiebrief was ter gelegenheid van deze intrede kosteloos voor de suppliant maar het is daarnaast mogelijk dat men verwachtte dat Albrecht en Isabella zich vergevingsgezinder zouden opstellen dan Filips II. Cijfers over de verdere remissieverlening tijdens de regeerperiode van de aartshertogen tonen ook aan dat ze op veel grotere schaal gratie schonken dan hun voorganger. Opnieuw kunnen hiervoor politieke motieven aan de basis liggen. Isabelle Paresys, die de remissiepolitiek van de Franse vorst Frans I onderzocht, kwam tot het besluit dat die zich vergevingsgezinder opstelde in provincies die door oorlog werden geplaagd. De verklaring hiervoor was dat het gezag van de vorst in de grensgebieden van zijn rijk, waar traditioneel veel militaire spanningen waren, niet stevig verankerd was. Een belangrijke manier om de vertrouwensbanden met deze bevolkingsgroepen aan te halen, was de verlening van gratie op grote schaal. De meeste remissiebrieven die in deze studie onder de loep werden genomen, waren afkomstig uit Vlaanderen en Artesië, eveneens grensgebieden die te lijden hadden onder de aanwezigheid van het leger. Het is bijgevolg waarschijnlijk dat de aartshertogen, zowel in een poging tot verzoening als om er hun eigen politieke macht beter te funderen, in deze gebieden guller waren met remissiebrieven. Dezelfde tactiek werd toegepast voor de vele soldaten die een remissieverzoek indienden. Net als Frans I hadden ook Albrecht en Isabella er alle baat bij om de steun van hun militaire achterban te behouden.

In het derde hoofdstuk werd er aandacht besteed aan de ‘breder historische context’ waarin het relaas over een misdrijf werd ingebed. We stelden vast dat de politieke instabiliteit en de godsdienstspanningen van het einde van de zestiende eeuw vaak levendig aan bod kwamen in de remissiebrieven. Ten eerste werden er heel wat veldslagen en belegeringen vermeld in de brieven, vooral door soldaten die, door opsomming van hun heldendaden, sneller in aanmerking wilden komen voor remissie. Meestal hadden zij dienst genomen in het leger om een eventuele straf te ontlopen na het plegen van een misdrijf. Met de afkondiging van de vrede van Vervins in 1598 wilden velen onder hen terugkeren naar huis, maar daar konden ze nog steeds vervolgd worden voor een misdaad die ze jaren eerder hadden begaan. Door hun trouwe legerdienst uitvoerig te beschrijven in hun rekest kwamen ze inderdaad gemakkelijker in aanmerking voor een remissiebrief, zoals ook bleek uit de talrijke adviezen vanwege provinciale justitieraden. Remissieverzoeken van supplianten die vanuit de opstandige gewesten wilden terugkeren naar de Zuidelijke Nederlanden vormden een andere interessante categorie. Meestal haalden die de slechte levensomstandigheden in het zuiden, een direct gevolg van de oorlogstoestand, aan als belangrijkste reden voor hun vertrek naar één van de noordelijke gewesten. Ook in rekesten die over heel ‘gewone misdaden’ handelen, -een doodslag in de taverne of op de weg- speelt de onzekere en gevaarlijke levenssituatie te midden van oorlog een belangrijke rol. Niet weinig supplianten beschreven hoe de angst voor vrijbuiters en rondtrekkende soldaten hen ertoe aanzette om defensief te reageren zonder dat er onmiddellijk sprake was van reëel gevaar. Mogelijk was dat een weldoordachte strategie van de suppliant om de eigen schuld voor een doodslag van zich af te schuiven. Dit sluit ook aan bij de theorie die Zemon Davis ontwikkelde over de remissiebrieven als *plots*: sterke verhalen waarin verschillende literaire strategieën werden verwerkt om een grote kans op gratie te maken. Tot slot vinden ook de religieuze spanningen van de zestiende eeuw hun weerslag in de onderzochte remissiebrieven. Alle aanvragers benadrukten in hun rekest dat ze steeds trouw gebleven waren aan hun katholieke geloof. Dit gold *a fortiori* voor die lieden die zich, na een verblijf in één van de opstandige gewesten, terug onder het aartshertogelijke gezag wilden plaatsen. Uit deze studie mag blijken dat de historische context waarin een misdrijf plaatsvond in de meeste brieven uit 1599 een prominente rol kreeg. In tegenstelling tot de stelling van Vrolijk dat gratiebrieven puur juridische documenten waren, werd hier toch aangetoond dat individuele lotgevallen van de supplianten steeds geschetst werden tegen een historische achtergrond, die bovendien een belangrijke rol

speelde in het verhaal dat ze brachten. Een remissiebrief lijkt de bron bij uitstek waar de grote en kleine geschiedenis mekaar raken.

Er was niet alleen een nieuw ‘politiek’ begin tijdens de blijde intrede, maar voor vele aanvragers van remissie speelde ook het idee van een ‘persoonlijk’ nieuw begin een belangrijke rol. Dit laatste was zeer duidelijk aanwezig in de inhoud van de remissiebrieven uit 1599. Zowel de soldaten die in Frankrijk hadden gevochten als diegenen die, na een verblijf in één van de opstandige gewesten, wilden terugkeren naar de Zuidelijke Nederlanden wensten de draad van hun leven weer op te pikken in hun oorspronkelijke geboorteplaats. Eén aanvrager verwoordde dit treffend toen hij gratie vroeg ‘pour y vivre et finir ses jours comme il auroit acoustummé faire auparavant l’advenue dudit cas.’²⁷⁵ Deze wens om in alle rust weer te kunnen verder leven, komt ook –in het algemeen- aan bod in bepaalde taferelen die tijdens de plechtige intochten werden verbeeld. Alleen op die manier, stelden de stadsbesturen, kon de welvaart in het land zich herstellen en kon de sociale rust weerkeren. Niet alleen de bevolking, maar ook de aartshertogen zelf hoopten op een nieuwe start voor de Nederlanden. Het is waarschijnlijk dat het remissiebeleid van Albrecht en Isabella deel uitmaakte van een dergelijk op verzoening gericht beleid. Door gratie te verlenen, konden vaders en zonen naar huis terugkeren zonder vrees voor verdere vervolging. Alleen op die manier kon zowel de sociale samenhang, de economische welvaart als het vertrouwen in de Zuidelijke Nederlanden opnieuw hersteld worden.

²⁷⁵ Remissiebrief van Philippe Le Grand, d.d. 5 september 1599, ARB Sp. Geh. R. inv. nr. 909, z.f.

Bibliografie

a. Archivalische bronnen

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, *Audiëntie*, nr. 831: Lijst van de remissies naar aanleiding van de Blijde Intrede van Albrecht en Isabella in 1599-1600.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, *Geheime Raad Spaanse Periode*, nr. 909: remissiebrieven 1599.

GENT, Rijksarchief, *Raad van Vlaanderen*, nr. 7564: Sententies en appointementen interlocutoire, 1599-1600.

b. Archiefinventarissen

BUNTINX, J., *Inventaris van het archief van de Raad van Vlaanderen*, (Rijksarchief te Gent. Inventarissen. 38, 39,41,43,46,52,58,59,60), 9 dln., Brussel, 1964-1979.

DE BREYNE, E., *Inventaire sommaire des archives du Conseil Privé sous le régime espagnol, d'après l'exemplaire annoté Salle de lecture A.G.R. Avec annexe: Inventaire des Papiers Roose et de Pape* (Algemeen Rijksarchief. Toegangen in beperkte oplage. 101), Brussel, 1991.

DECEULAER, H., *Inventaris van het kernarchief van de Audiëntie 1344-1744 (vln. 1515-1744)* (Algemeen Rijksarchief Inventarissen. 425), Brussel, 2008.

c. Uitgegeven bronnen

DU FAING, G., 'Voyage de l'archiduc Albert en Espagne en 1598', L.P. GACHARD en C. PIOT red., *Collection des voyages des souverains des Pays-Bas* (Collection de chroniques belges inédites. Académie royale de Belgique. Commission royale d'histoire. 4), dl. 4, Brussel, 1882, 457-562.

Règne d'Albert et Isabelle : 1597 – 1621, V. BRANTS ed., (Recueil des ordonnances des Pays-Bas), 2 dln., Brussel, 1909 – 1912.

d. Gedrukte bronnen

BOCHIUS, J., D'OUTREMANNUS, H. en VRIENTIUS, M.A., *Historica narratio profectionis et inaugurationis serenissimorum Belgii principum Alberti et Isabellae, Austriae archiducum et eorum (...) in Belgium adventus, rerumque gestarum (...) et spectaculorum (...) editorum accurata descriptio*, Antverpiae : ex officina Plantiniana, apud Ioannem Moretum, 1602.

e. Secundaire literatuur

ALEXANDRE, P., *Histoire du conseil privé dans les anciens Pays-Bas* (Mémoires couronnés et autres mémoires publiés par l'Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique. Collection 8. 52,4), Brussel, 1894-1895.

ARNADE, P., *Realms of Ritual, Burgundian Ceremony and City Life in medieval Ghent*, Ithaca en Londen, 1996.

BERKVEN, A.M.J.A., '...Want remicteren es princelic'? Enkele opmerkingen over het remissierecht in het Overkwartier van Gelre ten tijde van de Aartshertogen', M. OOSTERBOSCH e.a. red., *Om daarmede vrijelijk te doen naer wil ende welgevallen: rechtshistorische opstellen aangeboden aan prof. mr. A.Fl. Gehlen* (Werken uitgegeven door Limburgs geschied- en oudheidkundig genootschap. 16), Maastricht, 1998, 95-123.

BLOCH, M., *Les Rois Thaumaturges : étude sur le caractère surnaturel attribué à la puissance royale particulièrement en France et en Angleterre* (Publications de la Faculté des lettres de l'Université de Strasbourg. 19), Straatsburg, 1924.

BLOCKMANS, W. en DONCKERS E., 'Self-Representation of Court and City in Flanders and Brabant in the Fifteenth and Early Sixteenth Centuries', W. BLOCKMANS en A. JANSE red., *Showing Status: Representation of Social Positions in the Late Middle Ages* (Medieval texts and cultures of northern Europe. 2), Turnhout, 1999, 81-111.

BOONE, M., "Want remitteren is princelijck." Vorstelijk genaderecht en sociale realiteiten in de Bourgondische periode', L. STOCKMAN en P. VANDERMEERSCH red., *Liber Amicorum Achiel de Vos*, Evergem, 1989, 53-59.

BRAUN, P., 'La valeur documentaire des lettres de rémission', *La faute, la répression et le pardon* (Actes du 107e congrès national des sociétés savantes. Section de philologie et d'histoire jusqu'à 1610. 107, 1), Parijs, 1984, 207-221.

CARTER, C.H., 'Belgian "Autonomy" under the Archdukes, 1598-1621', *The Journal of Modern History*, 36 (1964), 245-259.

DE SCHEPPER H. en PARKER, G., 'The Formation of Government Policy in the Catholic Netherlands under 'the Archdukes', 1596-1621', *The English Historical Review*, 91 (1976), 241-254.

DE SCHEPPER H. en VROLIJK M., 'Vrede en orde door gratie in Holland en Zeeland onder de Habsburgers en de Republiek, 1500-1650', M. BRUGGEMAN e.a. red., *Mensen van de nieuwe tijd : een liber amicorum voor A.Th. van Deursen*, Amsterdam, 1996, 98-117.

DE SCHEPPER, H., 'De Geheime Raad als hoogste rechtscollege in de Nederlanden (1504-1580)', R. HUIJBRECHT red., *Handelingen van het tweede Hof van Holland symposium gehouden op 14 november 1997 in de Trêveszaal te Den Haag* (Nederland. Algemeen rijksarchief publikatiereeks. 7), Den Haag, 1998, 38-48.

DE SCHEPPER, H., 'Het Gratierecht in het Bourgondische Nederland 1384-1633. Vorstelijk prerogatief en Machtsmiddel', H. COPPENS en K. VAN HONACKER, *Tien bijdragen over de*

staat, de regering en de ambtenaren van de 16de tot 18de eeuw (Standen en Landen, Bijzondere reeks 2), Brussel, 1995, 43-87.

DE SCHEPPER, H., 'Justitie door Gratie' krachtens vorstelijke wetgeving in de Nederlanden, 1400-1621', E.J.M.F.C. BROERS en B.C.M. JACOBS red., *Interactie tussen wetgever en rechter vóór de Trias Politica. Handelingen van het congres gehouden te Tilburg op 12 en 13 december*, Den Haag, 2003, 109-129.

DE SCHEPPER, H., 'Repressie of Clementie in de Nederlanden onder Karel V en Filips II', B.C.M. JACOBS en E.C. COPPENS red., *Een rijk gerecht : opstellen aangeboden aan prof. mr. P.L. Nève* (Rechtshistorische reeks van het Gerard Noodt instituut. 41), Nijmegen, 341-364.

DE VILLERMONT, M.H., *L'Infante Isabella, gouvernante des Pays-Bas*, 2 dln., Tamines, 1912.

DUPONT-BOUCHAT, M.S. en NOËL, V., 'Le crime pardonné' Les lettres de rémission du Conseil Provincial de Namur au XVIIe siècle', M.S. DUPONT-BOUCHAT en X. ROUSSEAUX red., *Crimes, pouvoirs et sociétés (1400-1800) : anciens Pays-Bas et principauté de Liège* (Standen en Landen. 104), Heule, 2001, 219-271.

DUPONT-BOUCHAT, M.S., 'Le crime pardonné : la justice réparatrice sous l'Ancien Régime (XVIe -XVIIIe siècles)', *Criminologie*, 32 (1999), 31-56.

ELIAS, H.J., *Kerk en Staat in de Zuidelijke Nederlanden onder de Regeering der Aartshertogen Albrecht en Isabella (1598-1621)*, Antwerpen, 1931.

GAUVARD, C., «*De Grace Especial*»: *Crime, État et Société en France à la fin du Moyen Âge*, 2 dln., Parijs, 1992.

GÉNARD, P., 'Redevoeringen en verwelkomingen der Stadspensionarissen van Antwerpen (1562-1618)', *Antwerpsch Archievenblad*, 6 (1869), 260-384.

HOUDOY, J., *Joyeuse entrée d'Albert et d'Isabelle : Lille au XVIe siècle (d'après des documents inédits)*, Rijsel, 1873.

KOOPMANS, J. en THOMAS, W. red., *Propaganda en spektakel: vroegmoderne intochten en festiviteiten in de Nederlanden* (Publicaties van de Vlaams-Nederlandse Vereniging voor Nieuwe Geschiedenis. 9), Maastricht, 2010.

LALIÈRE, F., 'La lettre de rémission entre source directe et indirecte : instrument juridique de la centralisation de pouvoir et champ de la prospection pour l'historien du droit', A. MUSIN, X. ROUSSEAU, F. VESENTINI red., *Violence, conciliation et répression : recherches sur l'histoire du crime, de l'Antiquité au XXIe siècle*, Louvain-La-Neuve, 2008, 21-65.

LECUPPRE-DESJARDIN, E., *La ville des cérémonies. Essai sur la communication politique dans les anciens Pays-Bas bourguignons* (Studies in European Urban History (1100-1800). 4), Turnhout, 2004.

LOUISE, TH., *La joyeuse entrée d'Albert et d'Isabelle à Valenciennes (20 février 1600)*, Valencienn, 1877.

MARNEF, G., 'Verleid en bedrogen': berouwvolle doopsgezinden in Brabantse remissiebrieven, 1543-1565', *Doopsgezinde bijdragen*, 22 (1996), 69-77.

MUCHEMBLED, R., *La violence au village : sociabilité et comportements populaires en Artois du XVe au XVIIe siècle* (Violence et société), Turnhout, 1989

MUSIN, A. en NASSIET, M., 'Les récits de rémission dans la longue durée. Le cas de l'Anjou du XVe au XVIIIe siècle', *Revue d'Histoire Moderne & Contemporaine*, 57 (2010), 51-70.

NASSIET, M., 'Brittany and the French Monarchy in the Sixteenth Century: The Evidence of The Letters of Remission', *French History*, 17 (2003), 425-439.

PARESYS, I., 'Pardoner en punir aux marges du royaume de France sous Francois Ier', J. HOAREAU-DODINAU, X. ROUSSEAU en P. TEXIER red., *Le Pardon* (Université de Limoges. Cahiers de l'Institut d'anthropologie juridique. 3), Limoges, 1999, 419-424.

PARKER, G., *Het Spaanse Leger in de Lage Landen*, Haarlem, 1978.

PICEU, T., *Over vrybuters en quaetdoeners: terreur op het Vlaamse platteland (eind 16e eeuw)*, Leuven, 2008.

PINEAU, M., 'Les lettres de rémission lilloises (fin du XVe- début du XVIe siècle) : une source pour l'étude de la criminalité et des mentalités ?', *Revue du Nord*, 55 (1973), 231-239.

POULLET, E., *Histoire de la Joyeuse-Entrée de Brabant et de ses origines*, Brussel, 1863

POULLET, E., *Histoire du droit pénal dans l'ancien duché de Brabant*, Brussel, 1867.

PREVENIER, W., 'Vorstelijke genade in de praktijk. Remissiebrief voor Matthieu Cricke en diens mede-acteurs voor vermeende vrouwenroof in oktober 1476, slechts geïnterneerd na kritische verificatie door de raadsheren van het Parlement van Mechelen', *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, 176 (2010), 225-258.

PUT, E. en HARLINE C.E., *Verloren schapen, schurftige herders : de helse dagen van bisschop Mathias Hovius 1542-1620*, Leuven, 2002.

PUT, E., 'Grote parade, klein garnizoen? De soevereiniteit van de Raad van Brabant in de 17de en 18de eeuw', R. HUIJBRECHT red., *Handelingen van het tweede Hof van Holland symposium gehouden op 14 november 1997 in de Trêveszaal te Den Haag* (Nederland. Algemeen rijksarchief publikatierreeks. 7), Den Haag, 1998, 55-62.

ROUSSEAUX, X. en MERTENS DE WILMARS, É., "Concurrence" du pardon et "politiques" de la répression dans les Pays-Bas espagnols au 16e siècle : autour de l'affaire Charlet, 1541', J. HOAREAU-DODINAU, X. ROUSSEAUX en P. TEXIER red., *Le Pardon* (Université de Limoges. Cahiers de l'Institut d'anthropologie juridique. 3), Limoges, 1999, 385-417.

SCHRICKX, W., 'Vincenzo Gonzaga en de Blijde Intrede van Aartshertog Albrecht volgens een Engels ooggetuige', *Album Willem Pée : de jubilaris aangeboden bij zijn zeventigste verjaardag*, Tongeren, 1973, 311-320.

SOEN, V., 'De reconciliatie van 'kettters' in de zestiende-eeuwse Nederlanden (1520-1590)', *Trajecta*, 14 (2005), 337-362.

SOEN, V., *Geen pardon zonder paus! : studie over de complementariteit van het koninklijk en pauselijk generaal pardon (1570-1574) en over inquisiteur-generaal Michael Baius (1560-1576)* (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse academie van België voor wetenschappen en kunsten. Nr. 14), Brussel, 2007.

SOENEN, M., 'Fêtes et cérémonies publiques à Bruxelles aux Temps Modernes', *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 68 (1985), 47-102.

SOLY, H. 'Plechtige intochten in de steden van de Zuidelijke Nederlanden tijdens de overgang van de Middeleeuwen naar Nieuwe Tijd: communicatie, propaganda, spektakel', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 97 (1984), 341-361.

SOLY, H., 'Openbare feesten in Brabantse en Vlaamse steden, 16de-18de eeuw', *Het Openbaar Initiatief van de Gemeenten in België. Historische grondslagen (Ancien Régime)*, 65 (1984), 605-631.

TEXIER, P., 'La Rémission au XIV siècle: significations et fonctions', *La faute, la répression et le pardon* (Actes du 107e congrès national des sociétés savantes. Section de philologie et d'histoire jusqu'à 1610. 107, 1), Parijs, 1984, 207-221.

TEXIER, P., 'Rémission et évolutions institutionnelles', J. HOAREAU-DODINAU, X. ROUSSEAUX en P. TEXIER red., *Le Pardon* (Université de Limoges. Cahiers de l'Institut d'anthropologie juridique. 3), Limoges, 341-352.

THØFNER, M., 'Domina & Princeps proprietaria. The Ideal of Sovereignty in the Joyous Entries of the Archduke Albert and the Infanta Isabella', W. THOMAS en L. DUERLOO red., *Albert & Isabella 1598-1621. Essays*, Turnhout, 1998, 55-65.

THØFNER, M., *A Common Art : Urban Ceremonials in Antwerp and Brussels during and after the Dutch Revolt*, Zwolle, 2007.

THOMAS, W., 'Andromeda Unbound. The Reign of Albert & Isabella in the Southern Netherlands, 1598-1621', W. THOMAS en L. DUERLOO red., *Albert & Isabella 1598-1621. Essays*, Turnhout, 1998, 1-14.

VAN DE WALLE, L., 'Inhuldiging der aertshertogen Albertus en Isabella, 5 september 1599', *Belgisch Museum voor de Nederduitsche Tael-en Letterkunde en de geschiedenis des vaderlands*, 9 (1845), 5-22.

VAN DEN BROECK, L., 'De Blijde Intrede van Albrecht en Isabella te Leuven, een ooggetuigenverslag', *Jaarboek van de Geschied- en oudheidkundige kring van Leuven en omgeving*, 29 (1989), 29-46.

VAN DEN BROECK, L., 'Het beeld van de vorst bij de Blijde Inkomst van Albrecht en Isabella in Antwerpen', *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 71 (1988), 123-139.

VAN DEN BROECK, L., *Het beeld van de vorst in de Zuidelijke Nederlanden bij de Blijde Intrede van Albrecht en Isabella in Leuven en Antwerpen*, ongepubliceerde licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, departement geschiedenis, 1987.

VAN DER AA, A.J., *Geschiedkundige beschrijving van Breda en hare omstreken*, Gorinchem, 1845.

VAN WYHE, C., 'The Infante Isabella and her Fransiscan Confesor Andrés de Soto', *The Sixteenth Century Journal*, 35 (2004), 411-445.

VANHEMELRYCK, F., *Ellendelingen voor galg en rad*, Antwerpen, 1985.

VERDIER, R., 'Note pour une étude anthropologique et historique du pardon', J. HOAREAU-DODINAU, X. ROUSSEAUX en P. TEXIER red., *Le Pardon* (Université de Limoges. Cahiers de l'Institut d'anthropologie juridique. 3), Limoges, 1999, 17-22.

VROLIJK M., 'Gratie als hoge rechtspraak. Het belang van het vorstelijk gratierecht in de vroegmoderne Nederlandse samenleving', H. DE SCHEPPER en R. VERMEIR red., *Hoge rechtspraak in de oude Nederlanden* (Publicaties van de Vlaams-Nederlandse Vereniging voor Nieuwe Geschiedenis. 5), Maastricht, 2006, 79-99.

VROLIJK, M., 'Les avis au prince des juges locaux sur les lettres de rémission dans les provinces de Flandre, Hollande et Zélande (1531-1567)', J. HOAREAU-DODINAU, X. ROUSSEAUX en P. TEXIER red., *Le Pardon* (Université de Limoges. Cahiers de l'Institut d'anthropologie juridique. 3), Limoges, 1999, 373-384.

VROLIJK, M., 'Verzoenen en beteren in de XVIde eeuw. De zaak Meulebeke versus de Goudsmet', A. MUSIN, X. ROUSSEAUX, F. VESENTINI red., *Violence, conciliation et répression : recherches sur l'histoire du crime, de l'Antiquité au XXIe siècle*, 2008, Louvain-La-Neuve, 67-90

VROLIJK, M., *Recht door Gratie. Gratie bij doodslagen en andere delicten in Vlaanderen, Holland en Zeeland (1531-1567)*, Amsterdam, 2004.

WROE, A., *De Gek en zijn Geld: een veertiende-eeuwse kroniek*, Amsterdam, 1995.

WYDOOGHE, B., « *Ghevaren van levende lijf ter dood, tot groot leedtwezen en verdriet* » : *prospectie, potentieel en presentatie van Vlaamse en Brabantse remissiepapieren tijdens de lange zestiende eeuw (ca. 1500-ca. 1630)*, Ongepubliceerde licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel, vakgroep geschiedenis, 1998.

ZEMON DAVIS, N., *Fiction in the Archives. Pardon Tales and Their Tellers in Sixteenth-Century France*, Stanford, 1987.

f. Websites

Composition et grâce princière en Brabant du XVe au XVIIe siècles (1404-1633) : description du projet de recherche, (http://rch2011.adre.ucl.ac.be/browse/list_fac/INCA/complete/10016677/fr).

Hof van Holland: remissies en pardonnen in het Nationaal Archief, (<http://www.gahetna.nl/collectie/index/nt00355>).

Holberg Prize interview with Natalie Zemon Davis, (<http://www.holbergprisen.no/en/natalie-zemon-davis/interview.html>).

BIJLAGE: BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Audiëntie, nr. 831: Lijst van de remissies naar aanleiding van de Blijde Intrede van Albrecht en Isabella in 1599-1600.

De transcripties zijn getrouw aan de bronnen gemaakt. Het teken '...' betekent dat het woord onleesbaar of onduidelijk was

Voorblad

1599

Registre des remissions, pardons
Et graces donnees a la
Joyeuse
Entree de madame la ser. Infante
Des Espagnes et avec monseigneur
L'Archiducq Albert nos souverains
Seigneurs et princes arrivez en ceste
Ville de Bruxelles, ce dimenche V. de
Septembre 1599

Eerste pagina

Registre des remissions et graces
Donnees et appoinctees a la Joyeuse Entree
De madame la Sers. Infante avec monseigneur
L'Archiducq Albert sg. Nos souverains seigneurs
Et princes, arrivez en ceste ville de Bruxelles
Le dimenche cinquiesme du mois du
Septembre de l'an XV nonenteneuf

1599

Le Comte	Meyeren Jan de Brouck	Rappel de ban
Le Comte	Arnould Carlien	Advis
		Veu ladvis le suppliant exposera la verite du fait pour il interiner, estant ladvis soubz
	Nicolas Godin de Lille	Enghien
d'Enghien	Gilles de la Motte	Remission
Le Comte	Claude Le Bailly	Remission

1

De Berty	Marguerite Monboirien	Advis
Prats	Toussainen Masqueleur	Remission
d'Enghien	Jan Goossens	Advis
De Grimaldi	Maximilien Vocant	Advis
Prats	Nutz Claude de Nederhauffen	Rappel de ban
Le Comte	Franchous de Boyanal	Advis
d'Enghien	Bleurethen Jacobs bourgeois de Haller, duche de Luxembourg	Remission

De Boodt	Desre Malessars	Rappel de ban
	Du Dixiesme de septembre 1599	
De Berty	Marie Coteur femme et épouse de Claude le Conte	Advis
	Dudit jour	
Le Comte	Philippes Godin	Remission
De Berty	Francois Le Velamies	Idem
	Nicolas filz fust petit Gulle Janeault	Nihil Aultrefois nihil sans plus retourner
	Agnes Bryet	Nihil
	Francois R/Votoire	Nihil
De Grimaldi	Nicolas Maigret	Remission
	Nicolas de Menstrey	Soit jointe la remission icy mentionnee
Prats	Jehan Barbier	Remission
De Berty	Caerle de Vicq	Remission
	Du xy en septembre	
d'Enghien	Jehan Barbues	Idem
	Pasquier Pesquereau	Advis
De Grimaldi	Servaien (sic) de Jodenville	Advis
	Jehan Martin Juif	narre particulièrement ladvenue du fait il le vouldra interiner

De Grimaldi	Jehan Seghuin	Remission
De Boodt	Nicoals Menestrier	Remission
	Dudit jour	
Le Comte	Jehan du Ponchel	Advis
De Berty	Cornelis Gilles	Advis

d'Enghien	Fredericq Revillon maître Jehan Rynauld	Advis Soit jointe la sentence
De Grimaldi	Fredericq Le Mesre	Advis
De Boodt	Jehan Guyon	Remission
Le Comte	Jehan Guiot	Rappel de ban
	Malfras du lhastel fils de feu Jacques	Advis
De Berty	Martin Le Conte	Remission
	Du xiy en septembre 1599	
De Boodt	Pierre filz de Jehan Seclet Nicolas fils fu petit Gulle Jaucault	Remission Infra Nihil Remission comme au grand registre
d'Enghien	Jacques Carlet Loys de Renette	Nihil
	Jacques ende Hans vander Maarsen gebrueders	sera rejoint ladvis de Gand sur lequel la grace s'est accordee

d'Enghien	Pierre Le Mesre	Advis
De Grimaldi	Egmond Wilmel	Advis
Le Comte	Pierre Meren	Advis
De Berty	Jehan Sanquinet	Advis
d'Enghien	Noel du Thoict fils de Hugues Jehan Colant	Advis Nihil
	Ambroise Ladmiral	Nihil
De Grimaldi	Hans Willems fils Jacques	Advis
Le Comte	Adrien Locquet	Advis
d'Enghien	Jehan de Reyssenberghe	Advis
	Dudit jour	
	Jacques le Thelier filz de Adrien	Expose plus clairement le fait dont il demande remission
De Berty	Adrien Douzen	Advis
d'Enghien	Pasquier Fremineu	Remission
De Grimaldi	Pierre de Ponchel Daniel Caounel homme d'armes de la compagnie du conte de	Advis
Le Comte	Roeulx	Advis
Prats	Godfroid Queblion	Advis
	Jehan Collet	Advis

	Gudot Bazard	Nihil
	Estienne Hespel	Soit joincte la sentence
	Du xvy en septembre 1599	
De Berty	Le frere de Jacques de Latre pour et au nom dicelluy	Advis
	Philippes et Anthoine Gannelon freres	Nihil
d'Enghien	Gerard Jehan Anthoine de Trausme	Advis
De Grimaldi	Franchois Du Hen	Advis
Le Comte	Jacques Berte	Advis
laudience	Adrien Deyns	Remission
	Henrick Oskens Janssens	Idem
De Berty	Mathieu Leupt	Advis
d'Enghien	Gilles Ragelboom	Advis
Le Comte	Pietter de Bomere	Advis
	Dudit Jour	
	Francois Vander Meren escuyer	
	Bailly de Dixmude	Veu la declaration nihil
De Grimaldi	Jan Vande Peperstrate	Advis
	Denys Descamps	Nihil
Le Comte	Jehan Du Hen	Advis

De Boodt	George Pbrd Le Jeusne	Remission
	Yerop Vande Walle	Nihil
	Jooris Van Overtvelt	Patience
	Francoise Merlin veufve du feu	
De Boodt	Anthoine Griffoniet	...
Le Vahur	Francois Van Halen	Remission
	Servaas de Jodenville	Se contente de ladvis
	Jehan Desvernes	Nihil
Le Comte	Pierre le Maître	Advis
De Berty	Gerard Contier	Advis
	Jehan Pinard	Nihil
Le Comte	Mathieu Dartois	Remission
De Boodt	Pierre Jeouffroy	Remission
De Boodt	Christoffle Gauthier	Remission
Prats	Pierre Louys	Remission
d'Enghien	Loys de Villers	Advis
Le Comte	Jeromme Carbonnel	Advis

Du xvij en septembre 1599		
	Guillaume de Viller	Que le suppliant se conseille
	Cornelis Moens	Nihil
	Dominicus Verminnen	Nihil
De Boodt	Auldin Sauby	Remission
	Charles Parent	Nihil
De Berty	Jehan Corne	Remission
		Declare les causes de ses (sic) banissement
	Guillegy De Mey	Nihil
	Pierre Cornet	Nihil
Le Comte	Gilles Nelis geseyt Ketlaere	Advis
De Berty	Guislain Balanayue	Advis
d'Enghien	Jehan Telier	Nihil
	Nicaise Gahud	Nihil
De Grimaldi	Jehan fils de Josse Taintenier	Advis
De Boodt	Jacques Vancher	Remission
Dudit Jour		
Le Comte	Jehan de Raincheval	Advis
	Claes Maarten	Advis
De Berty	Simon Haignerel	Advis

	Pierre Robin filz de feu Pierre	Nihil
	Jan Tanghe fils Jacobs	Nihil
d'Enghien	Hans Der Kinderen	Remission
	Jehan Sotin	Advis
De Grimaldi	Anthoine Vande Bossche	Advis
Le Comte	Jehan et Anthoine Ringot	Advis
De Berty	Charles Musquin	Advis
	Zeghere Van Nese	Nihil
	Hubert Du Pret	Nihil
	Maillant Van Haesbrouke	Nihil
Du xx me. de septembre		
	Willem Van Lerberghe	Nihil
d'Enghien	Guislain de Bellanque	Advis
	Pieter Stevens	Nihil
De Grimaldi	Jehan Condoult	Remission
Le Comte	Jacques Dannet	Remission

		Soit ceste reservée jusques quand les advis pour les aultres complices seroient renvoyes
De Grimaldi	Guillaume Preux Jehan Sohier	Advis

Le Comte	Mathijs Quenocaert	Advis
	Dudit vingtième en septembre 99	
De Berty	Charles Parent Anthoine Carette Jan de Flandres Francois de Buusere	Nihil Remission Soit recourt ladvis Nihil
De Berty	la femme de Gillis Hendricx prisonnier en la ville d'Alost Pieter Vander Vynaghen Jan Vande Banck Joos Vande Hautmeulene Simon Du Pre	Nihil Advis Nihil Nihil Nihil
De Boodt d'Enghien	Francois de Chissey sieur de Rozet Anthoine Desmaretz	Advis Advis
De Grimaldi	Adrien Wouters Claude Chevalier Adrien Hubert	Nihil Advis Nihil

7

Le Comte	Adrien de Looze	Advis
	Du xxy en septembre 1599	
d'Enghien	Danneau de Mataignie Mathias du Castel	Remission Nihil
De Berty d'Enghien	Noel Le Blong Cornelis Moens Maître Nicolas Huer chirurgien et soldat de la compagnie d'hommes d'armes du ducq	Advis Advis
De Grimaldi	d'Arschot	Advis
Le Comte	Anthoine Van Walle	Advis
De Berty	Martin Nemante Lieven Schatteman	Advis Nihil

		Nihil, ainsi soit escript aux fiscaulx de Tournay afin de faire leur debvoir en conformite des placcarts et d'advertir ce quils auront fait endeans quinze jours apres la reception
De Boodt	Adrien Pilot	Remission
d'Enghien	Claude de la Baulme	Advis
	Jehan Pepin	

De Grimaldi	Passchier de Landtsheere	Advis
Le Comte	Louys Vander Strate	Advis
De Berty	Anthoine de Couture	Advis
De Boodt	Pierre Jacquemard	Advis
	Francois Gratien le viere et Francois son fils demeurants a Baulme en la Conte de Bourg.	Nihil
	Jehan Herinx	Nihil aultrefois nihil sans plus retourner
De Berty	Mattheus de Cautere Jacques et Fremin De Rond freres	Advis
	Jehan de Sterbad	Nihil
	Dudit 22 de septembre 1599	
	Pierre Robin	Nihil
	Jehanne Thourel	Nihil
	Philippes et Anthoine Gamelon frères	Nihil
d'Enghien	Cornille De Fine	Advis

8

	Du xxv en septembre 1599	
De Boodt	Cleriarus Gerard d'Harancourt	Remission
	Jehan Gerard	Nihil
De Grimaldi	Jehan de Fourny	Advis
De Berty	Maillant Van Hazebroeck	Advis
Le Vasseur	Egmond Wilmet	Remission
	Dudit Jour	
Le Comte	Jacques Manette	Advis
d'Enghien	Michiel Poissonier	Advis
De Grimaldi	Jacques Cocquereau	Advis

De Boodt	Adrien Hubert	Iterum nihil
	Pierre Resquet dict Pilet Du 27 en septembre 1599	Rappel de ban
	Pierre de Cottignies	veu ladvis nihil, estant ledit advis soubz Le Comte
	Cornelis Gilles	Veuladvis nihil, estant icelluy soubz le sieur Berty

De Berty	Henry de Hodihoy Michiel de Gueldre	Soit joint ladvis Remission
	Adrien Pilot Dudit 27 en septembre 1599 Pierre Billet Du 28 en septembre 99	aultreffois nihil sans plus travaille la (sic) ce faict Nihil
Le Comte	Jehan Guiot	Leurs Altèzes font aussi grace de cette infraction qui sera inseree et lettres de pardon veu ladvis nihil estant icelluy du secretaire Le Comte
Le Comte	Emille Braem Pierre Massiet	Advis
De Berty	Jacques Ghisbrecht Inghel Verhoeven	veu ladvis nihil et si seroit toute suyte envoye au conseil en flandre pour les veoir et auxquels les mectre en mains des fiscaulx, afin de les faire ce qu'ilz trouveront d'estre de bon devoir contre ceux qui ne se règlent selon les ordonnances
	Jan Mauten	Nihil
	Jehan de Leury	Advis
	Jehan Vande Putte fillius Gilles	Nihil Veuladvis nihil estant soubz le sieur Berty

10

d'Enghien	Du 30 de septembre 1599	
	Nicolas Resteau Gilles Hazart	Rappel de ban simple Veuladvis nihil

Prats	Maroulien (sic) Willemsen	Advis
d'Enghien	Jehan de Villers	Advis
De Grimaldi	Vincent de Sloovere	Advis
d'Enghien	Adrien Gues geboren van	
De Grimaldi	Waesten	Remission
	Roland Buyst	Remission
	du premier d'octobre 1599	
Le Comte	Jacob Ghysbrecht	L. closa/desa
		Veuladvis faire preallablement
	Chaolien Cottrel seign. Du bois	paix a partie interessee estant
	de Lessines	ladvis soubz le sieur D'Enghien
De Berty	Jehan filz de Hubert Le	
	Fancheur	Advis
d'Enghien	Jehan Le Fonder resident en la	
	seigneurie De Gesnes	Advis
	Dudit Jour	
	Pierre Jamot	Nihil

De Grimaldi	Francois Van Horsies	Rappel de ban simple
	Olivier Du Mont	Nihil
	Du 2 en octobre 1599	
De Boodt	Claude Combatte	Advis
	Francois Botture	Exposera le narre
d'Enghien	Jehan de Lembourg	narre specifiquement
	Jehan du Hen	Remission
	Guillaume Moereloose	Nihil
	Du 4 en octobre 1599	
De Grimaldi	Jaspar Le Febure	Advis
	Hugues Gruesset	Nihil
	Symon Gay de Couflans	Nihil
	Jan Van Lankere, fillius	
	Ghysbrechts	Nil
		Narre plus par la declaration de
	Guille Colier sone Daniels	faict
		Narre le faict comme il le veult
	Simon Gobert	interiner estant ladvys en mains
	Dudit Jour	de secrete de Grimaldi
Le Comte	Thomas de Buschere	Advis

11

De Grimaldi	Jacques Bervoet	Veul la declaration avec la requete jointe fiat remission
De Berty	Marguerite le Thelier femme de George du Floz	Advis
	Du cinquième d'octobre 1599	
De Grimaldi	Francous le Cherf et Martin	Advis
d'Enghien	Wacheau	Advis
	Martin Le Soille	Nihil
	Jehan Verne	
	Du vy en octobre 1599	
De Grimaldi	Gerardin de Hampteau	Advis
	Jehan Perrenot de Port Sur	
	Saognue	Nihil
Le Comte	Mahieu Ernault	Remission
	Du viy en octobre 1599	
	Anthoine Vande Bossche	Nihil estant ladvis soubz le sieur De Grimaldi

	Du ix en octobre 1599	
Le Comte	Laurent Cramas	Remission
De Berti	Jehan Sotin	Remission
	Guillaume Preux	Remission
	Dudit Jour	
Prats	Simon Gobert	Remission comme au grand registre
d'Enghien	Simon de Hais	Remission
	Jacques de Lattre	Veul ladvis iterum nihil estant icelluy chez secretaire Le Comte
	Du xi en octobre 1599	
De Grimaldi	Jehan filz de Josse Taintenier	Remission
Le Comte	Jooris de Wintere	Remission
	Dudit Jour	
Prats	Godfroid Queblon	Remission
	Du xiy en octobre 1599	
De Berty	Martin Nanaute	Remission

		Satisfaire le suppliant au precedente appoinctement en declarant qui entre les premiers conflictuers at le premier tira son espee et agresse laultre
	Jehan Colet Pierre filz de Jehan Owectuegere	Nihil quant a present
d'Enghien	Du xiiij me d' Octobre 1599 Jehan Colet	Remission
	Noel le Bloug (le Blanq?) filz de Charles	Veuladvis Nihil estant icelluy chez le sieur Le Comte
	Dud. Jour Adrien Sielluer	Veuladvis nihil estant icelluy en mains de sieur Le Comte Remission comme au grand registre
De Grimaldi	Cornelis Moens	
	Du xv me d'Octobre 1599	
De Berty	Jehan et Adrien Cosne freres Dierick Vande Abeele, Jan Ellebode ende Charles	Remission
Le Comte	Zomerman	Remission

d'Enghien	Michiel Pieters	Advis
Le Comte	Lieven Corthals	Advis
		Veuladvis nihil et en sera adverty le drossart afin qu'il fera son debvoir estant ledit advis chez le sieur Le Comte
Le Comte	Lenart Stuers	Remission
De Berty	Nicolas Felhoen Anthonie Le Clercq	Remission
	Du xvj e d'octobre 1599	
D'Enghien	Noel du Thoict filz de Hugues	Remission comme au grand registre
		Veuladvis nihil estant icelluy chez le sieur Le Comte
Le Comte	Maillaert Van Haesbroeck Quintin De Frize	Advis
	Dud. Jour	
De Grimaldi	Quintin Du Burcq	Remission
Le Comte	Arnould Bon Temps	Advis

	Du xix me d'Octobre 1599	
Le Comte	Martin Creton	Remission
De Berty	Mathijs Quenocaert	Remission
		Veuladvis aut (sic) patience estant ladvis chez le sieur De Berty
	Mathias Du Chastel	

		Veuladvis nihil estant icelluy chez le sieur De Berty
	Gherard Goutier	
De Berty	Quintin Le Frize	Advis
D'Enghien	Jehan de Villers	Remission
De Grimaldi	Jacques Cocquereau	Remission
Le Comte	Jacques Berte	Remission
De Berty	Jehan Du Gardin	Remission
	Dud. 19 d'Octobre 1599	
D'Enghien	Adrien Locquet soldat	Remission
	Du 20 d'Octobre 1599	
De Berty	Francois Bettoirie	Advis
	Dudit Jour	
Le Comte	Robert Ghosuin	Advis
	Claude et Jehan Bapte. De	
De Boodt	lArche	Advis
De Berty	Claude Chevalier filz de Michiel	Remission

	Du xxj me d'Octobre 1599	
	Jan Vande Peperstraete	Veuladvis nihil, estant icelluy ruece (sic) le sieur De Grimaldi
	Du xxij me d'octobre 1599	
De Grimaldi	Jacques Desmarescaulx	Remission
	Guillaume Le Boucq	Nihil estant ladvis en mains du sieur De Berty
	Guislain Balan/vaine	Nihil estant ladvis chez le sieur De Berty
D'Enghien	Marguerite Le Theluer	Pardon D.
	Du 25 doctobre 1599	
De Berty	Noel Stellart	Advis
D'Enghien	Jehan Bouvier	Advis

	Jehan Du Ponchel Du 26 en octobre 1599	Veuladvis dicte le suppliant si le deffunct avoit armes et quelle lors que fut homicide, estant ladvis soubz le sieur Le Comte
	Jehan Du Ponchel	Veuladvis nihil estant soubz Le Comte

	Pierre Blocquet Du xxvy me d'octobre 1599	Veuladvis Nihil, estant ladvis ... sur le bureau que lon ait sceu trouver	14
Le Comte	Anthonie Gau Jehan Boulongne Du xxix e en octobre 1599	Veuladvis Nihil estant icelluy soubz le sieur De Berty Advis	
Le Comte	Clais Maerten Dudt. Jour	Remission comme au grand registre	
D'Enghien	Gilles Vanden Brande	Remission	
	Franchois Du Gardin	Veuladvis Nihil estant ladvis soubz Grimaldi	
De Grimaldi	Jehan Pepin homme d'armes	Remission comme au grand registre	
Le Comte	Jerosme Carbonnel Du xxx	Remission	
	Mathiaen Du Chastel	se ... de l'appointement precedant	
Audencier	Anthoine Du Marche	Remission en Brabant	

De Berty	Quintin De Frize	Remission	15
D'Enghien	Jan Nauten fillius Lieven	Remission	
		Remission comme au grand registre	
De Grimaldi	Nicolas Vande Voorde	Veuladvis habeat patientiam, estant ladvis soubz le sieur Le Comte	
	Jacques Navette	Comte	
Le Comte	Pierre De Rasse	Remission	

	Du ij de Novembre	
De Grimaldi	Guilleyn De May	Veul la declaration advis deaeulx de Dekesbeke (Ekelsbeke)
De Berty	Jehan Damion	Remission
	Du iij de Novembre 1599	
Le Comte	Jehenne Acoullons veufve et Jacques de Marque son filz	Rappel de ban
D'Enghien	Frederick Le Mesre de Nijverzele	Remission comme au grand registre
	Du vij e en novembre 1599	
Le Comte	Robert Du Pond	Advis

	Dudit 8 e en novembre 1599	
De Grimaldi	Jehan Sevellart filz de feu Nicolas	Remission comme au grand registre Soit envoye au conseil en Flandres afin de charger le procureur general de faire son office contre le suppliant et qu'en advisant endeans ung mois apres la repartition
	Pieter De Donckere	
	Du x e en novembre 1599	
De Berty	Jan Bouttenoy Cornelis Gillis	Veul ladvis nihil estant ladvis de le secretaire Le Comte Pardon S.
	Du xj e en novembre 1599	
Le Comte	Jacques De Lattre	Remission
	Du xiiij e en novembre 1599	
De Berty	Michiel Pieters	Remission
D'Enghien	Estienne Van Poulle filz de Jehan Franchois Du Gardin	Remission Iterum Nihil
	Du xvj me de Novembre 1599	
De Grimaldi	Charles Du Pont	Remission comme au grand registre

	Du xviiij me en novembre 1599	
Le Comte	Francois Le Grand	Remission comme au grand registre

	Du 19 de novembre 99	
	Jan de Flandres	Soit recourt ladvis
		Veuladvis habeat patientiam, estant ledit advis chez le secretaire de Berty
	Adrien de Looze	
	Du vingtieme de Novembre 99	
Prats	Simon Haignerel	Remission
	Du xxy me en Novembre 99	
	Jehan Le Fonder résident en la seigneurie De Gesmes conte de Namur	Remission
De Berty		Veuladvis, Nihil estant icelle soubz le Comte
	Mahieu Michiels	
	Du 23 d'octobre 99	
D'Enghien	Jehan Wachquenier	Remission
	Du premier de decembre 1599	
De Grimaldi	Gillis Ragelboom	Remission
	Dud. t Jour	
		Veuladvis le suppliant pourra narrer tant le fait en question que lhomicide commis en la personne de Nicolas Coustuenier comme il vouldra interiner, estant ledit advis chez le sieur Le Comte
	Anthonie Du Bois	

	Du second en decembre 1599	
Le Comte	Lieven Corthals	Remission
	Du troisieme de decembre 1599	
	Fredericq Renillon	Remission comme au grand registre
Prats	Dudit jour	
	Jacques Le Thelier	Nihil
	Du 4 en decembre 1599	
	Jehan Desquire	Nihil
	Du vij me de decembre 1599	
	Jehan Thelier saquetteur demourant a Tange	Remission
De Berty D'Enghien	Gillis Cousnis	Remission

	Du xvij me de decembre 1599	
De Grimaldi	Thomas de Busschere	Remission comme au grand registre
De Berty	Jehan Philippes	Remission comme au grand registre
	Du xvij me de decembre 99	
Le Comte	Anthonie Vanden Bossche	Remission comme au grand registre

	Du xxj e en decembre 1599	
d'Enghien	Jehan Sohier	Remission
	Dudit Jour	
Le Comte	Jehan Du Ponchel	Remission
	Du 23	
	Franchois Du Hem	Veuladvis nihil
	Dudit Jour	
De Laloo	Jacques De La Chambre demeurant a Herentals	Remission
	Du xiiij en Janvier 1600	
De Grimaldi	Pierre le Mesre	Remission
	Du xvj me de Janvier 1600	
d'Enghien	Jehan et Anthonie Ringot freres	Remission D.
	Du xxv dudit mois	
	Jehan Bouvier	Veuladvis expose le suppliant le faict comme il entend interiner estant ladvis soubz Enghien
	Du premier de Feburier 1600	
De Berty	Arnould Bon Temps	Remission comme au grand registre

17

	Du 4e en Feburier 1600	
	Deux Jehan De Ramichenal et Jacques Brie	Veuladvis nihil ainsi soit escript au conseil d'Artois de proceder et faire proceder comme convient contre les delinquans, nonobstant aux fuyte ou latitation estant ledit advis chez ledit Le Comte

	Du v e en feburier 1600	
Le Comte	Hans De Haene filius Jans Joos Vanden Hantmekere	Advis Rappel de ban S.
	Du ix me de feburier 1600	
	Charles Parent	Nihil
	Jehan Cornelis Blanck, Jan Thys, Pieters et Cornelis Hendericx, Pontes Pescheners manans de IIsle de Vlietlandt	Advis des officiers de de laditte ... a Dunckerke oyez les interessez
De Berty	Joos De Muelenaere	Advis
D'Enghien	Jacob Calmen	Advis
Le Comte	Jooris Dyinghelsche	Advis
De Berty	Jacques Vande Putte	Advis
D'Enghien	Baudwyn De Zaghere	Advis
Le Comte	Guillaume Bonte	Advis

D'Enghien	Pierre De Cupere	Lettre close selon la minute Declaire de quelles acuns le defunct lat assailly
	Joos De Boom	
De Berty	Anthuenis De Langhe	Advis
D'Enghien	Willem Hoornaert	Advis
	Hans Vande Putte	Nihil
Le Comte	Christiaen Van Ysacker	Advis
	Jacques De Meuleneere	Nihil
	Du xy me de feburier 1600	
De Berty	Jooris Van Overvelt	Advis
D'Enghien	Jan Van Peperstraete	Advis
	Pierre Robin	Nihil
	Lieven Schatteman	Nihil
	Du 17 dudit mois	
D'Enghien	Jehan Sarre	Pardon comme au grand registre
	Du xviiij	
	Jehan Bouvier	Remission comme au grand registre
	Du iij me de Mars 1600	
Le Comte	Jehan Boulengier	Advis

18

	Du 8 en Mars 1600	
	Louyen Vander Straete	Veuladvis le suppliant refusante sa requete, esz. Soubz Enghien
	Du xj e en Mars	
D'Enghien	Charles De Cottrel sieur De Bois de Lessines	Remission
De Berty	Michiel Vander Meere	Remission
		Veuladvis iterum nihil estant ledit advis chez le sieur Le Comte
	Franchois Du Gardin	
	Du 17 e de Mars 1600	
Le Comte	Philippe Wulst	Remission
Le Vasseur	Alexander De Le Hayes	Advis
Le Comte	Jan Vanden Bulcke	Remission
	Du x e d'Avril 1600	
Prats	Boy Metel	Remission
	Dud.t jour	
D'Enghien	Joen Dynghelsche	Remission
De Grimaldi	Andries Serlippenen	Remission comme au grand registre
	Du xij e en Avril 1600	
Le Comte	Mathiaen Du Chastel	Remission comme au grand registre

	Du 25 e en Apuril 1600	
De Berty	Christiaen Van Ysacker fillius Wouterz	Remission comme au grand registre
D'Enghien	Guilled De Bonte	Remission comme au grand registre
	Du 26 e en Apuril 1600	
Le Comte	Jan Vande Peperstraete	Remission
	Dud.t Jour	
De Grimaldi	Jehan Brullens	Remission
	Du xxvij e d'Apuril 1600	
Le Comte	Philippe Praiose	Remission
	Jan Goossens	Rappel de ban